

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MÜZENÎ VE TAHÂVÎ MUHTASARLARINDA
“AİLE HUKUKU” BÖLÜMÜNÜN MUHTEVA VE
METOT AÇISINDAN MUKAYESESİ

Yüksek Lisans Tezi

AYDIN GELİNCİK

İZMİR - 2020

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MÜZENÎ VE TAHÂVÎ MUHTASARLARINDA
“AİLE HUKUKU” BÖLÜMÜNÜN MUHTEVA VE
METOT AÇISINDAN MUKAYESESİ

Yüksek Lisans Tezi

AYDIN GELİNCİK

DANIŞMAN: DOÇ. DR. AHMET AYDIN

İZMİR - 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Müzenî ve Tahâvî Muhtasarlarında Aile Hukuku Bölümünün Muhteva ve Metot Açısından Mukayesesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumda doğrularım.

.../.../2020

Aydın GELİNCİK

İmza

 <p>İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ</p> <p>TS EN ISO 9001:2015</p>	<p>T.C.</p> <p>İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ</p> <p>Sosyal Bilimler Enstitüsü</p>	
	<p>TEZ SINAVI TUTANAK FORMU</p>	<p>Dok. No: FR/604/21</p>
		<p>İlk Yayın Tar.: 03.10.2017</p>
		<p>Rev. No/Tar.: 00/..</p> <p>Sayfa 1 / 1</p>

GÖNDEREN : Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Aydın GELİNCİK ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı
Sayı :

İmza

Prof. Dr. Servet KUTUN

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen *“Müzeni ve Tahavi Muhtasarlarında “Aile Hukuku” Bölümünün Muhteva ve Metod Açısından Mukayesesi”* başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 22.06.2020 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında **OYBİRLİĞİ/ÇOKLUĞU** ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii)Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii)Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisansta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ahmet AYDIN	<i>A. Aydın</i>
Üye	Doç. Dr. Mehmet DİRİK	<i>M. Dirik</i>
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Temel GACIR	<i>T. Gacir</i>
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**MÜZENÎ VE TAHÂVÎ MUHTASARLARINDA AİLE HUKUKU
BÖLÜMÜNÜN MUHTEVA VE METOT AÇISINDAN MUKAYESESİ**

Aydın GELİNCİK

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Fıkıh ekollerinin teşekkül sürecinde mezhep imamlarının yanı sıra onların tedrisat halkasında bulunan gözde talebelerinin mezhep birikimine yaptıkları katkılar inkar edilemez. Özellikle onların içtihad ve istinbat metotlarını zapta geçirip kaynak eser haline getirmeleri ve akabinde kendilerinin bu eserlerden ilham alarak fıkıh literatürüne yeni eserler kazandırmaları takdire şayan bir durum olmuştur.

Bu tezde İslam Hukuku alanında fûru-i fıkıh ile ilgili Şafîilerden Müzenî'ye ait *Muhtasaru'l-Müzenî* ile Hanefîlerden Tahâvî'ye ait *Muhtasaru't-Tahâvî* isimli iki eserin incelenmesi ve mukayesesini üzerinde durulmaktadır. Tezde öncelikli olarak her iki müellifin yaşadıkları dönemin siyasi, sosyo-ekonomik, ilmi ve kültürel yapısı hakkında ana hatlarıyla bilgi verilmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışma, kapsam ve sınırlandırma itibariyle Hanefî ve Şafîî mezhebi üzerine olduğu için Şafîî mezhebinde ezber bozan içtihad ve değerlendirmeleriyle mezhebin olgunlaşmasında hatta sonraki dönemlerde fakihler üzerinde derin etkiler bırakmasında önemli rol oynayan Müzenî ile Hanefî mezhebi kurucularının yerleşik içtihad ve görüşleri hakkında -mezhebin usûl ve prensiplerine uygun bir şekilde- değerlendirme ve tercihlerde bulunarak sonraki nesiller üzerinde farklı etkiler bırakan Tahâvî'nin hayatları, hocaları, talebeleri, eserleri, eserleri üzerine yapılan

çalışmaları, mezhebe katkıları, mezhep içindeki konumları tezin diğer bir bölümünü oluşturmaktadır.

Yine her iki müellifin muhtasarlarının belli başlı birtakım özellikleri sunularak hem bir ön tanıtım hem de zihinde formel bir çerçeve tasvir etme amacı güdülmektedir. Buna ilaveten bu muhtasarların beslendiği kaynaklar ve bu kaynaklarla irtibatını tashih amacıyla veri karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır.

Bu tezde son olarak, her iki muhtasarın aile hukukuna giren nikah ve talak konularının muhtevasına inilerek mezhebe ait görüşleri ne şekilde aktardıkları, konuları nasıl işledikleri, mezhebin doktrinlerini kendi eserlerine ne şekilde yansıttıkları, mezkur konular ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken kendi birikimleriyle ne tür bir katkıda buldukları, konuları işleyiş şekillerinin yanı sıra konu sıralaması ile bab başlıklarını hangi tarz veya prensibe göre oluşturdukları karşılaştırmalı olarak sunulmakta ve ilim dünyasına katkılarına değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tahâvî, Müzenî, Muhtasar, Aile Hukuku, Mukayese.

ABSTRACT

Master Thesis

**THE COMPARISON OF THE CHAPTER OF "FAMILY LAW" FROM THE
ANGLE OF THE CONTENTS AND METHOD IN THE ABBREVIATION OF
MUZANÎ AND TAHÂWÎ**

Aydın GELİNCİK

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

In the formation of Islamic law (fiqh) schools, as well as imam of cult, the contribution of their favourite students to the accumulation of the cult can't be denied. It's admirable of them to record their's specially methods of revealing and comprehension and make them a source and to add new works to the Fiqh Literature by inspiring from this sources.

In this thesis, it is emphasized on the comparison and investigation of two works about "Füru-i Fiqh" in the islamic law field which is one of them is Muhtasar al-Muzanî which belongs to Muzanî from shafi'i and the other is Muhtasar al-Tahâwî which belongs to Tahâwî from Hanafî. It is firstly tried to give information about the political, socio-economic, science and cultural structure of the period of this two writers.

This work according to the contents is about the cult of Shâfi'î and Hanafî, so it is about the settled view and comprehension of the founder of the cult of Muzanî and Hanafî which plays a great role by leaving deep impacts on the Fakihs of the next period-appropriate to the method and principe of the cult- Tahâwî-i's lifes, teachers, students, works, studies on the works, their contributions to the cult, their position in the cult is the other part of the thesis which leaves great impacts on the next generations by making preferences and evaluations.

It's aimed to express a formal outline in the mind and a promotion by offering the chief features of the abbreviation of the both writers. In addition, the method of comparison of data is used to allocate the connection with this sources which fed the abbreviation of the writers.

In conclusion, it is tried to go to the contents of how both abbreviations convey the views of the cult concerning the subjects of marriage and divorce which belongs to the family law, how they run the subjects, which method they follow, how they reflect the doctrines of the cult to their works, what they contribute with their savings concerning of mentioned subjects, as well as the way of processing of subjects, to what method and principle they form the order of subjects and the title of chapters and what they contribute to the world of science is being offered in this thesis.

Keywords: Tahâwî, Muzanî, Abbreviation, Family Law, Comparison.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
Tezin Amacı.....	1
Tezin Konusu ve Kapsamı.....	2
Tezin Yöntemi	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1.İMAM MÜZENÎ İLE İMAM TAHÂVÎ'NİN YAŞADIKLARI DÖNEMDE İSLAM DÜNYASININ GENEL DURUMU VE HAYATLARI	4
1.1.1. ABBASİLER'DE SİYASİ VE İDARİ DURUM	4
1.1.2.ABBASİLERDE SOSYO-EKONOMİK YAPI	8
1.1.3.ABBASİLER'DE İLMİ VE KÜLTÜREL HAYAT	9
1.1.3.2. Fenni İlimler ile İlgili Çalışmalar ve Tercüme Faaliyetleri.....	13
1.2.İMAM MÜZENÎ'NİN HAYATI	14
1.2.1. Hayatı ve Kişiliği	14
1.2.2. Mezhep İçindeki Konumu ve Mezhebe Katkısı	16
1.2.3.Hocaları.....	18
1.2.4.Talebeleri	19
1.2.5.Eserleri	20
1.2.5.1. Muhtasaru'1-Müzenî Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	21
1.3. İMAM TAHÂVÎ'NİN HAYATI	23
1.3.1.Hayatı.....	23
1.3.2.İlmi Hayatı ve Yetiştirilmesi	24
1.3.3.Mezhep İçindeki Konumu ve Mezhebe Katkısı	25

1.3.4. Hocaları.....	27
1.3.6.Eserleri	29
1.3.6.1. “el-Muhtasar” Üzerine Yapılan Çalışmalar	31
İKİNCİ BÖLÜM	33
1.“MUHTASARU’L-MÜZENÎ” İLE “MUHTASARU’T-TAHÂVÎ” NİN TEMEL ÖZELLİKLERİ, KAYNAKLARI VE HER İKİSİNDE GEÇEN “AİLE HUKUKU” BÖLÜMÜNÜN MUHTEVA VE METOT AÇISINDAN MUKAYESESİ	33
1.1.HER İKİ MUHTASARIN TEMEL ÖZELLİKLERİ	34
1.2.HER İKİ MUHTASARIN DAYANAĞINI OLUŞTURAN KAYNAKLAR	35
1.2.1. Muhtasaru’l-Müzenî	35
1.2.2.Muhtasaru’t-Tahâvî	37
1.3.İKİ MUHTASARIN AİLE HUKUKU (NİKAH VE TALAK) BÖLÜMÜNÜN MUHTEVA VE METOT AÇISINDAN MUKAYESESİ	38
1.3.1.MÜZENÎ’NİN DEĞERLENDİRMELERİ	38
1.3.1.1. İmam Şâfi’î’nin Kavillerini/Görüşlerini Aktarıp Tenkit ve Değerlendirmelerde Bulunması	38
1.3.1.2.Müzenî’nin Eserinde Kullandığı Metot ve Görüşleri	40
1.3.1.3.Müzenî’nin Muhtasar’ına Aldığı İmam Şâfi’î’nin Usulü	41
1.3.1.4. Müzenî’nin Tenkit ve Değerlendirmelerde Kullandığı Lafızlar.....	43
1.3.2.TAHÂVÎ’NİN DEĞERLENDİRMELERİ	45
1.3.2.1. İmamların Görüşlerini Zikrettikten Sonra Tercihinde Bulunması.....	45
1.3.2.2. Hanefî Mezhebi İmamlarının Görüşlerini Zikrettikten Sonra Herhangi Bir Tercihinde Bulunmaması.....	51
1.3.3.İKİ ESERDE KONULARIN İŞLENİŞ TARZI	55
1.3.3.1. Benzer Yönleri:.....	55
1.3.3.2. Farklı Yönleri:.....	56
Tablo1:Müzenî ve Tahâvî Muhtasarlarında Konu Sıralaması	59
Tablo2:Müzenî ve Tahâvî Muhtasarlarında Bab Başlıkları	62
SONUÇ	67
KAYNAKÇA	70

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen madde
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
a.y	: aynı yer
b.	: ibn-bin
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
ÇÜİF	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: hicri
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
m.	: miladi
mad.	: maddesi
ö	: ölüm
r.a	: radiyallahu anh
s.	: sayfa
s.a.v	: sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Terc.	: tercüme eden
Thk:	: tahkik yapan
ty.	: yayın tarihi yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
y.y	: yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Hamd, beşeri yaratan, ona kalemle yazmayı öğreten, ilim ve hikmet sahibi Allah'a mahsustur. Salat ve selam, ümmetin rehberi Muhammed Mustafa (s.a.v)'e, onun âl ve ashabına olsun.

Bireysel ve toplumsal hayatta insanların karşılaştıkları soru veya sorunlara ilim ehli kişiler tarafından nassın ve aklın ışığında cevaplar verilmiş ve sorunlara yeni çözüm yolları aranmıştır. Bu duruma paralel olarak farklı yer ve zamanda birçok fıkıh ekolü meydana gelmiştir.

Mezhep imamlarının nasslardan istinbat etme sonucu elde ettikleri hükümleri ve içtihatları, ders halkalarına katılan talebelerine aşlamaları ve onların vasıtasıyla farklı coğrafyalara ulaştırmaları fıkıh ekollerinin teşekkülünde etkin bir yol olmuştur.

Bizi daha çok ilgilendiren konu ise fikhî ekoller içerisinde mezhebin adeta direklerini oluşturan ve asırlar boyunca ayakta kalmasını sağlayan büyük şahsiyetlerin aktif olarak varoluşu ve sundukları katkılarıdır.

Tez çalışmamızda, hicri üçüncü asırda Abbasiler devrinde yaşamış, İmam Şâfiî'nin övgüsüne nail olmuş ilk dönem Şâfiî fukahasından İsmail b. Yahya El-Müzenî ile h.III-IV. asırda yaşamış olup Hanefî fikhına büyük katkı sağlayan Ebu Cafer et- Tahâvî'nin fûru-i fıkıh alanında telif ettikleri “*Muhtasar*” adlı eserlerinin aile hukukunu oluşturan “nikah ve talak” bölümlerini, konuları işleyiş tarzlarını, mezhep imamlarının görüşleriyle bağlantılı olarak bu eserleri nasıl bir sistemle meydana getirdiklerini ele aldık, ayrıca bu eserlerin muhteva ve metot açısından mukayesesini yaptık. Bu alandaki eserleriyle, kendilerinden sonra devam eden muhtasar geleneğinde ne tür bir etki yarattıklarını irdeledik ve ayrıca muhtasarların temel özellikleri ile kaynaklarının analizini yaparken de müelliflerin yaşadıkları dönemin genel durumunu ve ilmi yapısını dikkate alarak tezimizi hazırladık.

Bu çalışmamızın tüm aşamalarında gerekli ilgiyi göstererek, yardımlarını esirgemeyen ve ayrıca tezimi erinmeden baştan sona okuyarak katkılarını sunan danışman hocam Doç. Dr. Ahmet AYDIN'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamızın faydalı olması temennisiyle...

Muvaffakiyet Allah'tandır.

Aydın GELİNCİK

İZMİR-2020

GİRİŞ

Sünnetullah gereği insanlar her çağda yaşamlarını idame ettirmek için topluluklar halinde yaşamışlar ve hayatın her alanında karşılıklı bir ilişki ve etkileşim içinde varolagelmışlerdir. Bunun bir gereği olarak da günlük yaşamda birtakım hadiselerle karşılaşmak kaçınılmaz olmuştur. Her işinde bir düzen tesis eden Allah Teala ise, insanların karşılaşabilecekleri bu türden meseleleri peygamberleri ve kitapları aracılığıyla birtakım düzenlemeler ve kurallar koyma şeklinde belli bir sistem haline getirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) de vahyin rehberliğinde amelî hükümler içeren fıkıh ilmini ümmetine kavli, fiilî ve takrirî olarak öğretmiştir.

Hz.Peygamber (s.a.v)'in miras olarak bıraktığı fıkıh ilmi sahabe-i kiram (r.a) ve tabiun döneminde Kitap ve Sünnet referans alınarak gerektiğinde re'ye de başvurularak geliştirilmiş ve bu ilim mezhep imamlarının üstün gayretleri sayesinde altın çağına ulaşmış ve sistematik bir hal almıştır. Daha sonra bu ilim nesilden nesile sözlü ve yazılı olarak aktarılmış ve işlevselliği günden güne artarak günümüze kadar sürmüştür ve sürmeye de devam edecektir.

Fıkıhın sistematik bir hal aldığı dönemlerden itibaren fakihler, amelî noktada kendi mezhepleri ile ilgili doktrinleri öğretmek için, hem havassa hem de avâma hitap edebilen, günlük hayatta ve mahkemelerde el altında bulundurulmuş ve asırlarca üzerlerine birçok şerh yazılan 'muhtasar' türü fıkıh eserleri telif etmişlerdir.

Tezin Amacı

Bu çalışmadaki gayemiz, hem kendi zamanlarında hem de sonraki asırlarda daima müracaat edilen ve özel bir önem verilen Hanefî fukahâsından Tahâvî ile Şâfî'lerden Müzenî'nin "Muhtasar"larında karı-koca ilişkileri ile ilgili nasslarda geniş yer tutan ve ahval-ı şahsiyyenin konusunu teşkil eden "nikah ve talak" bölümlerini inceleyip, muhteva ve metot açısından karşılaştırmak; konuları işleyiş tarzı, eserlerin benzer ve farklı yönleri vurgulamak; kendilerinden sonraki muhtasar ve şerh geleneğine etki eden yönleri mukayese etmek olacaktır.

Tezin Konusu ve Kapsamı

İslam hukukunda, aile müessesesini ilgilendiren nikah ve talak konularının muamelat kapsamında değerlendirilen bir akit türü olmasının yanısıra ibadet yönünün de bulunmasından dolayı bunlara fıkıh eserlerinde daha detaylı yer verilmesi, bizi Müzenî ve Tahâvî muhtasarlarında bu konuyu işlemeye sevketti.

Çalışmamızı yaparken her iki eserin içerik, işleyiş ve sunuşu hakkında gerekli malumata sahip olmak, tezin amacına uygun veriler elde etmek için aile hukuku(nikah ve talak bahisleri) bölümünü esas aldık.

Her iki muhtasarın Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin teşekkülünün tamamlandığı dönemde yerleşik bir hal alan fûru alanındaki eserlerin özeti mahiyetinde ve kendilerinden sonra telif edilecek muhtasarlara öncülük eden ve muhtasar anlayışına dayanan fıkıh geleneğinin oluşumuna dair bilgiler içermesi sebebiyle, İslam hukuku ve fıkıh alanındaki ilmi çalışmalara katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Tezin Yöntemi

Tezimizi hazırlarken, konuyla ilgili öncelikle temel klasik eserleri, sonra modern eserleri belli bir sistem dahilinde veri toplama ve analiz yöntemiyle incelemeye çalıştık. İlgili kaynaklara ulaşarak her iki müellifin yaşadıkları döneme ve hayatlarına kısaca değindik. Her iki muhtasarın dayanağını oluşturan eserlerle ilgili olarak Muhtasaru't-Tahâvî'yi Hanefî görüşlerinin derlendiği İmam Muhammed'e (ö.189/805) ait Zahiru'r-Rivaye ile, Muhtasaru'l-Müzenî'yi de İmam Şâfiî'ye (ö.204/820) ait el-Ümm ile karşılaştırdık. Her iki muhtasarın nikah ve talak bölümünü içerik ve metot açısından mukayese ederek benzer ve farklı yönlerini ele aldık. Eserlerinde kullandıkları bab başlıkları ve tertibini de karşılaştırarak tablo şeklinde sunduk.

Tez çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Müzenî ve Tahâvî'nin muhtasarlarını karşılaştırmamıza katkı sunması açısından her iki müellifin yaşadıkları dönemin genel durumu hakkında bilgi verdik. Ayrıca her iki fakihin biyografileri, hocaları, talebeleri, ilmi şahsiyetleri, eserleri, mezhep içindeki konumları ve ilim dünyasına katkılarını sunduk.

İkinci bölümde ise mukayese için her iki muhtasarın temel özelliklerini belirtip, bunların dayandığı kaynaklar üzerinde durduk. Her iki muhtasarın muhteva ve metot açısından mukayesesini yaptık. Bunu yaparken de her iki müellifin değerlendirmelerini, konuyu işleyiş şekillerini, iki eserin bab başlıkları ve konu sıralamalarını detaylıca ele alarak işledik.

İkinci bölümde mukayese yaparken dipnotlarda verdiğimiz muhtasarların, yerlerinin kolayca bulunması amacıyla sayfa numaralarıyla birlikte satır numaralarını da - konu başlıklarını hesaba katmaksızın - verdik. Bir örnek üzerinden açıklamak gerekirse, “Muhtasaru’t-Tahâvî s.180/8” dipnotu, Tahâvî’nin *Muhtasar*’ında sayfa yüz seksen, satır sekizi göstermektedir. Yine “Muhtasaru’l-Müzenî, s.228/20” dipnotu, sayfa ikiyüz yirmi, satır yirmi anlamına gelmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İMAM MÜZENÎ İLE İMAM TAHÂVÎ'NİN YAŞADIKLARI DÖNEMDE İSLAM DÜNYASININ GENEL DURUMU VE HAYATLARI

1.1. İMAM MÜZENÎ İLE İMAM TAHÂVÎ'NİN YAŞADIKLARI DÖNEMDE İSLAM DÜNYASININ GENEL DURUMU

Kaynaklarımızda Müzenî'nin 175/791-264/878, Tahâvî'nin ise 239/854-321/933 tarihleri arasında yaşadıklarına değinilmekte ve bu dönemin Abbasilerin yükselme devriyle iç karışıklıkların ve harici problemlerin arttığı zaman dilimine denk geldiğini anlamaktayız.¹ Nitekim Müzenî, Abbasiler'in V. halifesi Harun Reşid (786-809) ile XV. halifesi Mu'temid (870-892)'in hilafeti yılları arasında; Tahâvî ise, Abbasiler'in X. halifesi Mütevekkil (847-861) ile XIX. halifesi Kâhir (932-934)'in hilafeti yılları arasında yaşamıştır.² Dolayısıyla Abbasi idaresinin ilgili kısmını kısaca ele alırsak Müzenî ile Tahâvî'yi daha doğru anlamamıza vesile olacağı kanaatindeyiz.

Buna ilaveten her iki fakihin birbirinin muâsırı olması, birçok ilmin zirve kazanıp intişar etmesinde önemli rol oynayan alimlerin bulunduğu bir dönemde hayat sürdürmeleri, yaşadıkları dönemi bir başlık altında toplamamızın gerekçesini oluşturmuştur.

1.1.1. ABBASİLER'DE SİYASİ VE İDARİ DURUM

Emevilerin birtakım olumsuz politikalarını özellikle de mevalilere karşı tutumlarını fırsat bilen Abbasiler, muhaliflerin desteğini de alarak yönetimi ele

¹ İleride bu husus genişçe ele alınacak.

² Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvi*, Daru's-Sirac, Medine, 2013, I, 22; Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkarim b. Abdulvahid eş-Şeybani el-Cezeri İbnu'l-Esir, "*el-Kamil fi't-Tarih*", Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1997, V, 287.

geçirmeyi başarmışlar,³ yaklaşık altıyüz yıl sürecek olan hilafet makamını üstlenmişlerdir.⁴ Din ve saltanatı bir arada tutan bir siyaset anlayışıyla ülkeyi yöneten Abbasiler,⁵ halkın onları, Emevilerin “mülk-devlet” anlayışı yerine dine dayalı devlet şeklinde gerçekçi bir halifelik anlayışını temsil eden kimseler olarak telakki etmesini sağlamışlardır.⁶ Ülkenin siyasi ve idari yapısı ile ilgili hususlarda halifelere yardımcı olmada vezirlik makamı da önemli vazifeler üstlenmiş, tenfiz ve tefviz vezirliği şeklinde ikiye ayrılmıştır.⁷ Bazı halifeler, vezirlerine dilediklerini atama dilediklerini azletme yetkisi vermişlerdir.⁸

Bir kısım tarihçiler, halifelerin ülkeyi yönetim becerileri ile yönetimde yaşanan birtakım karışıklıklara göre; Abbasiler’i *yükselme ve çöküş devri* diye ikili ayrıma tabi tutmuşlardır.⁹ Diğer bir kısmı ise, halifelerin otoriteyi elde tutup-tutmaması yönünden; h.132-232 yıllarını *gücü elinde bulunduran halifeler devri*, h.232-590 yıllarını *gücü elinden alınmış halifeler devri* ve h.590-656 yıllarını ise *sadece Bağdat ve civarında gücü tekrar ellerine alan halifeler devri* şeklinde üçlü ayrıma tabi tutmuşlardır.¹⁰

Abbasi halifeleri, yeni fethedilen topraklarda farklı inanç ve ırka mensup toplulukların birarada olmasının da tesir ettiği birçok isyanla uğraşmışlar ve dışta da Bizanslılarla mücadelelere devam etmişlerdir. Bu da Abbasi imparatorluğunun zamanla zayıflamasının ana unsurlarını teşkil etmiştir.¹¹

Halife Mehdi ve Hadi dönemleri (h.158-170), toplumun ihtilalden siyasi ve sosyal normalleşmeye geçme evresi iken,¹² Harun Reşid’in hilafet yılları(h.170-193) -İranlı Bermekoğullarının da katkılarıyla- huzur ve istikrarın tesis edildiği,

³ Hakkı Dursun Yıldız, “*Abbasiler*” mad., DİA, İstanbul, 1988, I, 32–34; Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017, IV, 23.

⁴ Hakkı Dursun Yıldız- Ramazan Şen, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Kombassan Şirketler Topluluğu, Konya, 1994, III, 16.

⁵ Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, Terc: İsmail Yiğit ve Sadrettin Gümüş, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1987, II, 307.

⁶ Yıldız, *a.g.m.*, s. 34–36.

⁷ Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emeviler ve Abbasiler*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1968, s.128.

⁸ Kasım Şulul, *İbn Haldun’a Göre İslam Medeniyeti*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s.145; İbnü’l-Esir, *a.g.e.*, s. 107;

⁹ Mahmud Şakir, *H.z.Adem’den Bugüne İslam Tarihi*, Terc: Ferit Aydın, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1993, IV, 257-258; III,490.

¹⁰ Yıldız- Şen, *a.g.e.*, III, 16.

¹¹ Geniş bilgi için ilgili eserlere bakınız.

¹² Apak, *a.g.e.*, IV, 111.

ekonomünün tam bir gelişim gösterdiği, ilmi ve kültürel seviyenin zirvede olduğu bir dönem olmuştur.¹³

Abbasi yönetimi Arap ve mevali arasındaki farkı ortadan kaldırarak köklü bir değişime gitmiştir. Buna bağlı olarak Mevaliler (özellikle de Fars asıllı Bermeki ailesi) neredeyse halife kadar otoriteyi elde tutmayı başarmışlardır. Bu durum halife Harun Reşid'de endişe yaratmış olduğundan halife onları bir bahane ile yönetimden tasfiye etmeye çalışmıştır. Fakat ne yazık ki vefatından sonra ahid yoluyla halife olan Emin ile Fars kökenli kardeşi Me'mun arasında cereyan eden taht mücadelesi Me'mun'un zaferi ile sonuçlanınca İranlılar, hakimiyeti tekrar ele geçirmişlerdir.¹⁴

Aslında bu hakimiyet daha sonra Arap ile İranlıların birtakım menfaatleri ele geçirmelerine yol açmış, onların bu amacı halife Me'mun'u bazı icraatlarda yanlış yönlendirmelere, halifenin onlara karşı olan güveninin sarsılmasına ve Horasan'daki Türklerin yönetim ve orduya dahil edilmelerine imkan sağlamıştır.¹⁵

Bu dönemde halifenin Mutezililer'in etkisi altında kalıp Mihne olaylarına sebebiyet vermesi, halku'l-Kur'an meselesine karşı çıkan alimleri şiddetle cezalandırması, dönemin sadece fikri problemini oluşturmakla kalmamış aynı zamanda siyasi hayata da yön veren bir sorun haline gelmiştir.¹⁶

Me'mun'un ölümünden sonra yerine geçen Mu'tasım, Türkler'i siyasi ve idari işlerde daha etkin hale getirmiş, birçok isyanın bastırılmasında onlardan yararlanmıştı. Bu durum, gelecekte Türk boylarının daha fazla İslam'a girmeleri ve Türk tarihine ışık tutması açısından önemli rol oynamıştır.¹⁷ Ayrıca bu devirde Türkler ile Araplar arasındaki sürtüşmeyi önlemek için Samerra şehri kurulmuş ve Türkler oraya yerleştirilmişlerdir.¹⁸

Mu'tasım ve halefi Vasık, yine halku'l-Kur'an meselesinde Me'mun'un çizgisini takip etmiş, birçok alimi sorguya çekerek işkence etmeye devam etmiştir.

¹³ Hasan, *a.g.e.*, II, 344-345; Apak, *a.g.e.*, IV, 130-131; Üçok, *a.g.e.*, s.90; Hayati Ülkü, *Başlangıçtan Günümüze İslam Tarihi*, 1995, y.y; II, 236-237.

¹⁴ Yıldız, *a.g.m.*, s.34.

¹⁵ Yıldız, *a.g.m.*, s.34-35.

¹⁶ İhsan Süreyya Sırma, *Abbasi Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002, s.66; Yusuf Şevki Yavuz, "Halku'l-Kur'an" mad., DİA, XV, 371; Apak, *a.g.e.*, IV, 197;

¹⁷ Apak, *a.g.e.*, IV, 213-214; Emin Barın, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986, III, 345-346.

¹⁸ Yıldız, *a.g.m.*, s.35; Üçok, *a.g.e.*, s.102.

İmam Şâfiî'nin has talabesi İmam Buveyti de, Vasık devrinde bu mesele yüzünden zindana atılıp işkenceyle şehit edilmiştir.¹⁹

Hicri 227 yılında halife olan Vasık, önceki halifeler kadar yöneticilik vasfı pek bulunmadığından idare ile ilgili işleri Türk komutanlarına bırakmış ve bu komutanlar yönetimde dilediklerini azledip dilediklerini kadroya dahil edecek bir nüfuza sahip olmuşlardır.²⁰

Askeri alanda üstün güce sahip Türk bürokratlar tarafından seçilen Mütevekkil ise, bir yandan iç isyanlarla baş ederken diğer yandan kendi yetki ve otoritelerini genişletmek ve Türk komutanların yönetimdeki gücünü kırmak için çaba harcamıştır. Fakat Türk komutanlara karşı takındığı tavır ve oğlu Muntasır'a karşı kötü muamelelerde bulunması, onun bu gruplar tarafından öldürülmesiyle sonuçlanmış ve bu durum Abbasi halifelerinin artık yavaş yavaş nüfuzlarını kaybetmesinin önünü açmıştır.²¹

Halife Mütevekkil, inanç ve düşünce bakımından önemli bir yenilik olarak önceki halifelerin Mutezilî itikadının aksine Ehl-i Sünnet itikadını benimsemiş ve Halku'l-Kur'an fikrini kökten reddetmiştir. Yanlış fikirlere sahip Aleviler'e karşı da düşmanlık beslemiştir.²²

Mütevekkil'in öldürülmesiyle ülkede başlayan istikrarsızlık Muntasır, Mustain, Mu'tezz ve Muhtedi devirlerinde -her alanda olduğu gibi özellikle siyasi ve idari alanda- iyice derinleşmiş, Türk idareciler arasında çekişmeler artmış, iç isyanlar ve dış ülkelere karşı mücadele zayıflamış; en önemlisi de Türk askerleri halifelere adeta esir muamelesinde bulunmuş, yetkilerini ellerinden almıştır.²³

Eğlenceye düşkünlüğüyle bilinen XV. Abbasi halifesi Mu'temid'in, hükümdarlık vasıflarından mahrum olması ve siyasi işlerdeki beceriksizliği dolayısıyla devleti idare işlerini kardeşi Muvaffak üstlenmiştir. Bu durum Doğu İran

¹⁹ Ebu Said Osman b. Said ed-Darimî es-Sicistânî, *Nakdu'l-İmâm Ebî Saîd Osman ibni Said alâ'l-Mursî el-Cehmî el-Anîd fî mâ'fterâ ala'llâhi mine't-Tevhid*, Thk: Reşid b. Hasan, Mektebetu'r-Rüşd, 1998, I, 37; Bilal Aybakan, "*Şâfiî Mezhebi*" *mad.*, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 234; Sırma, *a.g.e.*, s.74.

²⁰ Apak, *a.g.e.*, IV, 246;

²¹ Apak, *a.g.e.*, IV, 257-280.

²² Yıldız, *a.g.m.*, s.42; Apak, *a.g.e.*, IV, 257-280.

²³ Zuhuri Danışman, *Büyük İslam Tarihi*, Tarih Yayınları, İstanbul, 1985, IV, 114; Apak, *a.g.e.*, IV, 286-322; Ülkü, *a.g.e.*, s.259-265.

ile Mısır'ın halifelikten ayrılmasına neden olmuştur. Bu devirde cereyan eden Zenc isyanı ülkeyi daha da yıpratmıştır. Etkisiz hale getirilen Türk komutan ve yöneticiler bu dönemde azalmış ve Türkler'in yönetimdeki hakimiyeti kırılmaya başlamıştır.²⁴

Abbasiler'in çöküş devri halifeleri olan Halife Mu'tazid'dan Kahir-Billah dönemine kadar ülkede arka planında iktisadi ve itikadi saikler bulunan Karmati isyanları devam etmiştir. Bu süreçte Tolunoğulları, Tahiriler, Samanoğulları ve Safariler bazı bölgeleri ele geçirmişlerdir.²⁵

1.1.2.ABBASİLERDE SOSYO-EKONOMİK YAPI

Abbasilerde toplum tabakaları, inanç bakımından ikiye ayrılır: İlkini, Müslümanlar(özellikle Sünni-Şii), Zımmiler(Yahudi ve Hristiyanlar). Irk olarak ise çoğunluğu Arap, İran, Türk, Mağribli ve kölelerden oluşmaktadır.²⁶

Hiyerarşik açıdan ise toplum, halife, halife ailesi, vezirler, bürokratlar, emirler, kadılar ile katiplerin oluşturduğu havas tabakası; esnaf, sanatkar, çiftçi, asker ve kölelerin oluşturduğu avam tabakası şeklinde ikiye ayrılmıştır.

Toplumda varolan bu tabakaların kıyafetleri ve yaşam tarzları bile farklılık arz etmiştir. Halife ve bürokratlar köşklüklerde /lüks evlerde, avam tabakası ise sıradan evlerde yaşamışlardır. Halifeler, Fars kültüründen etkilendikleri için onların giyimlerini örnek alarak süslü kuşak, siyah sarık ve kaftan giymişler, devlet erkanı da buna benzer şekilde giyinmiştir. Halk ise, aba, Kamis ve ceket türü sade elbiseler giymiştir.²⁷

Ekonomik hayat ise, Abbasilerin dağılma dönemine kadarki süreçte canlılığını korumuştur. Halifelerin, önemli geçim kaynakları olan ziraat ve ticaretin gelişimine gereken önem vermeleri; gelir kaynaklarını ilgilendiren cizye, harac, vergi gibi unsurları arttırmaları; zekat, öşür, ganimet ve fey'den yararlanmaları; ülkeyi iç ve dış savaflara rağmen ayakta tutmuş ve refah seviyesini arttırmıştır.

Fırat ve Dicle arasında kalan araziler üzerine baraj, su arkı ve kanallar inşa

²⁴ Ebu Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, El-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2005, IV, 169; Ülkü, *a.g.e.*, s.268; Apak, *a.g.e.*, IV, 340.

²⁵ Yıldız, *a.g.m.*, s. 35.

²⁶ Hasan, *a.g.e.*, III,225-230;

²⁷ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1987, III, 431-434; Yıldız, *a.g.m.*, s.46-47.

edilerek ekime elverişli hale getirilmiştir. Mısır, Suriye, Kuzey Afrika ve Mezopotamya’da birçok sebze ve meyve türü yetiştirilmiştir. Halifeler, ziraate teşvik etmek amacıyla çiftçilere vergi indirimi gibi birtakım imtiyazlar sağlamışlardır.²⁸

Endüstriyel alanda ilerlemenin sağlanması için yeraltı kaynaklarına büyük önem verilmiş, Horasan ve Faris’te bulunan bakır, gümüş, demir ve maden ocakları ile farklı bölgelerde bulunan seramik, mermer, kükürt ve tuz kaynakları işletilmiştir. Bir yandan da kumaş ve dokumacılığın yaygınlaşması için atölyeler kurulmuştur.

Bu dönemde halifeler, ticaret yollarının geliştirilmesi için de büyük çaba sarfetmişler, kervansaray ve donanmalar inşa ederek iç ve dış ticarete önemli mesafeler katetmişlerdir. Ticari malların ithalat ve ihracatı, deniz yoluyla Basra, Kızıldeniz ve Aden limanlarından Hindistan, Seylan ve Çin’e yapılmıştır.

Elde edilen gelirler Divanu’l-Harac ve Divanu’l-beyti’l-mal aracılığıyla askeri ihtiyaçlara, sosyal yaşam alanlarına, ihtiyaç sahiplerine ve maaşlara sarfedilmiştir.²⁹

1.1.3.ABBASİLER’DE İLMİ VE KÜLTÜREL HAYAT

Abbasiler’de siyasi ve ekonomik alanda her ne kadar iniş-çıkışlar olmuşsa da ilmi sahada canlılık ve terakki devam etmiştir. İلمي ilerlemenin öne çıkan bazı sebepleri olmuştur: Halife ve valilerin ilmi çevrede yetişmiş olmalarının etkisiyle ilme ve alimlere değer vermeleri, halkın özellikle de Mevali kesimin ilme olan iştiaqları, ilim erbabının tercüme ve akademik çalışmalar için inşa edilen Beytu’l-Hikme’den yararlanmaları, Emeviler devrinde İslami ilimler ile ilgili başlatılan çalışmaların Abbasiler döneminde hız kazanması ve bu çalışmalara yenilerinin eklenmesi.³⁰

İlk dönemlerde cami ve mescitler, ibadet mekanları olmasının yanısıra dini eğitim ve öğretim mekanları olarak da faaliyet göstermiş, buralarda Kıraat, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam vb. İslami ilimler öğretilmiştir. Daha sonra medreseler inşa edilerek İslami ilimler yanında tıp, geometri, hendese, mantık vb. akli/fenni ilimler de müfredata dahil edilmiştir. Medreselerin kuruluşundan önce -kim tarafından inşa

²⁸ Hasan, *a.g.e.*, III, 126-131; Yıldız, *a.g.m.*, s. 47-48

²⁹ Yıldız, *a.g.m.*, s. 48; Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, III, 134-144.

³⁰ Şakir Gözütok, *İslam’ın Altın Çağında İlim*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2012, s.81-87; Hasan, *a.g.e.*, III, 145-148; Cessâs, *a.g.e.*, s.24

edildiği tartışmalı olmakla beraber- Me'mun tarafından 830 yılında Bağdat'ta kurulan "Beytu'l Hikme" kütüphanesi ise, daha çok rasathane, akademik araştırmalar ve yabancı dillerde yazılmış eserlerin tercüme edilmeleri için hizmet görmüştür.³¹

1.1.3.1. İslami İlimler İle İlgili Çalışmalar

Tefsir: Kur'an ayetlerinin doğru anlaşılması için Emeviler'de olduğu gibi Abbasiler devrinde de büyük gayret sarfedilmiş, tefsir ilmi sistematik bir hale getirilmiştir. Müfessirlerden Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsiru'l-Kur'an'ı, Abdurrezzak b. Hemmam'ın Tefsiru'l-Kur'an'ı ile Yahya b. Sellam'ın Tefsir'i, bu dönemde yazılan ilk tefsir örnekleridir. Bu devirde Taberi tarafından telif edilen "Camiu'l-beyan an te'vili âyi-l-Kur'an" adlı tefsir çalışması ise kendisinden önceki tefsir eserlerinden daha kapsamlı olmuştur.³² Tahâvî ve Cessâs'ın Ahkamu'l-Kur'an adlı fikhî tefsirler ile Kuşeyri'nin Letâifu'l-İşârat'ı vb. tasavvufi tefsirler de bu dönemde yazılmıştır. Tefsir ilmi ile ilgili dilsel çalışmalar yapılmıştır. Ferra'nın Meani'l-Kur'an'ı, Ebu Ubeyde'nin Mecazu'l-Kur'an'ını bu bağlamda örnek olarak zikredebiliriz.

Bölgedeki fikri ve itikadi ekollerin çoğalmasıyla birlikte tefsirde rivayet ve dirayet metotları belirginleşmiş, her ekolün müfessiri kendi inanç ve düşüncesini tefsirine yansıtmıştır.³³

Hadis: Emeviler devrinde Hz. Peygamber(s.a.v)'in hadislerinin tedvin süreci başlamış, Abbasiler döneminde de tasnif ve telif faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu alanda yazılan ilk müstakil eser İmam Malik'e ait el-Muvatta'dır.³⁴

Hicri III. asır, Müsned, Mu'cem ve Musannef türü eserlerin yazıldığı, hadislerin altın çağına ulaştığı bir devirdir. Bu dönemde yazılan en önemli eser altı temel hadis kitabından oluşan Kütüb-i Sitte'dir.³⁵

Abbasi halifeleri Me'mun, Mu'tasım ve Vasık'ın Mu'tezile mezhebini

³¹ Mahmut Kaya, "Beytü'l-Hikme" mad., DİA, İstanbul, 1992, VI, 88-89; Yıldız, *a.g.m.*, s. 40-41; Gözütok, *a.g.e.*, s.177-179.

³² Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2018, s.105-110; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s.280-286; Yıldız, *a.g.m.*, s. 41; Gözütok, *a.g.e.*, s.90-91.

³³ Yıldız, *a.g.m.*, s. 41.

³⁴ Yıldız, *a.g.m.*, s. 42.

³⁵ Yücel, *a.g.e.*, s.83-88.

benimseyip bunu halka ve alimlere dikte ettirmesi, fikri ayrılıkların çoğalmasına ve hadis ilmi üzerinde olumsuz sonuçlar doğmasına sebep olmuştur. Nitekim nakil yoluyla haber verilen konular dışında re'y ile konuşmayı reddeden ehl-i hadis ekolünün temsilcilerinden Ahmed b. Hanbel, Haris b. Miskin ve birçok muhaddis, kendilerini ehl-i rey'den gören Mutezililer'in halku'l-Kur'an fikrine karşı geldikleri için işkenceye tabi tutulmuşlardır.³⁶

Fıkıh: Fıkıh ilmi de, diğer ilimler gibi tekamül sürecine ulaşana kadar belli merhalelerden geçmiştir. Bu merhaleleri incelediğimizde Hz. Peygamber(s.a.v) devrinden Abbasiler'in son dönemine kadar şu dört evre karşımıza çıkmaktadır.³⁷

Birinci Evre (Hz.Peygamber devri): Toplumda ortaya çıkan veya çıkacak problemler risalet süresince tedrici olarak vahiy, sünnet ve Hz. Peygamber(s.a.v)'in vahiy kaynaklı içtihatlarıyla vüzuha kavuşturulduğu için hükümler yeni yeni tesis edilmeye başlanmış ve belli bir süre sonra yerine oturtulmuştur. Teşri' edilen hükümler Allah ve Resulü tarafından oluşturulduğu için ümmet arasında ihtilaf peyda olmamıştır. Bu devrin en önemli özelliği, hükümde tedricilik, nesh meselesi ve zorluğun kaldırılması olmuştur.

İkinci Evre (Dört halife devri): Bu dönemde devam eden fetihlerle beraber yabancı halklarla meydana gelen etkileşim sonucu, yeni fikirler, adetler ve problemler gündeme gelmiştir. Yeni durumların meydana getirdiği sorulara cevap vermek zorunda kalan sahabiler, Hz.Peygamber(s.a.v)'in vefatıyla birlikte vahiy kesildiği için öncelikle elde bulunan ayet ve hadislerden hüküm istinbat etmeye, şayet nasslarda bir şeyin hükmünü bulamamışlarsa da kendi içtihatlarıyla halletmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalar neticesinde elde edilen hükümler, fakih sahabiler arasında bazen icma' (icthatta birliği), bazen de ferdî icthad (her birinin farklı görüşü) şeklinde olmuştur. Ayrıca bu devirde, problemlerin çözümü için şura yöntemi olduğu ve fetva içeren konular da sınırlı olduğu için ihtilaflar fazla olamamıştır.

Üçüncü evre (Emeviler'in çöküşüne kadar olan devir): İlk iki devrin metotları

³⁶ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2016, s.62-63; Yavuz, *a.g.m.*, XV, 371-372.

³⁷ Abdulkerim Zeydan, *el-Medhal li Dirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2015, s.103-137; Ahmed b. Abdurrahim b. Vecihuddin eş-Şâh Veliyyullâh Dihlevî, *el-İnsâf fi beyâni esbâbi'l-İhtilâf*, Thk: Abdulfettah Ebû Ğudde, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1983, s.68-72; Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, Hikmetevi yayınları, İstanbul, 2017, s.141-162.

bu devirde uygulanmakla birlikte birtakım fikri ve itikadi akımların baş göstermesi, hadis rivayetlerinin yaygınlaşması ve farklı coğrafyalarda halkın yaşam tarzları gibi nedenler fakihler arasında ihtilafların çoğalmasına neden olmuştur. Buna paralel olarak ehl-i hadis ve ehl-i rey ekolleri fıkıhta yerini almıştır. Fakihler veya hukukçular, kendi rey'lerini içinde buldukları bölge halkına empoze ederek Abbasiler devrinde mezheplerin oluşmasına zemin oluşturmuşlardır.

Dördüncü evre (Abbasiler'in kuruluşundan duraklamaya kadar olan devir):

Hicri II. asır ile IV. asrın ortasına kadar devam eden³⁸ ve “**fıkhın altın çağı**” olarak adlandırılan bu devirde fıkıh mezhebi imamları ve meşhur talebeleri yaşamıştır. Önceki dönemlerin aksine bu dönemde müçtehid imamlar, hükümlerle ilgili genel kaideler oluşturup bunlardan furu-i fıkıhla ilgili hükümler çıkarmışlardır. Bu konuda yazılan ilk eser İmam Şâfiî'ye ait er-Risale'dir. Bu çağa, fıkıh tedvininin başlangıcı olması hasebiyle “**tedvin asrı**” da denilmiştir. Bu alanda yazılan ilk eser Malik'in Muvatta'sı olmuştur.³⁹

Müçtehitler arasında usul ve metot ile ilgili ortaya çıkan ihtilaflar⁴⁰ neticesinde mezheplerin bir ekol şeklinde ortaya çıkmasının, fikhî hükümlerin şekillenmesinde tesirinin olduğu bir gerçektir. Medine'de ehl-i hadis ekolü ve Kufe'de ehl-i rey ekolünün hakim olması, Abbasiler devrinde fikhî mezheplerin belli doktrinler etrafında oluşmasına sebep olmuştur. Dört mezhep imamı bu dönemde, görüşlerini sistemli bir şekilde talebelerine aktarmışlardır. Bunlardan İmam-ı Azam Ebu Hanife, ehl-i rey'in temsilcisi olarak nakli, akıl ile yoğurup kıyas ve reye büyük önem vermiştir. İmam Malik, hadisçi yönü ağırlıklı olmasına binaen ehl-i hadisin Medine'deki temsilcisi kabul edilmiştir. İmam Şâfiî, ehli hadis ile ehli rey arasında köprü vazifesi görerek mezcedici orta bir yol tutmuştur. Muhaddislerden olan Ahmed b. Hanbel ise, nasslarla sınırlı kalarak görüşlerini daha çok bu minvalde şekillendirmiş ve rey' karşıtı olarak tanınmıştır.⁴¹

Kelam: İlk başlarda İslam'ın ana ilkelerine karşı olanları susturma ve onlara

³⁸ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve Edilletuh*, Daru'l-Fıkr, Dimaşk, 1984, I, 29.

³⁹ Abdulvehhab Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fıkh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2012, s.15; Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, III,156-157-; Yıldız, *a.g.m.*, s. 42.

⁴⁰ Detaylı bilgi için bkz. Zuhaylî, *a.g.e.*, I, 67-72; Mahmut Muhammed Şeltut, *Mukârenetu'l-Mezâhib fi'l-Fıkh*, Mektebetü'l-İrşad, İstanbul, 2016, s.13-14; Köse, *a.g.e.*, s.199-202.

⁴¹ Zuhaylî, *a.g.e.*, I, 29-38; Hasan, *a.g.e.*, III,157; Yıldız, *a.g.m.*, s. 42.

karşı savunma yapma amacıyla Mu'tezile mezhebi'ni kuran mütekellimler, daha sonra birtakım siyasi amaç için inanç ile ilgili nassları farklı yorumlayarak toplumda tartışmalı fikirler ortaya koymuş ve bunu devlet eliyle halka kabul ettirmek istemişlerdir. Fakat, bu fikir ve anlayışlara karşı orta yolu benimseyen Eşariyye ve Maturidiyye mezhepleri ortaya çıkmış ve Ehl-i sünnet akaidini delilleriyle birlikte savunmuşlardır. Nasslarla sınırlı kalan Ehli hadis temsilcileri ise, genelde bu konularda susmayı tercih etmiş ve Selefiyye ekolünü oluşturmuşlardır.

Abbasi halifelerinden Me'mun, Mu'tasım ve Vasık dönemlerinde halka zorla dayatılan Mu'tezile mezhebi, devletin resmi mezhebi olmasından dolayı mütekellimler Ehl-i sünnet itikadını rahatça ifade edemezken halife Mütevekkil'in Mu'tezile mezhebine karşı olması ve ehl-i sünnet alimlerini desteklemesi sonrası fikirlerini özgürce savunabilmişlerdir. Hatta bu dönemde mezhepler arasında hararetli tartışmalar artmıştır. Ayrıca bu devirde birçok itikadi akımlar da türemiştir.⁴²

1.1.3.2. Fenni İlimler ile İlgili Çalışmalar ve Tercüme Faaliyetleri

Abbasiler döneminde artan fetih hareketleri sonucu İran, Hint, Yunan gibi farklı kültür ve medeniyetlerle karşılaşan Müslüman bilginler, bu toplumlara ait elde ettikleri kadim eserleri tercüme etme merakına girmişlerdir. Emeviler devrinde pek ilgi görmeyen tercüme faaliyetleri bu dönemde Abbasi halifelerinin maddi ve manevi destekleriyle zirveye ulaşmıştır.⁴³

Halife Mansur zamanında tıp, astronomi, kimya, cebir, hendese, mantık ve felsefe ilimleri önem kazanmış olup, Huneyn b. İshak onun emriyle Hipokrat ve Callinos'un tıpla ilgili bazı eserlerini tercüme etmiş, İbnu'l-Mukaffâ' ise Pehlevice yazılan Kelile ve Dimne'yi Arapça'ya tercüme etmiştir. Özellikle astronomi ve hesap ile ilgili malumatlar içeren Sind-Hind adlı Hintçe eser Arapça'ya kazandırılmıştır. Bunların yanısıra Surya-Siddhanta, Haft İklim, Geography vb birçok coğrafik eser de yine bu dönemde tercüme edilmiştir. Halifenin talimatıyla Cundişapur Hastanesinin ünlü hekimi Curcis b. Cibril'in Bağdat'taki hastanede görevlendirilmesi ve tıp ile ilgili eserleri Arapça'ya çevirmesi tıp ilminin kuvvet kazanmasına yardımcı

⁴² Hasan, *a.g.e.*, III,162-164; Yavuz, "Kelam" mad., DİA, Ankara, 2002, XXV, s.198-200;

⁴³ Yıldız, *a.g.m.*, s. 44.

olmuştur. Diğer bir halife olan Harun Reşid'in Bizans topraklarının bir kısmını ele geçirmesiyle de özellikle tıp ve felsefe alanında tercüme faaliyetleri hız kazanmıştır. Harun Reşid, ilim adamlarına bol miktarda maaş vererek bu konudaki desteğini ortaya koymuştur.⁴⁴

Öte yandan Halife Me'mun döneminde kurulan Beytü'l-Hikme Kütüphanesi, birçok eserin Arapça'ya tercüme edilmesinde ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca Me'mun'un isteği üzerine alimler coğrafya ilminden yararlanarak kible tespiti ve haritalarla ilgili kayda değer çalışmalar yapmışlardır.⁴⁵

Sonuç itibariyle Abbasi yönetiminin hem dini hem de fenni ilimler konusunda diğer yönetimlere nazaran gerekli ehemmiyeti göstermesi ve alimlere her türlü fırsatı sunması, onları ilimde zirve bir topluma dönüştürmüş ve bilginleri tarafından her döneme ışık tutan kıymetli eserler telif edilmiştir.

1.2. İMAM MÜZENÎ'NİN HAYATI

1.2.1. Hayatı ve Kişiliği

Şâfiî mezhebi'nin meşhur alimlerinden olan Müzenî'nin kaynaklarda geçen tam adı, İsmail b. Yahya b. İsmail b. Amr b. İshâk el-Müzenî el-Mısırî'dir.⁴⁶ H.175/791'de Leys b. S'ad'ın vefat yılında doğan Müzenî'nin künyesi Ebu İbrahim olup, Yemen'de bulunan meşhur Müzeyne binti Kelb b. Vebre kabilesine nispetle

⁴⁴ Ebu'l-ferec Muhammed b. Ebi Yakub el-Ma'ruf bi'l-Verrâk İbnu Nedîm, *el-Fihrist fî Ahbâri'l-Ulemâi'l-Musannifîn*, Thk: Rıza Teceddüd el-Mâzendârî, y.y, ty., s.342-343; Gözütok, *a.g.e.*, s.113-121; Hasan, *a.g.e.*, III, 172-183; Yıldız, *a.g.m.*, s.44-45; Kaya, *a.g.m.*, DİA, VI, s.89.

⁴⁵ Aynı yer.

⁴⁶ Ebu Nasr Abdulvehhab b. Ali b. Abdulkafi Tacuddin es-Sübki, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kubrâ*, Thk: Mahmud Muhammed et-Tanâhî ve Abdulfettah Muhammed el-Hulvi, Daru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1964, II, 93; Ebu İshak İbrahim b. Ali eş-Şirazî, *Tabakâtu'l-Fukahâ'*, Thk: İhsan Abbas, Daru'r-Râidi'l-Arabi, Beyrut, 1970, s.97; Ebu'lFadl Abdurrahman b. Ebu Bekr, Celaleddin es-Suyutî, *Husnu'l-Muhâdara fî Târihi Mısır ve Kâhire*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, 1967, I, 307. (Şeceresinde geçen "Müslim" isminin "İshak" ismi yerine kullanıldığı da bazı yerlerde değinilmektedir. Bkz. Şemsuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâyâmâz Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, Thk: Şuayb el-Arnavuti ve heyeti, Müessesetü'r Risale, Beyrut, 1985, XII,492; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fikhi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Thk: Ali Muhammed Muavvid, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, Mukaddime, 51; Ebu Said Abdurrahman b. Ahmed b. Yunus b. Abdila'la es-Sadefi İbn Yunus, *Tarihu İbn Yunus*, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, h.1421, I, 44).

kısaca “**Müzenî**” diye ünlenmiştir.⁴⁷ Yaşadığı dönemde birçok ilim ehlinin teveccühünü kazanmış ve “*Nâsiru’l-Mezheb*”, “*Bedru Semâi’l-Mezheb*”, “*Cebelu ilm*” gibi lakaplarla vasıflanmıştır.⁴⁸

Kaynaklarda Müzenî’nin şahsiyeti hakkında imamların önderi, zahid, vera sahibi, allâme, az dünyalık ile yetinen, davete çokça icabet eden ve cemaatle bir namazı kaçırdığında cemaatle namaz sevabına nail olmak için o namazı yirmibeş defa kılan takva ehli bir zat olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹ Kendisine çok ölü yıkanmasının sebebi sorulduğunda: “kalbim yumuşasın diye bunu yapıyorum” demesi, onun nefis terbiyesine önem veren bir zat olduğunu göstermektedir.⁵⁰

Müzenî’nin ilim ve ibadet yönünden üstünlüğüne hayran kalan Amr b. Osman el-Mekki: “Karşılaştığım kişiler arasında, ictihad sahasında Müzenî’den daha üstün, ondan daha çok ibadete devam eden, ilme ve ilim ehline ondan daha çok tazim eden birini görmedim. O, vera bakımından da insanların en üstünü idi.”⁵¹ şeklindeki sözleriyle onu takdir etmiştir.

Mısır coğrafyası, ilmin uzak bölgelere tevzî’ edilmesinde köprü vazifesi gördüğü ve zamanın meşhur alimlerini barındırdığı için Müzenî’nin yüksek bir ilim tahsili yapmasına olanak sağlamıştır. Özellikle İmam Şâfiî’nin ilim halkasına dahil olması, Tahâvî’nin annesi olan kız kardeşinin de bu halkada bulunması onun seçkin bir ilmi mekanda yetiştiğini göstermektedir.⁵²

Müzenî, fıkıh ilmini ilk önce Malikilerden Asbağ b. Ferec’den öğrenmiş fakat İmam Şâfiî’nin Mısır’a gelişinden vefatına kadar geçen dört yıllık süre boyunca onun

⁴⁷ Ebu Muhammed Abdullah b. Esad b. Ali b. Süleyman el-Yâfiî, *Mirâtu’l-Cinân ve İbretu’l-Yekezân*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, 132; Ebu’l Fellâh Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî İbnu’l-Ammâd, *Şezerâtu’z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, Thk: Mahmud Arnavutî, Dâru İbni Kesîr, Beyrut, 1986, III, 278; İbn Yunus, *a.g.e.*, I, 44; Sübkî, *a.g.e.*, II, 93.

⁴⁸ Muhammed Hasan Heytû, *el-İctihad ve Tabakâtu Müctehidi’s Şâfiyye*, Müessesetü’r Risale, Beyrut, 1988, s.100; Sübkî, *a.g.e.*, a.y.

⁴⁹ Muhammed b. Yusuf b. Yakub el-Yemenî, *es-Sülûk fî tabakâti’l-Ulemâ’ ve’l-Mülûk*, Thk: Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Mektebetü’l-İrşâd, Sana/Yemen, 1995, I, 221; el-Yâfiî, *a.g.e.*, a.y; İbnu’l-Ammâd, *a.g.e.*, a.y; Subkî, *a.g.e.*, II, 94.

⁵⁰ Sübkî, *a.g.e.*, II, 94; Ebu Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekir İbn Hallikân, *Vefeyatu’l-A’yan ve Enbâu ebnâi’z-Zamân*, Thk: İhsân Abbâs, Daru Sâdir, Beyrut, 1990, I, 218.

⁵¹ Sübkî, *a.g.e.*, II, 94.

⁵² Davut İлтаş, “*Tahâvî*” mad., DİA, İstanbul, 2010, XXXIX, 385.

meclisinde bulunarak has talebelerinden biri olmuş ve ondan birçok ilim nakletmiştir.⁵³

Başta kelâmi konulara ilgi duyan Müzenî, kelâmi tartışmalara girmekle meşhurdur. Ancak İmam Şâfiî ona kelimelerin riskli olduğunu bir meselede isabet ettiğinde ecir alamayacağını, hata ettiğinde de küfre düşeceğini; buna karşın fıkıhla iştiğal etmesi durumunda isabet anında ecir alabilirken hata ettiğinde ise, günaha girmeyeceğini söylemesi üzerine kelâmı bırakıp fıkhaya yoğunlaşmıştır.⁵⁴

24 Rebiülevvel veya 24 Ramazan 264/878 senesinde Mısır'da vefat eden Müzenî,⁵⁵ Kahire'de bulunan Cebeli Mukattam'ın dibindeki Karâfetu's-Suğrâ'da İmam Şâfiî'nin türbesinin yanına defnedilmiştir.⁵⁶

1.2.2. Mezhep İçindeki Konumu ve Mezhebe Katkısı

Müzenî, yüksek kabiliyetiyle İmam Şâfiî'nin meclisinde gösterdiği başarı ve liyakat sayesinde mezhebin olgunlaşmasına epey katkı sağladığından “*imamların önderi*”, “*ümmetin fakihî*”, “*iyi bir münazaracı*”, “*ilmi tartışmalarda delil getirmede yetkin ve ince manaları kavramada vukufiyeti olan kişi*”⁵⁷ vs. övgülere layık görülmüştür. Özellikle İmam Şâfiî'nin onun hakkında: “Şeytan onunla tartışsaydı, mutlaka şeytana galip gelirdi”⁵⁸ demesi ilimde ne kadar mahir ve dahi olduğunu gözler önüne sermiştir. Bunun dışında İmam Şâfiî'nin metotunu, fetvalarını ve ondan nakledilen şeyleri en iyi bilen kişi⁵⁹ olarak kaynaklarda yer edinmiştir. Buna istinaden Şâfiîlerin, mezhepte Müzenî ve Rebî' b. Süleyman el-Murâdî'nin İmam

⁵³ Şükrü Özen, “Müzenî” mad., DİA, İstanbul, 2006, XXXII, 246; Heytû, *el-İctihad ve Tabakâtu Müctehidi's-Şâfiyye*, s. 101.

⁵⁴ Sübkî, *a.g.e.*, II, 98; Özen, *a.g.m.*, s.247

⁵⁵ Heytû, *a.g.e.*, s.104; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, XII, 496; Sübkî, *a.g.e.*, II, 95; İbnu'l-Esir, “*El-Kamil fi't-Tarih*”, VI, 357; Ebu Muhammed Cemaluddin Abdurrahim b. Hasan b. Ali el-İsnevî, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, I, 28; Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah El-Endülüsi İbn Abdilberr, *El-İntikâ' fi Fedâili's-Selâseti'l-Eimmeti'l-Fukahâ':Mâlik, Şafî, Ebi Hanîfe*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty., s.111; İbn Kesîr Ebu'l-Fidâi İsmail b. Ömer b Kesîr el-Kureşî, *Tabakâtu's-Şâfiyyîn*, Thk: Ahmed Ömer Haşim, Mektebetü's Sekafeti'd Dîniyye, Kahire, 1993, s.122; Özen, *a.g.m.*, s.247.

⁵⁶ el-Yâfiî, *a.g.e.*, II, 132; İbn Yunus, *a.g.e.*, I, 44; İbn Abdilberr, *a.g.e.*, s.110.

⁵⁷ eş-Şirazî, *a.g.e.*, s. 97; el-Mâverdî, *a.g.e.*, Mukaddime, 51; el-Yemenî, *a.g.e.*, a.y, Yunus, *a.g.e.*, a.y

⁵⁸ el-İsnevî, *a.g.e.*, a.y; Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, II, 94.

⁵⁹ el-Yâfiî, *a.g.e.*, II, 132;

Şâfiî'den yaptıkları nakilleri diğer râvilerin nakillerine tercih etmeleri önem arz etmektedir.⁶⁰

İmam Şâfiî'nin çoğunlukla cedid görüşleriyle ilgilenen Müzenî, onun “*er-Risale*” adlı eserini defalarca okuduğunu, her okuyuşunda yeni birikim ve kazanımlar elde ettiğini belirtmiştir.⁶¹ Telif ettiği kitaplar ile İmam Şâfiî'nin meşhur “*el-Ümm*” isimli eserinin bablarına ait kaleme aldığı muhtasarları, birçok İslam coğrafyasında intişar etmiştir.⁶² İmam Şâfiî, kendisine: “Mezhebimin yardımcısı/destekçisidir” ünvanını vermiştir. Çünkü İmam Şâfiî'den sonra yaklaşık altmış yıl boyunca onun kavli-i cedid denilen fikhî görüşlerini sonraki nesillere aktarma hizmetini de yerine getirmiştir.⁶³

Müzenî'nin Şâfiîliği geniş kitlelere yaymasındaki en önemli etkenlerden biri de Büveyti(ö.231/846)'den sonra devraldığı tedris halkasının başına geçmiş olmasıdır. Nitekim Şâfiîliği temsilen El-Câmiu'l-Atîk'teki tedrisat faaliyetleri sayesinde başta Mısırlılar olmak üzere Horasan, Irak, Şam ve Endülüs gibi yerlerde birçok alimin yetişmesinde ve mezhebin iyice yayılmasında büyük rol oynamıştır.⁶⁴

Müzenî'nin mezhebe bağlı bir müçhehid mi yoksa müstakil bir mezhep sahibi mi olduğu konusunda Şâfiî alimleri farklı görüşler serdetmişlerdir. Onun İmam Şâfiî'den farklı olarak tahrirlerde bulunması, mezhebin metotuna aykırı görüşlere sahip olmasından⁶⁵ hareketle bazı Şâfiî uleması onu müstakil mezhep sahibi saymıştır.⁶⁶ Öte yandan Müzenî'nin bu görüş ve tahrirlerini Şirazî, mezhep içinde vücut (mezhep görüşü) olarak addetmiş; İmamu'l-Haremeyn ise birinci iddianın aksine onun tercihlerinin mezhep görüşü içinde kaldığını, İmam Şâfiî'ye

⁶⁰ Özen, *a.g.m.*, a.y.

⁶¹ Ebu Asım Abbâd b. Süleyman el-Abbâdi, *Tabakâtu'l-Fukahâi's-Şâfiyye*, Mektebetu Berlin y.y, s.24.

⁶² İbn Abdilberr, *a.g.e.*, s. 110.

⁶³ eş-Şirazî, *a.g.e.*, s. 97; İbn Kesîr, *a.g.e.*, s.123; Heytû, *a.g.e.*, s.102.

⁶⁴ Özen, *a.g.m.*, a.y.

⁶⁵ Müzenî'nin bu konuda *Nihaytü'l-İhtisâr* adlı eserinin varolduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Bkz. Sübkî, *a.g.e.*, I, 244; Özen, *a.g.m.*, s.247.

⁶⁶ Rafîî, İmamu'l-Haremeyn, Sübkî ve Ebû Ali Bendânicî gibi alimler bu görüştedir. Yalnız İmamu'l-Haremeyn'in bu konuda aksi bir görüşü de bulunduğu da vakidir. Bkz. Ebu Bekr b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer eş-Şühbî Takiyyüddin İbn Kadı Şühbe, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, Thk: Hafız Abdulalîm Han, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1407, I, 59; es-Suyutî, *Husnu'l-Muhâdara*, I,307; Ebu Zekerriyya Muhyiddin b. Şeref b.Mürî en-Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâ'*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008, II, 285; Özen, *a.g.m.*, a.y.

muhalefedinin İmameyn'in Ebu Hanife'nin usulüne birçok yerde muhalefeti gibi addedilemeyeceği şeklinde görüş belirtmiştir.⁶⁷

Hadisleri rivayet etmede sadûk ve sika(güvenilir) olan Müzenî, fıkha verdiği yoğunluktan dolayı fazla hadis rivayet etmemiş olmakla birlikte⁶⁸ İmam Şâfiî'nin hadislerle ilgili “*es-Sünenü's-Sağır*” adlı eserini sonrakilere nakletmiştir.⁶⁹

1.2.3.Hocaları

İsmail b. Yahya el-Müzenî, ağırlıklı olarak fikhî yönüyle meşhur olmasının yanı sıra hadis rivayetiyle de ilgilenmiş ve bu ilimleri dönemin ehil hocalarından tahsil etmiştir. Müzenî ile Rebi' b. Süleyman, İmam Şâfiî Mısır'a gelmeden önce Maliki fakih ve muhaddis olan Asbağ b. Ferec el-Mısırî (ö.225/840)'den fıkıh ve hadis dersleri almışlardır.⁷⁰ Fakat İmam Şâfiî Mısır'a geldikten sonra Müzenî ondan etkilenerek ölene kadar yanından ayrılmamıştır. Kaynaklarda isimleri açıkça zikredilen hocaları şunlardır:⁷¹

i) *Muhammed b. İdris eş-Şâfiî* (ö.204/820): Ehli hadis ile ehli rey'in metotunu mezcedici özelliği ile bilinen İmam Şâfiî, Mısır'a geldikten sonra kavli-i cedid görüşlerini yaymaya çalışmış, başarılı talebeleri sayesinde de onun bu fikirleri birçok bölgeye yayılmıştır.

ii) *Ali b. Ma'bed b.Şeddad* (ö.218/834),

iii) *Nuaym b. Hammâd* (ö.228/844).

⁶⁷ Özen, *a.g.m.*, a.y. Detayları için bkz. en-Nevevî, *a.g.e.*, II, 285; Sübkî, *a.g.e.*, II, 102-103; İsnevî, *a.g.e.*, II, 35.

⁶⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, XII, 493-495; İbn Yunus, *a.g.e.*, I, 45.

⁶⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, s.123.

⁷⁰ Mehmet Ali Sönmez, “*Asbağ b. Ferec*” mad., DİA, İstanbul, 1991, III, 463; Özen, *a.g.m.*, s.246.

⁷¹ Zehebî, *a.g.e.*, XII,493; Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur es-Sem'ânî, *El-Ensâb*, Thk: Abdurrahman b. Yahya, Meclisu Daireti'l-Meârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1962, XII, 227; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffaz*, II,458; el- Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, Mukaddime, 51.

1.2.4.Talebeleri

Müzenî'nin dizinin dibinde ilim tahsil eden ve bu ilmi her coğrafyaya yayan birçok alim olmuştur. Özellikle Irak, Şam ve Horasan alimlerinin birçoğu ondan ders almıştır. Talebelerinden kaynaklarda yaygın olarak zikredilenleri şunlardır:⁷²

-*Ebu Muhammed Kasım b. Muhammed b. Kasım el-Ümevî el-Beyyânî el-Kurtûbî* (ö.276/890): Endülüslü alim ve muhaddis olan Beyyani, Müzenî, Rebi', Sahnun gibi Şâfiî ve Maliki alimlerden ders almış ve bunun etkisiyle hiçbir mezhebi taklit etmemekle birlikte daha çok Şâfiî mezhebinin görüşlerini tercih etmiştir.⁷³

-*Ebu'l-Kasım Osmân b. Beşşâr el-Enmâtî* (ö.288/901): el-Enmâtî, İbn Süreyc ile Basra şeyhi Zekeriyya b. Yahya es-Sâcî'nin hocasıdır.⁷⁴ Müzenî'nin fikhını Bağdat'a taşıyan ilk kişi olduğu ve özellikle İmam Şâfiî'nin kitaplarının onun vesilesiyle Bağdat'ta şöhret bulduğu söylenmiştir.⁷⁵

-*Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. İsa el-Mervezi/ Abdân* (ö.294/906): İmam Şâfiî'nin ilmini Müzenî ve Rebi'in huzurunda okuyan el-Mervezi, Müzenî'nin Muhtasar'ını Merv'e götüren ilk kişi olmuştur.⁷⁶

-*Ebu Abdillah Muhammed b. Nasr b. Yahya el-Mervezi* (ö.294/906): Şâfiî mezhebinde "Ashabu'l-Vücuḥ"tan sayılan el-Mervezi, İmam Şâfiî'nin fikhını Müzenî'den öğrenmiştir. Feraiz ile ilgili eseri de mevcuttur.⁷⁷

-*Zekeriyya b. Yahya es-Sâcî* (ö.307/919)⁷⁸: Müzenî ve Rebi'den ders alan es-Saci'nin, Fıkıh usulü ve Hilâfiyyât ilmi ile ilgili eserlerinin olduğunu Sübkî eserinde zikretmiştir.⁷⁹

-*Ebu Bekir b. Huzeyme* (ö.311/924)⁸⁰: Bağdat, Rey, Cürcan, Şam, Kufe, Kahire gibi yerlerde birçok hocadan ders almış olan İbn Huzeyme, Şâfiî fikhını da Müzenî'den almıştır.⁸¹

⁷² Zehebî, *a.g.e.*, a.y; eş-Şirazî, *a.g.e.*, s.97; Sübkî, *a.g.e.*, a.y.

⁷³ Hamdi Döndüren, "Beyyânî" *mad.*, DİA, İstanbul, 1992, VI, 95.

⁷⁴ eş-Şirazî, *Tabakâtu'l-Fukahâ'*, s.104; Zehebî, *a.g.e.*, XII,495; İbn Kadı Şühbe, *a.g.e.*, I, 80.

⁷⁵ Nasî Aslan- İbrahim Sızgen, *Şirazî'nin El-Mühazzeb Adlı Eserinde Enmatî'ye Nispet Ettiği Görüşleri ve Şâfiî Mezhebindeki Yeri*, ÇÜFD Dergisi, 2019, c.19, s.1.

⁷⁶ es-Se'mânî, *el-Ensab*, IX, 180; İbn Kadı Şühbe, *a.g.e.*, I, 79.

⁷⁷ Halit Ünal, "Mervezî" *mad.*, DİA, Ankara, 2004, XXIX, 235-236.

⁷⁸ Sübkî, *a.g.e.*, a.y.; İbn Kadı Şühbe, *a.g.e.*, I, 95.

⁷⁹ Sübkî, *a.g.e.*, III, 300.

-*Ebu'l-Hasan Ahmed b. Umeyr b. Yusuf ed-Dimaşkî İbn Cevsâ* (ö.320/932)

-*Ebu Cafer et-Tahâvî* (ö.321/933).⁸²

-*Ebübekir Abdullah b. Ziyâd en-Nisâbüri* (ö.324/936): Müzenî, Rebi', Sadefi vd. hocalardan ders alan Nisaburî, fikhî meseleler ve sahabe ihtilafları konusundaki vukufiyetinden dolayı kendi döneminde Irak Şâfiîleri'nin önderi konumunda olmuştur. Ziyâdât alâ Muhtasari'l-Müzenî adında fıkıhla ilgili bir eserin varolduğu söylenmiştir.⁸³

-*Abdurrahman b. Muhammed b. İdris Ebi Hatem er-Râzî* (ö.327/938)

-*Ebu'l Fevaris b. es- Sabuni* (ö.349/960)

-*Ebu Bekir Cafer b. Ahmed eş-Şâmâtî* (ö.292/905)⁸⁴

-*Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Ulviyye el-Alevî el-Cürcanî* (ö.290/903)

1.2.5.Eserleri

Daha çok fıkıhçı yönüyle ön planda olan İsmail b. Yahya el-Müzenî, birçok dalda eser telif etmiştir. Furu-i fıkıh konusunda İmam Şâfiî'nin eserlerinden yararlanmanın yanısıra kendi görüşlerini de ilave ettiği “*el-Câmiu'l-Kebîr*” adlı kitabını meydana getirmiştir. Bu kitap muhteva itibariyle hacimli olduğundan onu “*el-Câmiu's-Sağîr*” adıyla ihtisar etmiştir.⁸⁵ Müzenî'nin kitapları arasında tez çalışmamızda yararlandığımız “*el-Muhtasar*” isimli eseri ise, el-Câmiu's-Sağîr'in daha da kısaltılmış versiyonu olduğundan medreselerde yıllarca ders kitabı olarak tercih edilmiştir. Daha çok “*Muhtasaru'l-Müzenî*” diye bilinen bu eser,⁸⁶ mezhep içerisinde temel kaynak sayıldığı ve diğer Şâfiî fakihlerin kitap yazarken kendilerine ölçüt kabul ettiği eserlerden biri olmuştur. Ayrıca, Şâfiî furu-i fikhî alanında telif edilen eser, Şâfiîler arasında şöhret kazanmış ve elden ele dolaştırılan beş kitaptan

⁸⁰ Yusuf b. Tağri Berdi b. Abdullah Cemaluddin Ebu'l-Mehâsin, *en-Nucûmu 'z-Zahire fi Muluk-i Mısır ve'l-Kahire*, Vizaretü'-Sakâfe, Mısır, y.t, III, 39; Sübkî, *a.g.e.*, a.y.

⁸¹ Mustafa Işık, “*İbn Huzeyme*” *mad.*, DİA, İstanbul, 1999, XX, 79.

⁸² Tahâvî ile ilgili detayı ileride aktaracağız.

⁸³ Özen, “*İbn Ziyâd en-Nisâbüri*” *mad.*, DİA, İstanbul, 1999, XX, 468.

⁸⁴ es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 33.

⁸⁵ Ebu Ya'lâ el-Halil b. Abdullah b. Ahmed el-Halilî, *El İrşâd fî ma'rifeti Ulemâi'l-Hadis*, Thk: Muhammed Saîd Ömer, Mektebetü'r- Rüşd, Riyad, 1409, I, 429.

⁸⁶ Heytû, *a.g.e.*, s.101.

biri sayılmıştır. İbn Sureyc, Şâfîîlerin, uzun süre, bu eserle ders yapmaya devam ettiklerini belirtmiştir.⁸⁷ Üslubunun düzenli, dilinin açık-seçik ve konularının açıklayıcı nitelikte olduğu söylenen eser, mezhepteki kitapların aslı olmuş,⁸⁸ sonraki eserler onun üslubuna göre tertib edilmiş ve onun diliyle açıklanıp şerh edilmiştir.⁸⁹ Bu eser, muahhar dönemlerde bile mezhep içerisinde en yaygın kullanılan beş temel eserden biri olmaya devam etmiştir. Mezhepte diğer önemli eserler ise, el-Mühezzeb, et-Tenbih, el-Vasit ve el-Veciz olmuştur.⁹⁰ Kaynaklarda, her genç kızın çeyizinde el-Muhtasar'ın bir nüshasının olduğu zikredilerek bu eserin ne denli yaygın olduğu vurgulanmıştır.⁹¹

Bunların dışında *el-Muhtasaru's-Sağîr*, *el-Muhtasaru'l-Kebîr*, *el-Mensûr*, *el-Mesâilu'l-Mu'tebere*, *et-Terğîb fi'l-İlm*, *Kitâbu'l-Vesâik*, *el-Mebsût*,⁹² *el-Vesâil*,⁹³ *el-Akârib* ve *Nihâyetu'l-İhtisâr* isimli eserler de kaynaklarda açıkça zikredilmiştir.⁹⁴

Bunlar arasında Nihâyetu'l-İhtisâr kitabı, Müzenî'nin tercih ve tahrirlerinde İmam Şâfîî'ye aykırı olarak beyan ettiği müstakil görüşlerini ihtiva etmiş olması hasebiyle Şâfîî alimleri tarafından hem takdir hem de tenkit konusu olmuştur.⁹⁵

1.2.5.1. Muhtasaru'l-Müzenî Üzerine Yapılan Çalışmalar

Şâfîî literatüründe önemli bir yer işgal eden ve birçok bölgeye ünü yayılan Muhtasar'ul-Müzenî üzerine her dönemde çok sayıda şerh, haşiye, talik vb. çalışmalar yapılmıştır.

a) Muhtasar Üzerine Yapılan Şerhler

Müzenî'nin “Muhtasar” isimli kitabı gerek İmamı Şâfîî'nin fikhını yansıtan

⁸⁷ Mustafa b. Abdullah Konstantîni Hâcî Halife Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Mektebetü'l-Mesnâ, Bağdat, 1941, II, 1635.

⁸⁸ Nisaburi, *a.g.e.*, s. 10

⁸⁹ İbnu'l-Ammâd, *Şezerâtu'z-Zehab*, III, 278.

⁹⁰ en-Nevevî, *a.g.e.*, I, 3; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, a.y.

⁹¹ el-Mâverdî, *a.g.e.*, s.51.

⁹² Ebubekir b. Hidâyetullâh el-Hüseynî, *Tabakâtu's-Şâfîyye*, Thk: Adil Nevhad, Dâru'l-İfâki'l-Cedîde, Beyrut, 1982, s.21.

⁹³ el-Hüseynî, *a.g.e.*, a.y.

⁹⁴ İbn Kesîr, *Tabakâtu's-Şâfîyyîn*, s.123; el-Yâfîî, *a.g.e.*, II, 132, Thk: Ahmed Ömer Haşim; Sübkî, *a.g.e.*, II, 94; Heytû, *a.g.e.*, s.101; İbnu'l-Ammâd, *a.g.e.*, III, 278; el-Yemenî, *a.g.e.*, I, 221.

⁹⁵ Sübkî, *a.g.e.*, I, 244; Özen, “Müzenî” mad., s.247.

değerli bir eser olması, gerekse füru konularında kaynak kitap olması hasebiyle birçok beldeye yayılmış ve üzerine pek çok şerh yazılmıştır. Bunlardan bazıları günümüze ulaşabilmiş, bazıları ise ulaşamamıştır.⁹⁶

Mâverdî'nin "*el-Hâvi'l-Kebîr*" adlı eseri muhtasar üzerine yapılan şerhlerin en yaygın ve hacimli olanıdır. Ebû Ali el-Merverrûzî'nin "*et-Ta'lika*" sı, Muhtasar'ın geniş şerhi olup farklı mezhep imamlarına ait görüşleri delilleriyle birlikte karşılaştırmalı olarak ele alan ve kendi görüşlerine de yer veren mühim bir eserdir.⁹⁷ Bunların dışında Ebu't- Tayyib et-Taberî'nin "*et-Ta'likâtu'l-Kubrâ*" sı, ile Şemseddin İbn Adlân el-Kinânî'nin "*Şerhu'l-Muhtasar*" ı günümüze ulaşan diğer şerhlerdir.⁹⁸

b) Muhtasar Üzerine Yapılan İhtisar, Ta'lik ve Diğer Çalışmalar

Şâfiî mezhebinde Buveyfî ve Müzenî ile başlayan ihtisar geleneği sonraki asırlarda da devam etmiştir. Hatta muhtasar türü eserleri yeniden ihtisar etme geleneği de yaygın olmuştur. Bu konuda başta İmam Gazalî'nin iki muhtasarı mevcuttur: Biri, kendisinin en küçük fikhî eseri olduğunu söylediği "*Hülâsatu'l-Muhtasar*"⁹⁹, diğeri de "*Unkûdu'l-Muhtasar*"¹⁰⁰ adlı eseridir. Rükniüslâm Cüveynî'nin "*el-Muhtasar*" ı ve Ebu'l-Hasan Şîs b. İbrahim Abbâdî'nin "*el-Muktasar mine'l-Muhtasar*" ile "*el-Mu'tasar*" ı da mevcuttur.¹⁰¹

Muhtasar üzerine ta'lik yapan İbn Ebi Hureyre Hasan b. Hüseyin bu konuda hacimli bir eser yazmıştır. Nisaburi'nin "*ez-Ziyadat ala Kitabi'l-Müzenî*" adlı eseri ise, Ziyâdât türünde yapılan ilk çalışma olmuştur.¹⁰²

Müzenî'nin eserinde geçen garip ve anlamı kapalı kelimelerin lugavi ve etimolojik açıklamalarını ele alan te'lifatlarla ilgili Ebû Mansûr Muhammed b.

⁹⁶ Günümüze ulaşamayan şerhleri tezimizin asıl amacının dışına çıkmasın diye belirtmedik. Detaylar için bkz: Kâtip Çelebî, *a.g.e.*, II, 1635; Özen, *a.g.m.*, s.248.

⁹⁷ Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî, *et-Ta'lika*, Thk:Ali Muhammed İvaz ve Adil Ahmed Abdulmevcud, Mektebetu Nezzâr Mustafâ Elbâz, Mekke, ty.; Ahmet Özel, "*Merverrûzî*" mad., DİA, Ankara, 2004, XXIX, 233.

⁹⁸ Özen, *a.g.m.* a.y.

⁹⁹ H. Bekir Karlığa, "*Gazzâlî*" mad., DİA, 1996, XIII, 518-530.

¹⁰⁰ Müzenî, *Muhtasaru'l-Müzenî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s.4.

¹⁰¹ Kâtip Çelebî, *a.g.e.*, II, 1635; Özen, *a.g.m.*, s.249.

¹⁰² Kâtip Çelebî, *a.g.e.*, a.y.

Ahmed el-Ezherî'nin “*ez-Zâhir fî Garîbi Elfâzi's-Şafî*”si¹⁰³ ile Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris er-Râzî'nin “*Hilyetü'l-Fukahâ*”sını¹⁰⁴ zikredebiliriz.

1.3. İMAM TAHÂVÎ'NİN HAYATI

1.3.1.Hayati

Hanefî mezhebi müçtehitlerinden biri olan Tahâvî'nin asıl adı, Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Seleme b. Abdulmelik b. Seleme et-Tahâvî el-Hanefî el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî'dir. Künyesi ise Ebu Cafer'dir.¹⁰⁵ Mısır'ın Aşağı Saîd bölgesinde Kâhire'ye bağlı Tahâ köyünde doğan Tahâvî'nin¹⁰⁶ doğum tarihi hakkında kaynaklarda h.229,¹⁰⁷ 238¹⁰⁸ gibi farklı tarihler verilmiş ancak hakim olan görüşe göre, hicri 239'da Rebiulevvel ayında doğmuştur.¹⁰⁹

Tahâvî, Yemen'de bulunan meşhur Ezd kabilesine mensup olması hasebiyle el-Ezdî¹¹⁰, Ezd kabilesinin bir kolu olan Hacr'a nispet edildiğinden el-Hacrî¹¹¹, Mısır'da doğduğu için de el-Mısırî¹¹² şeklinde nispetlenmiştir.

Tahâvî, yaşadığı dönemde yüksek mevkisini daha çok, yetiştirdiği aile ve çevre

¹⁰³ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *ez-Zâhir fî Garîbi Elfâzi's-Şafî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994; Thk: Şihâbuddin Ebû Amr.

¹⁰⁴ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris er-Râzî, “*Hilyetü'l-Fukahâ*”, Thk: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, eş-Şeriketu'l-Müttehida, Beyrut, 1983.

¹⁰⁵ İbnu'l-Ammâd, *a.g.e.*, IV, 105; es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 181; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan, 1998, III,21; İbn Yunus, *Tarihu İbn Yunus*, I, 20-22.

¹⁰⁶ İbn Yunus, *a.g.e.*, s.20; Muhyiddin Ebu Muhammed Abdulkadir b. Muhammed b. Muhammed b. Nasrullah b. Salim b. Ebi'l Vefa El-Hanefî el-Kureşî, *El-Cevâhiru'l-Mudiyye*, Daru Hicr, 1993, I, 273; (Suyutî'nin belirttiğine göre Tahavî, Taha köyünden olmayıp oraya yakın bir köy olan Tahtuta'dan olduğudur., fakat Tahtuti şeklindeki nispet hoş görülmemiş. Bkz: es-Suyutî, *Lübbü'l-Lübâb fî Tahrîri'l-Ensâb*, Daru'l Kütübî'l İlmiyye, Beyrut, 1991, II, 88; İbn Yunus,*a.g.e.*, a.y.)

¹⁰⁷ el-Kureşî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰⁸ Şirâzî, *Tabakatu'l-fukaha*, s.142

¹⁰⁹ Yusuf b. Tağri Berdi b. Abdullah Cemaluddin Ebu'l-Mehasîn, *en-Nucûmu'z-Zâhire fî Mulûk-i Mısır ve'l-Kâhire*, Vizâretu's-Sakâfe, Mısır, III, 239; Ebu'l-Kasım Ali b.Hasan b.Hibetullah İbn Asâkir, *Tarihu Dimeşk*, Thk: Amr b. Garâme, Dâru'l-Fikr, 1995, V, 368; Sadruddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hanefî el-Ezraî ed-Dimeşkî, *Şerhu Akîdeti't-Tahâviyye*, Thk: Şuayb Arnavutî-Abdullah b. Muhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1997, I, 13.

¹¹⁰ es-Sem'ânî, *a.g.e.*, a.y; el-Kureşî, *a.g.e.*, I, 271.

¹¹¹ Cessâs, *Muhtasarü İhtilâfi'l-Ulemâ'*, Thk: Abdullah Nezir Ahmed, Daru'l-Beşeri'l-İslamiyye, Beyrut, 1995, s. 19.

¹¹² el-Kureşî, *a.g.e.*, a.y.

ortamının neticesinde kazanmıştır. Nitekim Müzenî'nin kız kardeşi olan annesi, ilim sahibi bir kadın olup, İmam Şâfiî'nin meclisinde kadınlara ayrılan bölümde ders halkasına katılmıştır. Şâfiî'nin talebesi olması hasebiyle İmam Rafîî'nin zekat bahsi ile ilgili bir konuyu ondan naklettiği ve Buveytî'nin aynı konuyu İmam Şâfiî'den naklettiği bilgisi kaynaklarda nakledilmiştir.¹¹³ Alim bir zat olan babası Muhammed b. Selâme'nin ise, özellikle şiir ve edebiyat alanında birikim sahibi olduğu söylenmiştir.¹¹⁴

Ayrıca İmam Şâfiî'nin gözde talebelerinden olan İmam Müzenî, Tahâvî'nin hocası ve dayısıdır. Tahâvî ilk başlarda hadis ve fıkıh derslerini dayısının yanında almış fakat aralarında geçen bir hadise yüzünden onun derslerini terk etmiştir.¹¹⁵ Bunun dışında süt babası İsa b. İbrahim el-Mesrûdî'nin hadis rivayetinde sika bir muhaddis olması da Tahâvî'yi etkilemiştir.¹¹⁶

Kaynakların çoğunda onun Zilkade ayının başında 321 yılında vefat ettiği ve Mısır/Kahire'ye bağlı Karâfe kentinde defnedildiği zikredilmiştir.¹¹⁷

1.3.2.İlmi Hayatı ve Yetişi

Tahâvî, ebeveyninin yanında ön hazırlık şeklinde ilim tahsil ettikten sonra ilk olarak Ebu Zekeriyya Yahya b. Muhammed'den ardından da Halef b. Hişam'dan Kur'an ve kıraat dersleri almıştır. Yirmili yaşlara kadar dayısı Müzenî'den fıkıh dersleri almış ve yine ondan İmam Şâfiî'ye ait Kitabu's-Sünne'yi ve birçok hadisi rivayet etmiştir.¹¹⁸

Önceleri Şâfiî mezhebine müntesip olan Tahâvî, daha sonra Hanefî mezhebine geçmiştir. Bu hususla ilgili kaynaklarda şöyle bir hadise aktarılmıştır: “Birgün

¹¹³ Suyutî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 399; İsnevî, *a.g.e.*, s. 32.

¹¹⁴ İbn Hallikân, *a.g.e.*, a.y; Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'âni'l-Kerim*, Thk: Sadettin Ünal, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İSAM, İstanbul, 1995, I, 14.

¹¹⁵ Abdurrahman b. Nasır b. Berrâk b. İbrâhîm el-Berrâk, *Şerhu Akîdeti't-Tahâvîyye*, Thk: Abdurrahmân b. Sâlih, Dâru't-Tedmîriyye, 2008, s.10; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, III,21; Kureşî, *a.g.e.*, I, 273.

¹¹⁶ Ebu'l-Fadl Ahmed b.Ali b.Muhammed b.Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, Dairetu'l-Mearifi'n-Nizamiyye, Hindistan, 1908, VIII, 205.

¹¹⁷ İbn Hallikân, *a.g.e.*, I, 72; eş-Şirazî, *a.g.e.*, a.y; el-Kureşî, *a.g.e.*, a.y ; Zehebî, *a.g.e.*, III, 22; Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Malikî Davudî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn li'd-Davudî*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, I, 76.

¹¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisanu'l-Mizan*, Müessesetu'l-A'lamiyy, Beyrut,1971, I,274.

Müzenî, ders esnasında bir meseleyi defalarca tekrar etmiş fakat Tahâvî yine de anlamamış, bunun üzerine Müzenî ona kızgın bir eda ile ‘Vallahi senden bir şey çıkmaz’ demiştir. Bunun üzerine Tahâvî, öfkeli bir şekilde onun derslerini terk edip, Hanefî olan Mısır kadısı Ebu Cafer b. Ebi İmran’ın ders halkasına intikal etmiş ve uzun bir müddet onun yanında kalarak Hanefî fikhını öğrenmiştir.¹¹⁹ Tahâvî, daha sonra yüksek bir ilmi mevkiye gelince birçok eser yazmış özellikle de “*el-Muhtasar*” adlı eserini ve bu sebeple “Allah Ebu İbrahim’e- yani Müzenî- rahmet etsin. Vallahi şayet o sağ olsaydı ettiği yemininden dolayı kefarete verirdi” demiştir.¹²⁰ Tahâvî’nin Şâfî mezhebini bırakıp Hanefî mezhebine geçmesinde, Müzenî’nin sık sık Hanefî eserlerini incelediğini görme,¹²¹ iki mezhebin temsilcileri arasında cereyan eden ilmi münazaralara şahit olma, iki grubun da delillerini dinleme fırsatı bulma ve bunlardan ciddi manada etkilenme vs. etkenler önemli rol oynamıştır.¹²²

Tahâvî, dolaştığı beldelerde farklı hocalardan istifade etmeyi ihmal etmemiş, Mısır valisinin talimatıyla fikhî bir mesele için¹²³ kısa süre Mısır’dan Şam’a yolculuk etmiş, Beyt-i Makdis, Gazze ve Askalan’da hadis dersleri almış; Dımaşk’ta Kadı Ebu Hazm’dan hem hadis hem de fikh dersi almış ve 269’da tekrar Mısır’a dönmüştür.¹²⁴

1.3.3. Mezhep İçindeki Konumu ve Mezhebe Katkısı

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Müzenî’nin Hanefî mezhebiyle ilgili eserleri irdelemesi Tahâvî’de bu eserlere karşı merak uyandırmış, zikri geçen eserler onun ilgisini çekmiş ve Tahâvî büyük çabalar neticesinde birçok eser telif ederek dönemin gözde alimlerinden biri olmayı başarmıştır. Hatta çağdaşları tarafından “*Hanefîler’in*

¹¹⁹ Ebu Tahir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsbehânî, *Mu’cemu’s-Sefer*, Thk: Abdullah Ömer Bârûdî, el-Mektebetü’-Ticâriyye, Mekke, ty., I, 16; Ebu’l-Fidâ’ İsmail b. Ali b. Mahmud İbn Eyyüb, *el-Muhtasar fî Ahbâri’l-Beşer*, el-Matbaatu’l-Hüseyniyye, Mısıriyye, ty., II, 79; İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A’yân*, I, 71.

¹²⁰ İbnü’l-Ammâd, *a.g.e.*, IV, 105-106; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü’l-Mizân*, I, 274-275. Zehebî, *a.g.e.*, III, 21; eş-Şirazî, *a.g.e.*, I, 142.

¹²¹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, a.y.

¹²² Sadruddin Ali b. Ali b. Muhammed El-Hanefî İbn Ebi’l-İzz, *Şerhü’l-Akîdeti’t-Tahâviyye*, Vakfu lillah, Riyad, 1991, I, 52-53; Arnavut, *Mukaddime*, I, 37-38.

¹²³ İltaş, “*Tahâvî*” *mad.*, XXXIX, 385; Abdulmecid Mahmud, *Ebu Cafer Tahâvî ve Eseruhu fî’l-Hadis*, Heyetu’l-Mısıriyyeti’l-Âmme li’l-Kitâb, Kahire, 1975, s.81-82; el-Kureşî, *a.g.e.*, I, 274; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisanu’l-Mizan*, a.y.

¹²⁴ Tahâvî, *Ahkamu’l-Kur’an*, I, 20; İltaş, *a.g.m.*, a.y.

Mısır'daki önderi” vasfını elde etmiştir.¹²⁵

Bir mezhebe bağlı olmasına rağmen körü körüne taklidi benimsememiş olan Tahâvî, kural olarak müntesibi olduğu mezhep kurucularının yoluna uymuş, yazdığı eserlerine onların görüşlerini tek tek alarak bunlardan delili en kuvvetli olanı tercih etmiş, imamların hakkında görüş belirtmediği hususlarda da tahricten bulunmayı ihmal etmemiş ve bu sebepten Hanefî alimleri tarafından mezhep içindeki konumu konusunda farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur.¹²⁶ Onu “*meselede müçtehid*” konumunda değerlendirenler, kıstas olarak mezhep imamlarının asli ve ferî meselelerdeki görüşlerine uymasını, onların görüş belirtmediği durumlarda meselede içtihad etmesini esas almışlardır.¹²⁷ Öte yandan Tahâvî, bazı eserlerinde alimlerin görüş ve delillerini aktarırken bunlardan kendi içtihad yöntemini baz alarak kitap, sünnet, icmâ, sahâbe ve tâbiînin mütevâtir kavilleri çerçevesinde sahih olanlarını kabul etmek suretiyle müstakil müçtehit gibi hareket etmesi,¹²⁸ taassup derecesindeki taklide karşı olduğundan Ebu Hanife'nin birçok görüşünü kabul etmemesi gibi gerekçelerle¹²⁹ bazı âlimler tarafından “*mutlak müctehid*” tabakasında veya İmameyn ile aynı statüde değerlendirilmiştir.¹³⁰ Tahâvî, Hanefî imamların ihtilâf ettikleri meseleler arasında tercihlerde bulunma ve onlardan nakledilen bir rivayet bulunmadığı konularda özgün tahrîcleriyle dikkati çekmiştir. Bu tercih ve tahrîclerine mezhebin temel eserleri olan Serahsî'nin el-Mebsût'u, Kâsânî'nin Bedâiu's-Sanâi'i ve Burhâneddin el-Merginânî'nin el-Hidâye'sinde yer verilmiştir.

Fıkhın yanında hadis ilminde de yetkin bir alim olan Tahâvî, bu alanda birden fazla eser yazmış,¹³¹ ayrıca alimler tarafından “*Hanefîler'in hadisteki imamı*”,¹³² “*Mısır diyarının muhaddisi, fakihî*” ve “*hadiste hâfız*” gibi övgülere

¹²⁵ Hüseyin b. Ali b. Muhammed b. Cafer es-Saymerî, *Ahbâru Ebi Hanife ve Ashâbih*, Alemu'l-Kütüb, Beyrut, 1985; eş-Şirazî, *a.g.e.*, a.y.

¹²⁶ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Asar*, Thk: Şuayb El-Arnaut, Müessesetü'r Risale, Beyrut 1994, I, 60

¹²⁷ Kınalızade Ali Efendi, *Tabakatu'l-Hanefiyye*, Amman, 2003, s.94-95

¹²⁸ İltaş, *a.g.m.*, s. 386. (bkz. *Şerhu Meâni'l-âsâr*, II, 188, 214, 259, 262, 266; III, 131, 132; IV, 202, 233, 236).

¹²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisanu'l-Mizan*, I, 280.

¹³⁰ Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdulhayy el-Hindî el-Leknevî, *El-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, Daru'l Marife, Beyrut, I, 31-34; Zahid el-Kevserî, *Makâlâtu'l-Kevserî*, Kahire, ty., s.467-474.

¹³¹ el-Halilî, *el-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadis*, I, 432.

¹³² en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Daru'l-Fikr, ty, I, 143,170.

layık görülmüştür.¹³³

1.3.4. Hocaları

Önceki konularda da değindiğimiz üzere Tahâvî, hem Şafîî hem de Hanefî alimlerden ders almış, dolaştığı bütün bölgelerde fırsat buldukça birçok hocayla bir araya gelerek onlardan ilim tahsil etme imkanı bulmuştur. Bu hocaların sayısı o kadar çoktur ki kaynaklarda bu sayının üçyüze yakın olduğu; Muhammed Yusuf el-Kandehlevî, Abdulaziz b. Ebi Tahir et-Temimi ve Bedruddin Aynî'nin bu konuyla ilgili müstakil eserler yazdığından söz edilmiştir. Kendilerinden başta fıkıh olmak üzere ilim tahsil ettiği hocaları sayıca çok olduğundan Abdulaziz b. Ebi Tahir et-Temimi'nin onları bir ciltte topladığı zikredilmiştir.¹³⁴ Kevserî de eserinde Mısır, Endülüs, Yemen, Basra, Kufe, Hicaz gibi birçok beldede Tahâvî'nin hocalarının var olduğunu ve onun bunlardan fıkıh, hadis ve diğer şeri ilimleri öğrenerek ilmini derinleştirdiğini zikretmiştir.¹³⁵ Meşhur hocalarından bazıları şunlardır:¹³⁶

-*Muhammed b.Selâme*: Tahâvî'nin babası ve aynı zamanda ilk hocalarındandır.

-*Ebü İbrahim İsmail b. Yahya el-Müzenî*: Tahâvî'nin hem dayısı hem de ona İmam Şafîî'nin görüşlerini öğreten ve ilk fıkıh derslerini veren hocasıdır.

-*Bahr b. Nasr b. Sabik el-Havlânî, Rebi' b. Süleyman el-Murâdî ve Rebi' b. Süleyman el-Cîzî*: Bu üç zat İmam Şafîî'nin has talebeleri olup Şafîîliğin teşekkülünde önemli rol oynamışlardır.

-*Ebu Cafer Ahmed b. Ebi İmran el-Bağdadi*(ö.280/893): Bu şahıs, Müzenî'nin derslerini terk ettikten sonra Tahâvî'nin Hanefî fikhını öğrendiği hocasıdır.

-*Bekkâr b. Kuteybe Ebu Bekr el-Basri*: Mısır'da kadılık yapan ve Tahâvî'yi her yönüyle cezbeden fıkıh hocasıdır.

-*Ebu Hâzım Abdulhamid b. Abdülaziz*: Şam, Bağdât ve Kûfe'de kadılık yapan bir

¹³³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, XV,27.

¹³⁴ Cessâs, *a.g.e.*, s.31; İltaş, *a.g.m.*, s.386.

¹³⁵ Zahid el-Kevserî, *El-Hâvî fi Sireti'l-İmâm Ebi Cafer et-Tahâvî*, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kahire, 1999, s.30.

¹³⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, XV, 28; Şirazî, *Tabakâtul-Fukahâ'*, I, 140-142; el-Berrâk, *a.g.e.*, 2008, s.9; Tahâvî, *Ahkamu'l-Kur'an*, I, 35-36; Zahid el-Kevserî, *El-Hâvî*, s.6; İbn Asâkir, *a.g.e.*, V, 367; Muhammed b. Abdulgani b. Ebubekr el-Hanbelî, *İkmâlu'l-İkmâl*, Thk: Abdulkayyum, Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1410, IV, 51; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, III, 21.

zattır.

-*Abdullah b. Ebu Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî*(ö.316/929): Büyük hadis hafızlarından olup Bağdat şeyhidir.

-*Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî*(ö.303/916): Kütüb-i Sitte'den sayılan Sünen-i Nesâî'nin müellifidir. Hem fakih hem de hadiste imam ve hafızdır.

Tahâvi'nin özellikle hadis alanında meşhur olan hocalarından bazıları ise şunlardır:¹³⁷

-*Hârûn b. Saîd el-Eylî,*

-*Abdulğani b. Rufâe,*

-*Yunus b. Abdu'l-A'lâ es-Sadafi*(ö.264/878): Tahâvi'nin kendisinden rivayetlerde bulunduğu hocası Yunus¹³⁸, aynı zamanda İmam Şâfî'nin talebelerindendir.¹³⁹

-*Muhammed b. Abdullah b. Abdulkakem,*

-*İsa b. Mesrûd,*

-*Bahr b. Nasr,*

-*Süleyman b. Şuayb el-Keysânî,*

-*İbrahim b. Ebi Davud ed-Dârisî.*

1.3.5. Talebeleri

Tahâvi'den hadis nakleden, fıkıh ve diğer ilimleri tahsil eden talebelerinin sayısı çok olduğundan¹⁴⁰ biz burada sadece bir kısmını zikretmekle yetineceğiz.¹⁴¹

¹³⁷ Zehebî, *Lisanu'l-Mizan*, I,275; Ebu'l-Mehâsin, *en-Nucumu'z-Zahire*, III,240; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffaz*, III,21; el-Kureşî, *a.g.e.*, I, 274.

¹³⁸ Ebu Muhammed Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, Thk: Beşşar Avvad Ma'ruf, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1980, c.32, s.514.

¹³⁹ İbn Abdilberr, *a.g.e.*, s.111.

¹⁴⁰ Zahid el-Kevserî, *a.g.e.*, s.7,12,13; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, XV, 28; el-Hanbelî, *a.g.e.*, a.y.; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffaz*, III, 21

¹⁴¹ Ebu'l-Mehâsin, *a.g.e.*, a.y.; Zehebî, *Lisanu'l-Mizan*, I,277; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, III,21; el-Kureşî, *a.g.e.*, a.y.

-*Ali b. Ahmed b. Muhammed* (ö.351/961): Tahâvî'nin oğlu olan Ali, Nesâî'den Sünen'i rivayet etmekle bilinen bir zattır.

-*Süleyman b. Ahmed et-Taberânî*(ö.360/970): Hadisleri ravi sıralamasına göre oluşturarak telif ettiği “Mu'cem” leriyle meşhurdur.

-*Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Muzaffer el-Bağdadi*(ö.379/989): Hafızlardan olup, Ebu Hanife'nin rivayetlerini topladığı bir müsned eseri vardır.

-*Ebu'l-Hasan el-İhmîmî,*

-*Ahmed b. Kasım el-Haşşâb*(ö.364/974),

-*Ebubekir b. el-Mukri' el-Esbahanî*

-*Ahmed b. Abdulvaris ez-Zeccac,*

-*Muhammed b. Hasan et-Tanuhî,*

-*Yusuf b. Kasım el-Meyancî,*

-*Abdulaziz b. Muhammed el-Cevheri,*

-*Muhammed b. Bekr b. Matruh,*

-*Ebubekir Ahmed b. Muhammed ed-Dâmeğân:* Otuz sene boyunca Bağdat'ta kâdilkudâtlık vazifesi yapan Hanefî fakihidir.

1.3.6.Eserleri

Tahâvî fıkıh, hadis, akaid, tefsir ve tarihe dair pek çok eser telif etmiştir. Son derece faydalı olan bu eserler üzerlerine pek çok çalışma yapılmıştır. Eserlerinden fıkıh ile ilgili olanlardan bazıları şunlardır.¹⁴²

-*Kitabu'l-Kırân:* Kadı İyâz bu eseri el-İkmâl adlı eserinde zikretmiştir.¹⁴³

-*el-İhtilâf* veya *el-İhtilaf beyne'l-Fukahâ:* Cessâs'ın ihtisar ettiği bu kitap oldukça hacimlidir.¹⁴⁴

-*Eş-Şurûtu'l-Kebir:* Kitabı'l-Buyû'da geçen “şuf'a ve rehin” ile ilgili bahisleri kapsar.¹⁴⁵

¹⁴² el-Kureşî, *a.g.e.*, I, 276-277; Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Mellâyîn, y.y, 2002, I, 206; İbn Asâkir, *a.g.e.*, V, 369; Davudî, *a.g.e.*, I, 76.

¹⁴³ el-Kureşî, *a.g.e.*, I, 277.

¹⁴⁴ Tahâvî, *Ahkamu'l-Kur'an*, I, 46.

¹⁴⁵ İbn Ebi'l-İzz, *Şerhu Akidetu't-Tahâvîyye*, s. 61.

-*Eş-Şurûtu 's-Sağir*: “İcâre, şuf'a, sadakât ve ticaret malları” hakkında yazılmış kısa bir eserdir.¹⁴⁶

-*Şerhu 'l-Camiu 'l-Kebir li Muhammed b.Hasan eş-Şeybânî*

-*Şerhu 'l-Camiu 's-Sağir li Muhammed b.Hasan eş-Şeybânî*¹⁴⁷

-*Hukmu Arazi Mekke*¹⁴⁸

-*El-Eşribe*¹⁴⁹

-*Er-Redd alâ İsa b. Eban*¹⁵⁰

-*En-Nevadiru 'l-Fıkhıyye*

-*el-Vesâyâ, el-Ferâiz*

-*el-Mehâdir ve 's-Sicillât*

-*El-Muhtasar (Evsat)*: Hanefî fihhına dair yazılmış ilk muhtasar olma özelliği taşıyan¹⁵¹ bu eser, her dönemde büyük ilgi görmüştür. Eserde fûru-i fıkıh ile ilgili konular işlenirken Ebu Hanife ve önde gelen talebelerinin görüşlerine yer verilmiş olup, ihtilafli yerlerde tercihlerde bulunulmuştur.¹⁵²

Fıkıh dışındaki diğer ilimler ile ilgili yazdığı eserlerinden bazıları ise şunlardır:

Ehl-i sünnet'in itikad anlayışını yaymak için yazdığı, İmamı Azam ile İmameyn'in bu konular hakkındaki görüşlerini naklettiği *Akidetu 't-Tahâviyye*'yi¹⁵³ ve yine aynı alanda *El-Kitâb fi 'n-Nahl ve Ahkâmihâ ve Sifâtihâ ve Ecnâsihâ*¹⁵⁴ adlı akaid kitabını telif etmiştir.

Ahkam ayetlerinin fikhî tefsirini yaptığı *Ahkâmu 'l-Kur'an*¹⁵⁵ ile *Tefsiru 'l-Kur'an* adlı eserleri tefsir alanında yazmıştır.¹⁵⁶

¹⁴⁶ Tahâvî, *Şerhu Müşkili 'l-Asar*, I, 88.

¹⁴⁷ el-Kureşî, *a.g.e.*, I, 276.

¹⁴⁸ el-Kureşî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁴⁹ Zahid el-Kevserî, *a.g.e.*, s.39.

¹⁵⁰ el-Kureşî, *a.g.e.*, I, 277.

¹⁵¹ Tahâvî, *Ahkamu 'l-Kur'an*, I, 46.

¹⁵² Tezimizizin konusunu oluşturan bu eserle ilgili ileride detaylı bilgi verilecektir.

¹⁵³ Mahmud, *a.g.e.*, s.126.

¹⁵⁴ Mahmud, *a.g.e.*, s.126.

¹⁵⁵ el-Kureşî, *el-Cevahirul- Mudiyye*, I, 276.

¹⁵⁶ İsnevî, *Tabakatu 'ş-Şâfiyye*, s.61.

İhtilafı gibi görünen bazı hadislerin müşkil kısımlarını giderme amacıyla yazdığı *Beyânu Müşkili'l-Âsâr*¹⁵⁷, ahkam konularını ihtiva eden hadisler ve bunlardaki kapalı meselelerin delilleri hakkında görüş bildirdiği ilk tasnifli eseri *Şerhu Meâni'l-Âsâr*¹⁵⁸, İmam Şâfiî'nin rivayet ettiği hadisleri Müzenî'den dinleyerek bir araya getirdiği *Es-Sünenu'l-Me'sûre*¹⁵⁹yi, *Nakdu Kitabi'l-Müdelisin ala'l-Kerâbîsî*,¹⁶⁰ ile *et-Tesviye beyne Haddesenâ ve Ahberenâ* adlı eserleri hadis alanında telif etmiştir.

Tabakat türünden olan *et-Târihu'l-Kebîr*, *Er-Red alâ Ebi Ubeyd fîmâ Ahtea fîhi fî Kitabi'n-Neseb*,¹⁶¹ ile *Ahbâru Ebi Hanîfe ve Ashâbihâ*³⁰¹ adlı eserleri de tarih alanında yazdıklarıdır.

1.3.6.1. “el-Muhtasar” Üzerine Yapılan Çalışmalar

Muhtasaru't-Tahâvî üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla şerh şeklinde olmuştur. Bu eserin birçok şerh edeni bulunmakla birlikte bir kısmına burada yer vereceğiz.¹⁶²

-Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Cessas (370/980): Cessas tarafından yapılan şerh, dirayet ve rivayet yönünden en iyi olan ve şerhler arasında en çok tercih edilenidir.

-Ebu Nasr Ahmed b. Muhammed el-Akta'(474/1081): Hem bu Muhtasar'ı hem de Kudûrî'nin Muhtasar'ını şerh etmekle bilinen bir fakihtir.

-Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl es-Serahsi(483/1090)

-Bahauddin Ali b. Muhammed es-Semerandi(535/1140)

-Ahmed b. Muhammed b. Mesud el-Veberî

-Ahmed b. Mansur et-Taberi es-Semerandi: Muhtasar'a detaylı ve uzunca bir şerh yazan bir fakihtir.

-Ahmed b. Mansur el-Mutahhar(480/1087)

¹⁵⁷ Tahâvî, *El-Muhtasar*, s. 12

¹⁵⁸ Es'ad Şeref Sa'd Beşîr, *İmam Ebu Cafer Tahâvî ve Menhecuhu fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Daru'n-Nefâis, Ammân, 1998, s. 16; Kureşî, *a.g.e.*, a.y.

¹⁵⁹ Tahâvî, *El-Muhtasar*, s.14; Cessâs, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁶⁰ Zahid el-Kevserî, *a.g.e.*, s.38.

¹⁶¹ el-Kureşî, *a.g.e.*, I, 277.

¹⁶² Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1627; Zahid el-Kevserî, *a.g.e.*, s. 36; İltâş, *a.g.m.*, s.387.

-Ahmed b. Mansur Ebu Nasr el-Muzafferi el-İsbicabi(480/1087)

-Muhammed b. Ahmed el-Hacendî el-İsbîcâbî(536/1141)

-Ahmed b. Ali el-Verrâk er-Râzî

İKİNCİ BÖLÜM

1.“MUHTASARU’L-MÜZENÎ” İLE “MUHTASARU’T-TAHÂVÎ” NİN TEMEL ÖZELLİKLERİ, KAYNAKLARI VE HER İKİSİNDE GEÇEN “AİLE HUKUKU” BÖLÜMÜNÜN MUHTEVA VE METOT AÇISINDAN MUKAYESESİ

Mezhep kurucusunun görüş ve içtihatları hakkında aynı mecliste bulunan talebeler aracılığıyla fazla detaya girmeden oluşturulan muhtasar eserler, fıkıh alanında ilk olarak hicri III. asırda yazılmaya başlanmıştır. Muhtasarlara örnek olarak Şâfî mezhebinde önce Büveyfî (ö.231/846) ardından Müzenî tarafından yazılan Muhtasar’ı, Hanefî mezhebinde ise Tahâvî’nin Muhtasar’ını zikretiliriz. Muhtasarlar, teşekkül sürecini ancak IV. asırda tamamladıktan sonra fıkıh literatüründe özgün bir yer edinebilmiş ve özel bir telif şekli kazanmıştır.¹⁶³ Bu tür eserlerin özüne baktığımızda onların ayırt edici özelliklerini, müellifin ve onun müntesibi olduğu çevrenin mezhep birikimi hakkındaki telakkileri, akıl yürütmeleri, fıkhi hüküm konusunda yaptıkları tahrir veya tercihleri temsil etme ve bu minvalde mezhep birikimini yeniden okuma gibi hususlar oluşturmuştur.¹⁶⁴

Çalışmamızda mukayesesini yapacağımız Müzenî’nin Muhtasar’ı ile Tahâvî’nin Muhtasar’ı, fûru-i fıkıh alanında çağın ihtiyaçlarına cevap verme babında hem muhtasar geleneğinin öncüleri olması hem de mezhep mensuplarınca rağbet edilen eserler olması sebebiyle asırlarca üzerlerine en çok şerh, haşiye vb çalışmalar yapılmış ve fıkıh literatüründe önemli yer tutan iki muhtasar olma vasfına haiz olmuştur.

Bir eserin muhtevasına vakıf olabilmek için, onun kendine has birtakım özelliklerinin bilinmesi gerektiğinden bu bölümün girişinde her iki muhtasarın temel özellikleri ile dayandıkları kaynaklardan bahsedeceğiz.

¹⁶³ Eyyüp Said Kaya, “*Muhtasar*” mad., DİA, İstanbul, 2006, XXXI, 61.

¹⁶⁴ Kaya, *a.g.m.*, s.61.

1.1.HER İKİ MUHTASARIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Müzenî eserine - ilim ehlinin adeti olduğu üzere - mukaddime ile giriş yaparken “hamdele ve salvele” sözcüklerini kullanmadan başlamış olması, birtakım ilim adamlarının dikkatini çekmiş, farklı yorum ve tenkitlere sebebiyet vermiştir.¹⁶⁵

Mukaddime kısmında değinilen en önemli husus, müellifin İmam Şafî'nin ilmüne (kitaplarına ve metotlarına) dayanarak onun fikhî meselelerini ihtisar etmiş ve özellikle İmam Şafî'nin körü körüne taklitten sakındırma ile ilgili sözünü dolaylı yoldan kullanarak Müzenî aslında kitabını hangi usule göre ele aldığını çok veciz bir şekilde ifade etmiştir. Bu girişten sonra ilk önce “taharet bahsi”ne giriş yapmıştır.¹⁶⁶

Tahâvî ise, Muhtasar'ının mukaddime kısmında “hamdele ve salvele” yi zikrettikten sonra kitabını İmam Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in kavillerine (görüş ve içtihatlarına) dayanarak¹⁶⁷ hazırladığını ifade etmiş ve akabinde “taharet bölümü” ne giriş yapmıştır.¹⁶⁸

Bazı müellifler “nikah ve talak” konusuna kitaplarının ibâdât bölümünde¹⁶⁹ yer vermesinin aksine Müzenî, muâmelât bölümünden sonra yani “fey ve ganimetler” bahsinin hemen akabinde **“nikah ve talak”** konusunu işlemiş ve devamında “cinâyât” konusuna geçmiştir.

Tahâvî de Müzenî'nin metotunu takip ederek “nikah ve talak” konusunu muamelattan sonra ele almıştır. Her iki fakihin de böyle bir sıralamayı tercih etmiş olması, müellifin gözünde aile hukukunda ibadetten ziyade muamelat yönünün baskın olduğu kanaatine sevk etmektedir.

Tahâvî yöntem olarak, “Nikah Bölümü” konusuna doğrudan “velâyet” ve “şahitlik” bahsiyle başlamış; Müzenî ise, Peygamber(s.a.v) ve eşleri arasındaki nikah ayrıcalıkları ile nikaha teşvik hakkında birtakım haber ve malumatları zikrettikten

¹⁶⁵ el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, I, 7-9.

¹⁶⁶ Müzenî, *a.g.e.*, s.7.

¹⁶⁷ Müellif her ne kadar burada Hasan b. Ziyad ile Züfer'i zikretmemişse de bazı meselelerde onların da görüşüne yer vererek, tercihte bulunmuştur. Bu husus, tezimizin bir sonraki bölümünde birkaç örnek üzerinden izah edilecektir.

¹⁶⁸ Tahavî, *a.g.e.*, s.15.

¹⁶⁹ Örneğin, İmam Şafî'nin konu sıralama sistematüğini taklit eden el-Büveytî(ö.231/846), Nikah ve Talak konusunu Muamelattan önce İbâdât Bölümü'nde zikretmiştir. Bkz. Ebu Yakub Yusuf b. Yahya el-Büveytî, *Muhtasaru'l-Büveytî*, Hzrl: Eymen b. Nasır, İşraf: Hamad b. Hammâd, el-Âmmu'l-Câmiî, h.1430, y.y.

sonra “velayet” bahsine geçmiştir.

Tahâvî, Muhtasar’ını mümkün olduğunca kısa tutmaya çalışmış, bazı yerlerde konuyla ilgili ayet metnini vermeksizin sadece ayete atıfta bulunmuştur. Müzenî ise, Muhtasar’ında ayet ve hadisleri sıkça kullanmış, sahabe ve tabiinin görüşlerine yer vermiş ve ayrıca İmam Şâfiî’nin farklı eserlerinden de görüşler nakletmiştir. Bu durum, Müzenî Muhtasarı’nın daha detaylı ve karmaşık bir hal almasına sebep olmuştur.

Muhtasaru’l-Müzenî’de “قال المزني – Kâle’l-Müzenî” ve Muhtasaru’t-Tahâvî’de “قال أبو جعفر – Kâle Ebû Cafer” şeklindeki kullanımları çokça görebilmekteyiz. Her iki müellife ait görüş ve içtihatların bu ibarelerle kullanılmış olmasının muhtemel sebebi, eserlerin ravi öğrenciler tarafından kaleme alınması veya kendilerini gaib sığıyla göstererek eserleri bizzat yazmalarıdır.

Müzenî, ele aldığı her bâb veya konunun başında “قال الشافعي – Kâle’s-Şâfiî” diyerek, onun el-Ümm’deki fikhî bilgilerini özet şeklinde eserine almış -ki zaten el-Ümm’de de bu ibare sık sık geçmektedir-¹⁷⁰; Tahâvî ise, konuları işlerken böyle bir yöntemi tercih etmeksizin Hanefî mezhebi imamlarının fikhını dolaylı bir şekilde kendi anlatımıyla aktarmıştır.

1.2.HER İKİ MUHTASARIN DAYANAĞINI OLUŞTURAN KAYNAKLAR

1.2.1. Muhtasaru’l-Müzenî

Müzenî’nin, *el-Muhtasar* isimli eserini telif ederken başvurduğu kaynaklar hususundaki incelememizde şu hususlar tespit edilmiştir:

i) Muhtasarın bab başlıklarında geçen bazı kitap isimleri, eserin en önemli kaynaklarını oluşturmaktadır. Örneğin; Nikah bahsinde geçen “velayet” konusu ile ilgili başlıkta *er-Risâle* adlı kitabın zikredilmesi¹⁷¹; “evlenilmesi hür kadınlardan helal olanlar” konusu ile ilgili başlıkta *Kitâbu İbn Ebî Leylâ* nın zikredilmesi¹⁷²;

¹⁷⁰ Bkz. Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *El-Ümm*, Daru’l Ma’rife, Tashih: Muhammed Zehra en-Neccar, Beyrut, 1990.

¹⁷¹ Müzenî, *Muhtasaru’l-Müzenî*, s.220.

¹⁷² Müzenî, *a.g.e.*, s.225.

“kadınlara arkadan yaklaşma” konusu ile ilgili başlıkta İmam Şâfiî'nin *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eserinin geçmesi¹⁷³; “evlenilen kişide bulunan ayıplar” konusu ile ilgili başlıkta *Cedîd ve Kadîm kitaplar, el-İmlâ' alâ mesâil-i Mâlik* adlı eserlerin belirtilmesi¹⁷⁴; Talak bahsinde geçen “hastanın talakı” konusu ile ilgili başlıkta *İhtilâfu'l-Hadîs*¹⁷⁵ ve İlâ' konusu ile ilgili başlıkta *el-İmlâ' alâ mesâili İbn Kasım* adlı eserin zikredilmesi,¹⁷⁶

ii) Müzenî'nin, mukaddime kısmında hocası İmam Şâfiî'nin ilmi birikiminden faydalanarak kitabı telif ettiğini bildirmesi¹⁷⁷,

iii) İşlediği konuların içerisinde sık sık *Kâle eş-Şâfiî* diyerek konuları onun ağzıyla anlatması, ondan nakillerde bulunması¹⁷⁸,

iv) İmam Şâfiî'nin Mısır'da ikamet ettiği yıllarda, onun öğrencileri arasına katılması ve ondan özellikle fıkıh ve hadis ilminde rivayetlerde bulunması,

v) *Muhtasaru'l-Müzenî*'de geçen ilgili kısımları 'el-Ümm'deki kısımlarla karşılaştırdığımızda ehli kitabın hür kadınlarıyla evlenme¹⁷⁹, müslüman hür kadınlarla evlenme¹⁸⁰, nikahta velayet bahsi¹⁸¹, evlendirmede velilerin kesreti durumu¹⁸², küçük çocukların ve akıl eksikliği olanların evlendirilmesi¹⁸³, başkasının nişanı üstüne nişan yapma¹⁸⁴ ve mehir¹⁸⁵ gibi pekçok konu hakkında iki eserde de aynı ibarelerin kullanılması.¹⁸⁶

Netice itibariyle el-Muhtasar'ın kaynağını; İmam Şâfiî'nin *el-Ümm, Ahkâmu'l-Kur'ân, er-Risâle, İhtilâfu'l-Hadîs, el-İmlâ' alâ mesâil-i Mâlik, Kadîm-Cedîd görüşler* ile İmam Şâfiî'nin *el-Ümm* adlı eserine ilave ettiği ve İbn Ebi Leyla'nın

¹⁷³ Müzenî, *a.g.e.*, s.234.

¹⁷⁴ Müzenî, *a.g.e.*, s.236.

¹⁷⁵ Müzenî, *a.g.e.*, s.259.

¹⁷⁶ Müzenî, *a.g.e.*, s.265.

¹⁷⁷ Müzenî, *a.g.e.*, s.7.

¹⁷⁸ Müzenî, *a.g.e.*, (eserin tümü).

¹⁷⁹ Müzenî, *a.g.e.*, “Nikah Bölümü”, I, 228; Şafiî, *el-Ümm*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1990, “Nikah Bölümü”, V, 7.

¹⁸⁰ Müzenî, *a.g.e.*, s.228; Şafiî, *a.g.e.*, s.9.

¹⁸¹ Müzenî, *a.g.e.*, s.220; Şafiî, *a.g.e.*, s.13.

¹⁸² Müzenî, *a.g.e.*, s.222; Şafiî, *a.g.e.*, s.13.

¹⁸³ Müzenî, *a.g.e.*, s.223; Şafiî, *a.g.e.*, s.21.

¹⁸⁴ Müzenî, *a.g.e.*, s.229; Şafiî, *a.g.e.*, s.39.

¹⁸⁵ Müzenî, *a.g.e.*, s.239; Şafiî, *a.g.e.*, s.58.

¹⁸⁶ Müzenî, *a.y.*; Şafiî, *a.y.*

meselelerine cevap tarzında ta'likte bulunduğu *Kitâbu İbn Ebî Leylâ* isimli eserlerinin oluşturduğunu görmekteyiz.

1.2.2.Muhtasaru't-Tahâvî

Hanefî fûru-i fıkıh alanında ilk muhtasar eser telif etme ünvanına sahip olan Tahâvî, *el-Muhtasar*'ını hangi kaynaklara dayanarak oluşturduğunu bize mukaddimesinde beyan etmektedir. İlgili eserin mukaddimesinde İmam-ı A'zam Ebu Hanife, Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in fikhî meseleler hakkındaki kavillerini (görüş ve içtihatlarını) bir araya getirdiğini beyan etmiş olduğundan biz de bundan hareketle Hanefî mezhebi literatürünün en muteber fıkıh eseri olan *Zâhiru'r-Rivâye*'yi ele aldık. İmam Muhammed'e ait olan bu eser en kapsamlı fıkıh eseri olup *el-Asl*(*el-Mebsût*), *Camîu's-Sağîr*, *Camîu'l-Kebîr*, *ez-Ziyâdât*, *Siyeru's-Sağîr* ve *Siyeru'l-Kebîr* adlı altı eserin bir araya getirilmiş halidir.¹⁸⁷ *Zahiru'r-Rivaye* kitaplarından biri olan *el-Câmiu's-Sağîr* ile Tahâvî *Muhtasar*'ının nikah ve talak bölümlerini karşılaştırdığımızda ibarelerin neredeyse aynı olduğunu gördük. Evlilikte denklik¹⁸⁸, mehir¹⁸⁹, köle/cariyeyi evlendirme vs. konular. *El-Asl* ile *Muhtasar*'ı karşılaştırdığımızda da veli izni olmadan kızların evlenmesi¹⁹⁰, nikahta denklik, şahitlik,¹⁹¹ şığâr nikahı¹⁹² ve diğer konuların içerik olarak birbiriyle uyumlu olması, mukayeseye ilgili tespitimizi doğrulamaktadır.

¹⁸⁷ Eyyüp Said Kaya, “*Zâhirü'r-Rivâye*” mad., DİA, İstanbul, 2013, XXXIV, 101.

¹⁸⁸ Tahavî, *Muhtasar*, “Nikah Bölümü” s.170, Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Câmiu's-Sağîr*, İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmi'l-İslamiyye, Pakistan,1990, s.172.

¹⁸⁹ Tahavî, *a.g.e.*, “Nikah Bölümü” s.184, eş-Şeybânî, *el-Câmiu's-Sağîr*, s.180.

¹⁹⁰ Tahavî, *a.g.e.*, “Nikah Bölümü” s.171, eş-Şeybânî, *el-Asl*, Daru İbn-i Hazm, Beyrut, 2012, “Nikah Bölümü”, X, 199.

¹⁹¹ Tahavî, *a.g.e.*, “Nikah Bölümü” s.170-173, eş-Şeybânî, *el-Asl*, “Nikah Bölümü”, X, 204-210.

¹⁹² Tahavî, *a.g.e.*, “Nikah Bölümü” s.181, eş-Şeybânî, *el-Asl*, “Nikah Bölümü”, X, 256.

1.3.İKİ MUHTASARIN AİLE HUKUKU (NİKAH VE TALAK) BÖLÜMÜNÜN MUHTEVA VE METOT AÇISINDAN MUKAYESESİ

Çalışmamızın en önemli kısmını oluşturan eserlerin muhteva ve metoduna ilişkin malumatı dört başlık altında ele alacağız.

1.3.1.MÜZENÎ'NİN DEĞERLENDİRMELERİ

Muhtasar'ın "Nikah ve Talak " bölümlerinde¹⁹³ yüz altmışa yakın yerde " Kâle el-Müzenî" şeklinde gaib siğası kullanılmakta ve Müzenî'nin konularla ilgili tercih ve değerlendirmeleri bulunmaktadır. Bunları dört alt başlık halinde inceleyeceğiz.

1.3.1.1.İmam Şâfiî'nin Kavillerini/Görüşlerini Aktarıp Tenkit ve Değerlendirmelerde Bulunması

a. Müzenî, İmam Şâfiî'nin bazı cedid hükümlerinde kadim görüşlerine muhalefet ettiğini vurgulamıştır.

Örnek:

Müzenî, İmam Şâfiî'nin dul ve bakirenin evlendirme velayeti hususunda baba, dede ve daha üst soy bulunmadığında anabir kardeşin, ana-baba bir kardeşten evlâ olduğunu ifade ettiği kavli-i cedidinde kavli-i kadim görüşüne muhalafet ettiğini dile getirmiştir. Çünkü İmam Şâfiî, kavli-i kadiminde ikisinin velayette eşit olduğu hükmünü vermiştir.¹⁹⁴ Müzenî, konunun devamında "İmam Şâfiî, ölünün cenaze namazını kıldırma, miras alma ve vasiyet durumunda ana-baba bir kardeşi, ana bir kardeşten evlâ kılmış" şeklindeki kıyası aktardıktan sonra, onun bu görüşüne "ana-baba bir kardeş, baba bir kardeşten de evlâdır" şeklinde kıyas yaparak farklı bir değerlendirmede bulunmuştur.¹⁹⁵

b. Yer yer İmam Şâfiî'ye muhalefet etmiştir.

Örnek:

¹⁹³ Muhtasaru'l-Müzenî'de *Nikah Bölümü*, 218-249 sayfaları arasını; *Talak Bölümü* ise, 250-311 sayfaları arasını kapsamaktadır.

¹⁹⁴ Müzenî, *Muhtasaru'l-Müzenî*, s. 222/3.

¹⁹⁵ Müzenî, *a.g.e.*, s. 222/4,7. (Benzer örnekler için bkz. 223/21,26; 225/15)

İmam Şâfiî, Hz.Peygamber(s.a.v)'in Ümmü Habibe'yi kendisine nikahlarken onun henüz Müslüman olmayan babası Ebu Süfyan yerine İbn Sa'd'ı veli tayin etmesini delil göstererek kafirin sadece hür Müslüman kadını evlendiremeyip, Müslüman bir cariyeyi de evlendirebileceği görüşüne varmış; buna karşın Müzenî ise: “bu hadis-i şerif, kafir bir velinin Müslüman cariyesini evlendirebileceğine dair bir delil olmaz” diyerek onun görüşüne muhalefet etmiştir.¹⁹⁶

c. İmam Şâfiî'nin başka yerde veya babta geçen farklı görüşünü vermiştir.

Örnek:

İmam Şâfiî'ye göre anne ve kızıyla evlenen müşrik bir kişinin zifaktan önce Müslüman olması halinde bunlardan birini boşaması gerekir. Müzenî, burada İmam Şâfiî'nin başka bir yerde geçen “kızı seçer annesini boşar” görüşünü de vermiştir.¹⁹⁷ Bir diğer örnek de kişinin ehli kitap olan karısı mürted olduğu zaman, bu kadının hukuken nasıl değerlendirileceği ve hakları ile ilgili İmam Şâfiî'nin farklı yerlerde geçen sözlerine bir paragrafta değinmiştir.¹⁹⁸

d. İmam Şâfiî'nin bir konuda verdiği hükmü izah etmiştir.

Örnek:

Bir kadınla hür diye evlenip sonra onun mükatebe bir cariye olduğu anlaşılrsa bu durumda İmam Şâfiî, hamile olan mükatebe cariyenin karnındaki çocuğu hür kadınınki gibi değerlendirmiştir.¹⁹⁹

e. Bazen İmam Şâfiî'nin bir konudaki görüşünü destekleyici nitelikte bir nakil getirerek onun sözünü kuvvetlendirmiştir.

Örnek:

Halvet-i sahiha halinde cinsel ilişki olmadığında mehir ve iddetin gerekmediğine dair İmam'ın görüşünü teyit etmek için İbn Mesud ile İbn Abbas'tan gelen rivayetten söz etmiş ve bunun Kur'an'ın zahirine uygun olduğunu söylemiştir.²⁰⁰ (Yalnız Müzenî, bu rivayetlerin metin kısmına kitapta yer vermemiştir).

Bir başka örnek:

¹⁹⁶ Müzenî, *a.g.e.*, s. 222/20.

¹⁹⁷ Müzenî, *a.g.e.*, s. 230/12.

¹⁹⁸ Müzenî, *a.g.e.*, s. 233/1,3,6. (Diğer örnekler için bkz. 233/15; 241/7; 241/22; 242/1; 244/15).

¹⁹⁹ Müzenî, *a.g.e.*, s. 237/16.

²⁰⁰ Müzenî, *a.g.e.*, s. 245/11. Benzer örnekler için bkz. 251/5; 263/2

İmam-ı Şâfiî'nin nikah akdinin iki şahit olmadan sahih olmayacağına dair delil olarak kullandığı “Bir veli ve iki adil şahit olmadan nikah olmaz” hadisi ile ilgili Müzenî, İmam Şâfiî dışındaki müçtehitlerin de bu hadisi rivayet ettiklerini ve ayrıca Hz. Ömer (r.a)'in noksan şahitlikle yapılan bir nikaha gizli nikah dediği ve bunun recm cezasının uygulanmasına sebebiyet verecek ağır kusur olduğu yönündeki mevkuf hadisini de delil olarak kullanıp İmam Şâfiî'nin verdiği hükmü desteklemiştir.²⁰¹

f. Bazı yerlerde İmam Şâfiî'nin kavli-i cedidi yanında kavli-i kadimini de vermiş, ikisi arasında tercihe şayan olan görüşü belirtmiş veya bir tercihte bulunmuştur.

Örnek:

Kocada cima yapmaya engel fiziki bir ayıp bulunduğu zaman hangi durumda kadın için fesih hakkı doğacağı veya doğmayacağı hususunda İmam Şâfiî'nin eski ve yeni görüşlerini zikredip bunları değerlendirmiştir.²⁰²

1.3.1.2.Müzenî'nin Eserinde Kullandığı Metot ve Görüşleri

a. Müzenî, bir görüşünü delillendirirken yer yer ayet ve hadisleri sunmuş, fakih sahabe ve tabiinin görüşlerini delil olarak kullanmış²⁰³ ve nadiren de olsa şiirle istişhadda bulunmuştur. Bir kadınla evlenmek için sırî(gizli) ta'rizde bulunmanın şer'an nehyedilmiş olduğunu ifade etmiş ve bundan kastedilenin “cima” olduğuna İmruu'l-Kays'ın şiiriyle delil getirmiştir.²⁰⁴

b. Aklî delilleri gerekçeli bir şekilde kullanmıştır.

Örnek:

“Erkek, bir kadın ile ‘müslümandır’ diye evlense fakat sonra ‘ehli kitap’ çıksa erkeğe fesih hakkı doğar. Ama bir kadınla kitabîdir diye evlense sonra da Müslüman çıksa bu durumda erkeğe fesih hakkı yoktur.” misalinden yola çıkan Müzenî, cariyenin satın alımında da hükmün bu şekilde cari olacağı sonucuna varmıştır.²⁰⁵

²⁰¹ Müzenî, *a.g.e.*, s. 221/3.

²⁰² Müzenî, *a.g.e.*, s. 236/19. (Benzer bir örnek, 240/4; 244/10).

²⁰³ Müzenî, *a.g.e.*, s. 269/1-3, 12-15.

²⁰⁴ Müzenî, *a.g.e.*, s. 229/13.

²⁰⁵ Müzenî, *a.g.e.*, s. 227/4. (Diğer örnekler için bkz. 231/7; 236/15; 237/4,12; 240/3,4,20; 242/2;268/15-20; 297/2).

c. Bazen bir nass hakkında yapılan farklı te'vili, akli gerekçelerle izah ederek buna muhalif olduğunu göstermiştir.

Örnek:

Hz. Aişe'nin, Abdurrahman b. Ebi Bekr'in kızını evlendirmesi ile ilgili nakledilen rivayetten bir kadın için de evlendirme salahiyeti olabileceği fikrinin yanlış olduğunu; buradaki hakikatin Hz. Aişe'nin, Abdurrahman'ın vekili olan Münzir'in vekili olduğunu (yani vekilin vekili) akli gerekçelerle düzeltmiştir.²⁰⁶

d. Bir meselede hüküm verirken benzerlerinden delil getirmiştir.²⁰⁷

Örnek:

Hür zannedilerek evlenilen erkeğin köle olduğunun anlaşılması halinde kadın için fesih hakkı bulunduğu gibi; aynı şekilde hür zannedilerek evlenilen kadının cariye olduğunun anlaşılması halinde erkek için fesih hakkı vardır.

e. Bazı meselelerde kendi re'yini destekler nitelikteki İmam Şâfiî'nin kavillerine atıfta bulunmuş veya bunları ilgili yerde zikretmiştir.²⁰⁸

1.3.1.3. Müzenî'nin Muhtasar'ına Aldığı İmam Şâfiî'nin Usulü

a. Müzenî, İmam Şâfiî'nin konu hakkında kullandığı ayet ve hadislerin tümünü değil de sadece bir veya birkaçını kitabına almıştır.²⁰⁹ Hadisleri naklederken bazen rivayet zincirini zikretmiş,²¹⁰ bazen de zikretmemiştir.²¹¹ Müzenî, sahabeden nakil yaparken, bazı yerlerde onların görüşlerini, bazı yerlerde de onların uygulamalarını bildirmiştir.²¹² Bazen hadisin sıhhatli olduğunu belirtmek için onun başka bir cihetten de sabit olduğunu bildirmiştir.²¹³

b. Yeri geldikçe mevkuf hadisleri sıkça kullanmıştır.²¹⁴ Tavus, Ata²¹⁵, Abdulkerim, Amr b. Dinar, Said b. Müseyyeb²¹⁶, Ömer b. Abdulaziz, Yahya b. Saîd, Leys b.

²⁰⁶ Müzenî, *a.g.e.*, s. 224/9.

²⁰⁷ Müzenî, *a.g.e.*, s. 242/12; 223/27; 231/24; 232/8; 236/20; 241/23; 242/2

²⁰⁸ Müzenî, *a.g.e.*, s. 250/15; 298/7.

²⁰⁹ Bunun örnekleri çoktur. Her konuda serdedilmiştir.

²¹⁰ Müzenî, *a.g.e.*, s. 230/1; 221/5; 229/17; 247/18,

²¹¹ Müzenî, *age.*, s. 224/1; 226/18.

²¹² Müzenî, *age.*, s.220/15,23. 226/3,6. 228/14.

²¹³ Müzenî, *age.*, s.221/4.

²¹⁴ Müzenî, *a.g.e.*, s. 220/15,23. 226/3,6. 228/14; 299/17

Sa'd,²¹⁷ İbn Cüreyc, Hasan b. Müslim²¹⁸, Zühri, Rabi'atu'r-Rey, İmam Muhammed gibi alim ve müçtehidlerin²¹⁹ görüşlerine yer vermiştir.

c. İmam Şâfiî'nin usulü, *er-Risale* adlı eserinden de anlaşılacağı üzere cedelci veya diyalog şeklindeki soru- cevap tekniği olmuştur. Bu metoda göre İmam Şâfiî, cevaplamak istediği soruları karşısında biri varmış gibi sormuş ve cevaplamıştır. Örneğin; İbn Abbas'ın rivayetine dayanarak zina ile hürmet-i musahare gerçekleşmeyeceğini söylerken konuyu bu yöntemle ele almış, hurmet-i musahara'nın gerekçesinin 'nikah' illeti olduğunu, zinayı buna kıyas ederek aynı sonuca varmanın yanlış bir kıyas olduğunu söyleyerek muhaliflerini eleştirmiştir.²²⁰

d. Bir konu hakkında çelişkili gözükten hadislerde sahabenin uygulamasına mutabık olanını almış, aksi olanını terk etmiştir. Bu bağlamda ihramlının yapacağı nikâh akdinin sahih olamayacağı hakkındaki rivayeti, aksini ifade eden diğer rivayete tercih etmiştir.²²¹

e. İmam Şâfiî, “هذا أحب إلينا/إلي – Bu bize/bana göre daha hoştur” ifadelerini bir meselede tercihte bulunduğu durumlarda kullanmıştır.²²²

f. Bazı yerlerde “istihsan” lafzını kullanmış fakat bunu, istilahi anlamı ile değil de lügat anlamıyla kullanmıştır. Mehir tesmiye etmeksizin evlendikten sonra zifaktan önce karısını boşayan kişinin, mut'a (örfe uygun meta') yerine otuz dirhem vermesini uygun bulmuştur.²²³

²¹⁵ Müzenî, *a.g.e.*, s. 299/9; 303/5

²¹⁶ Müzenî, *a.g.e.*, s. 228/15,16; 239/19; 261/9,10; 293/15

²¹⁷ Müzenî, *a.g.e.*, s. 269/3; 296/5

²¹⁸ Müzenî, *a.g.e.*, s. 296/20

²¹⁹ Müzenî, *a.g.e.*, s. 226/20., 239/20., 232/19.

²²⁰ Müzenî, *a.g.e.*, s. 227/12. Diğer örnekler için bkz. 225/24, 229/3; 276/17,28; 280/11,26; 281/6,14,18; 282/21,27; 283/28; 284/4; 286/12.

²²¹ Müzenî, *a.g.e.*, s. 235/15.

²²² On küsur yerde bu ifadeleri kullanır. Müzenî, *a.g.e.*, s. 238/6; 255/9; 271/26; 272/1; 279/18; 302/21; 304/2; 311/9.

²²³ Müzenî, *a.g.e.*, s. 242/21/

g. Müzenî, aklî delilleri kullanmıştır. Kocanın, şart ileri sürerek mehir vermesi halinde şartın batıl olduğunu kabul ederken akla dayalı gerekçeler sunmuştur.²²⁴

h. Bir meselede hüküm verirken benzerlerinden delil getirmiştir. Örneğin, İmam Şâfiî: “Nasıl ki bir müşteri, dört köleyi bir safkada satın aldığında semen her birinin kıymetine göre taksim ediliyorsa aynı şekilde bir kişi, dört kadın için 1000 dirhemi mehir olarak verirse aralarında kıymetlerine göre bölüştürülür.” demiştir.²²⁵

ı. Bir hükmün batıl(geçersiz) olduğunu bazen “fasid” kavramıyla ifade etmiştir.²²⁶ Nitekim Şâfiî mezhebinde hul’, mükâtebe, hac ve âriye gibi bazı konular hariç *fasid* kavramı, *batıl* ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır.²²⁷

i. Müzenî, İmam Şâfiî’nin uygun görmediği bir mesele için “لا اجيز... – caiz görmüyorum”; uygun gördüğü şeyler için de “اجزت... – caiz görüyorum” tabirini kullandığını aktarmıştır.²²⁸

1.3.1.4. Müzenî’nin Tenkit ve Değerlendirmelerde Kullandığı Lafızlar

a. “... تركت ذلك ل... – O birşey ifade etmez”²²⁹, “... انه ليس بشئ”²³⁰ ve “... ليس هذا حجّة”²³¹ – Bu bana göre bir şey ifade etmez”²³¹ lafızlarını, itiraz ve muhalefet ettiği hususlarda kullanmıştır.

b. “... هذا أقيس و أصح – Bu kıyasa daha uygun ve daha sahihtir”²³², “... أولى بقوله”²³³, “... أولى بولي”²³⁴ – Bana göre evla olanıdır”²³³, “... الأول عندنا”²³⁴, “... أولى / عندي أولى”²³⁴, “... أولى بولي”²³⁴ – Bize göre ilk olanı”²³⁴, “... أولى بولي”²³⁴ – Bana göre evla olanıdır” vb. lafızlarını, hemen hemen her konuda görebilmekteyiz ve bunları bir tercihte bulunurken kullanmıştır.²³⁵

²²⁴ Müzenî, *a.g.e.*, s. 243/21.

²²⁵ Müzenî, *a.g.e.*, s. 242/12.

²²⁶ Müzenî, *a.g.e.*, s. 243/15; 301/16.

²²⁷ Mansur Koçinkağ, *Şâfiî Mezhebinde Fesad ve Butlan Kavramları Eşanlamlı mıdır?*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi sayı: 31, yıl: 2018, s.127.

²²⁸ Müzenî, *a.g.e.*, s. 250/9, 21.

²²⁹ Müzenî, *a.g.e.*, s. 227/26..

²³⁰ Müzenî, *a.g.e.*, s. 222/20.

²³¹ Müzenî, *a.g.e.*, s. 231/2; 240/20.

²³² Müzenî, *a.g.e.*, s. 228/19.

²³³ Müzenî, *a.g.e.*, s. 236/20.

²³⁴ Müzenî, *a.g.e.*, s. 244/13,14.

²³⁵ Müzenî, *a.g.e.*, s. 276/8; 277/19; 287/20; 300/23; 308/1.

- c. İmam Şâfiî'den açıklama istediği mesele hakkında “سألت الشافعي- قلت للشافعي” Şâfiî'ye dedim/ Şâfiî'ye sordum” lafızlarını kullanmıştır.²³⁶
- d. “اختلف قوله”²³⁷, “Şâfiî'nin görüşünün kıyası şu şekilde olmalıdır”²³⁷, “Şâfiî'nin görüşleri muhalefet etti”²³⁸, “قياس قوله – Onun görüşünün kıyası şöyledir”²³⁹ lafızlarını İmam Şâfiî'nin kıyasa aykırı hareket ederek bir sonuca vardığı durumlara işaret etmek için kullanmış ve Müzenî, bazı yerlerde bunlarla amel etmiştir. Eserde *en çok* kullandığı lafızlar bunlardır. Aslında kıyas ile ilgili yirmi küsur değişik lafız kullanmış ve bunları otuz dokuz yerde vermiştir.²⁴⁰
- e. “معنى قول الشافعي – Şâfiî'nin sözünün manası” lafzıyla İmam Şâfiî'nin bir konuda neyi kastettiğini izah etmiştir.²⁴¹
- f. “معنى تأويله – te'vilinin anlamı”²⁴² ve “معناه عندي – bana göre manası şudur”²⁴³ ile kendi görüşünü açıklamıştır.
- g. “القياس عندي – bana göre kıyas” lafzıyla kıyasa başvurduğunu ifade etmiştir.²⁴⁴
- h. “أشبهه عندي بقوله”²⁴⁵, “أشبهه بقوله – sözüne daha çok benzer”²⁴⁵, “أشبهه بأصله”²⁴⁶ ve “هذا أشبه بأصله – bu aslına daha çok benzer”²⁴⁷ lafızlarını ise İmam Şâfiî'nin görüşlerine en yakın ve uygun karşılaştırmalar için kullanmıştır.
- ı. Bir mesele hakkında hususi görüşünü ifade etmek için birçok yerde “هذا عندي غلط – bu bana göre hatalıdır” şeklinde ifade etmiştir.²⁴⁸

²³⁶ Müzenî, *a.g.e.*, s. 221/23; 299/15.

²³⁷ Müzenî, *a.g.e.*, s. 221/22.

²³⁸ Müzenî, *a.g.e.*, s. 222/3.

²³⁹ Müzenî, *a.g.e.*, s. 222/7; 223/23,29; 225/15; 241/4; 242/9; 245/19; 241/4.

²⁴⁰ Müzenî, *a.g.e.*, s. 250- 308 arası.

²⁴¹ Müzenî, *a.g.e.*, s. 235/1;268/5.

²⁴² Müzenî, *a.g.e.*, s. 224/9.

²⁴³ Müzenî, *a.g.e.*, s. 238/26.

²⁴⁴ Müzenî, *a.g.e.*, s. 231/16;250/15; 259/22; 266/29.

²⁴⁵ Müzenî, *a.g.e.*, s. 231/23; 232/6; 244/16; 264/1; 282/12.

²⁴⁶ Müzenî, *a.g.e.*, s. 241/30; 262/1.

²⁴⁷ Müzenî, *a.g.e.*, s. 241/10;251/16; 265/16; 271/7.

²⁴⁸ Müzenî, *a.g.e.*, s. 261/25; 272/11; 300/8; 308/1 vs.

1.3.2.TAHÂVÎ'NİN DEĞERLENDİRMELERİ

Tahâvî'nin Muhtasar'ında yaptığı değerlendirmeler²⁴⁹, Müzenî'nin Muhtasar'ında yaptığı değerlendirmelere nazaran farklılık arz etmekle birlikte biz burada onun değerlendirmelerini üç kısımda ele alacağız. Fakat öncesinde Hanefî mezhebine ait bazı ıstılahları izah edeceğiz.²⁵⁰

Şeyhayn: Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'u,

Tarafeyn: Ebu Hanife ve İmam Muhammed'i,

Sahibeyn/İmameyn: Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'i temsil etmektedir.

Bu bilgilere ilaveten Züfer b. Hüzeyl, kıyasta mahir olarak bilinmekte ve kaynaklarda bazen Ebu'l-Hüzeyl künyesiyle de anılmaktadır. Hasan b. Ziyad ise, bazen Hasan el-Lü'lûî şeklinde geçmektedir.²⁵¹

1.3.2.1. İmamların Görüşlerini Zikrettikten Sonra Tercihle Bulunması

Tahâvî'nin, tercih yaptığı veya diğer hukukçuların görüşlerine muhalif olduğu meselelerde takip ettiği metot şu şekilde olmuştur: Ebu Hanife ile müçtehit talebelerinin birbirlerine muhalefet ettiği konularda onların görüşlerini zikretmiş ve bunlar arasında fetva için tercihte bulunduğu görüşü 've bihî ne'huz' (fetvada biz bunu esas alırız) lafzıyla ifade etmiştir. Fakat, Müzenî gibi tercih ettiği görüşün detayına inmemiş ve gerekçelerini de her zaman izah etmemiştir. Bu tercihler, "Nikah ve Talak" bölümlerinde yetmiş küsür yerde geçmiştir.²⁵²

Örnek I:

Nikah şahitliği bahsinde: "Kafir bir kadın ile müslüman bir erkeğin nikahına iki kafir şahit olsa, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre nikah *caizdir*. Şayet kadın, *bu nikahtan sonra inkar eder de şahitler kadının aleyhine şahitlik yapsalar onların bu şahadeti kabul edilir. Fakat aksine müslüman koca akdi inkar eder ve şahitler de kocanın*

²⁴⁹ Muhtasaru't-Tahavî'de *Nikah Bölümü*, 169-191 sayfaları arasını; *Talak Bölümü* ise, 191-229 sayfaları arasını kapsamaktadır.

²⁵⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmi*, I, 57.

²⁵¹ Zuhaylî, *a.g.e.*, I, 30-31.

²⁵² Tahâvî, Ahmed b. Muhammed b. Selame b. Seleme b. Abdulmelik, *Muhtasaru't- Tahâvî*, Thk ve Ta'lik: Ebu'l Vefa Efgani, Mektebet-u İbn Teymiyye, Mısır, ty., s. 169/4; 171/1; 172/10,16; 173/3,6; 174/2; 175/8; 176/1; 177/13; 178/5,17; 179/8; 180/1,6,9,12,17; 182/10; 183/13; 185/1,8; 186/10,13; 187/18; 188/9,12; 190/18.

aleyhine şahitlik yapsalar bu durumda şahitlik geçersizdir. İmam Muhammed ve Züfer'e göre ise, bu nikah ancak iki müslüman şahidin şahitliğiyle caizdir ve biz de (Tahâvî) bu görüşü esas alırız.” diyerek son görüşü fetvaya uygun bularak tercih etmiştir.²⁵³

Örnek II:

“Gayri müslim bir erkek, daru’l-harpte iki kız kardeş ile evlense ve daha sonra hem erkek hem de bu iki kardeş müslüman olsalar Şeyhayn’e göre *tek akitle ikisini nikahına almışsa hakim hepsini ayırır. Fakat, iki akitle evlenmişse birinci kardeş onun eşi olur diğerini ise hakim ayırır* ve biz de (Tahâvî) bu görüşü esas alırız. İmam Muhammed’e göre ise *her iki durumda da erkek, ikisi arasında dilediğini seçmede serbest bırakılır.*”²⁵⁴

Örnek III:

“Talâk bahsinde koca, eşine : ‘Bu testi²⁵⁵ dolusu gibi/kadar boşsun’ diye teşbih yoluyla talâk lafzını kullanırsa Ebu Hanife’ye göre, koca üç talâka niyet etmediği sürece bu *tek talaklı beynuneti suğra* olur aksi halde üç talaklı bain olur. Ebu Yusuf ile İmam Muhammed’e göre ise, koca üç talakı niyet etmediği sürece bu *içinde ric’at olan tek talak* olur aksi halde üç talaklı boşama gerçekleşir. Biz de (Tahâvî) bu görüşü esas alırız.”²⁵⁶

Tahâvî’nin görüşler arasında fetvaya esas olanı nasıl seçtiği hakkında yukarıda üç örnek metin verdik. Bunun için de Tahâvî, bu tercihleri maddeler halinde zikredeceğimiz üzere birkaç farklı metotla yapar:

(i) Bazı yerlerde Tahâvî, Ebu Hanife ile Ebu Yusuf’un ittifak ettiği görüşü esas alır, İmam Muhammed’inkini almaz. Tahâvî’nin nikah bölümünde Ebu Hanife ile Ebu Yusuf’un görüşünü aldığı iki örnek yer almaktadır.²⁵⁷ Bu örneklerden birine yukarıda değinilmiştir. Talâk bölümünde ise, Ebu Hanife ile Ebu Yusuf’un görüşünü aldığı dört örnek yer almaktadır.²⁵⁸

²⁵³ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 172/6.

²⁵⁴ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 180/1.

²⁵⁵ El-Faydiyye denilen kaynakta Kûz(testi) yerine Kevn(Kainat/oluşum) kelimesi geçer. Bkz. Tahâvî, *a.g.e.*, s. 200’deki dipnot.

²⁵⁶ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 200/8.

²⁵⁷ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 180/1,6.

²⁵⁸ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 194/7; 203/2; 207/13; 211/6

(ii) Tahâvî, Sahibeyn'in görüşünü esas alır, Ebu Hanife'ninkini almaz. En çok yaptığı tercih şekli budur. Nikah bölümünde on bir yerde;²⁵⁹ talak bölümünde ise on altı yerde geçmektedir.²⁶⁰

Örnek:

“Bakire kızın izni olmaksızın velisi onu evlendirse ve bu haber kıza ulaştığı zaman kız sükut ederse nikah caiz olur, ama yapılan bu evliliği reddederse o zaman da nikah batıl olur. Şayet kızdan izinsiz yapılan nikah haberi kıza ulaştıktan sonra kız ile veli arasında anlaşmazlık olursa kızın sözü geçerlidir. Fakat veli, kızdan yemin talebinde bulursa İmam-ı A'zam'a göre, velinin böyle bir yemin hakkı yoktur. İmameyn'e göre ise, velinin yemin hakkı vardır ve kız yemin ederse kurtulur. Aksine yemine yanaşmazsa nikah geçerli olur ve biz de (Tahâvi) bunu esas alırız.”²⁶¹

(iii) Tahâvî, Ebu Hanife ile İmam Muhammed'in görüşünü esas alır, Ebu Yusuf'unkini almaz. Bu türden tercihler Tahâvî'nin nikah bölümünde iki yerde,²⁶² talak bölümünde ise dört yerde²⁶³ geçmektedir.

Örnek:

“Cariyesini kendisiyle evlenmesi karşılığında azad etmeyi şart koşana karşı, cariye de onunla evlenmeyi kabul ederse Ebu Hanife ile İmam Muhammed'e göre koca, cariye mehir-i misl öder ve biz de (Tahâvi) bu görüşü esas alırız.”(Muhtasaru't-Tahâvî, s.175/8).

(iv) Tahâvî, sadece Ebu Yusuf'un görüşünü esas alır, diğerlerinkini almaz. Tahâvî'nin bu tercihleri, nikah bölümünde beş yerde,²⁶⁴ talak bölümünde de beş yerde²⁶⁵ geçmektedir.

Örnek:

“Ergin olmamış kız veya erkek çocuğun velisi -baba olsun, diğer veliler olsun farketmez- onu evlendirdiğinde meydana gelen nikah geçerli olur ve artık eşler

²⁵⁹ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 169/4; 172/16; 173/3; 178/5,17; 179/8; 182/10; 185/8; 186/13; 188/9; 191/11.

²⁶⁰ Tahâvî, *a.g.e.*, s.197/16,21; 200/10; 201/7,14,18; 202/5,12,20; 203/21; 211/10; 213/15; 217/18; 219/13; 220/14; 229/9.

²⁶¹ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 172/16.

²⁶² Tahâvî, *a.g.e.*, s. 175/8; 186/10.

²⁶³ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 210/9; 215/13; 218/19; 226/10.

²⁶⁴ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 171/1; 173/6; 174/2; 177/13; 190/18.

²⁶⁵ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 193/3; 194/7; 201/5; 209/10; 214/16.

birbirlerine varis olma hakkına sahip olurlar. Kız veya erkek çocuk ergin olduklarında ise, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre bunlara hıyâru'l-bülüğ hakkı²⁶⁶ vardır. Ergin kişi, dilerse mevcut nikah üzere devam eder, dilerse de velinin yaptığı evlendirmeyi kabul etmez. Ebu Yusuf'a göre ise, bunlara hıyaru'l-bülüğ hakkı yoktur, velinin evlendirme neticesinde oluşan nikah caizdir ve biz de (Tahâvi) bu görüşü esas alırız.²⁶⁷

(v) Tahâvî, bazen sadece İmam Muhammed'in görüşünü esas alır, diğerlerinkini almaz. Tahâvî'nin nikah bölümünde İmam Muhammed'in görüşünü aldığı beş örnek yer almaktadır.²⁶⁸ Talak bölümünde ise İmam Muhammed'in görüşünü aldığı altı örnek²⁶⁹ geçmektedir.

Örnek:

“Zimmî bir erkek, kadına vereceği mehrin içki veya domuz cinsinden olmasını kararlaştırmak üzere evlenir ve daha sonra bu ikisi veya ikisinden biri müslüman olursa Ebu Hanife'ye göre, kadın için evlenmeyi kabul ettiği mehirden fazlası yoktur. Ebu Yusuf'a göre, kadına mehr-i misl verilir. İmam Muhammed'e göre ise, domuz veya içkinin kıymeti belirlenip kadına verilir ve biz de (Tahâvi) bu görüşü esas alırız.²⁷⁰

(vi) İmameyn'in kıyas ve istihsan neticesinde ulaştığı bir hükmü zikrederken Tahâvî, bazen bu hükümlerden kıyasi olanlarını tercih eder, bazen de hem kıyasi hem de istihsani olanları zikredip herhangi bir tercihte bulunmaz. Ayrıca Tahâvî'nin bazı yerlerde sadece istihsan deliline binaen kurulan hükmü tercih ettiğine rastlarız.²⁷¹

Örnek:

“Mecbûb (tenasül organı kesilmiş erkek) bir koca ile karısı, halvetten sonra hakim onları ayırdığı zaman Ebu Hanife'nin kıyasına göre, kadına mehrin tümü verilir ve kadın iddet bekler. İmameyn'e göre ise, istihsanen kadın için mehrin yarısını alma ve

²⁶⁶ Hıyâru'l-bülüğ: İslam hukukunda, henüz ergin olmayan ve velisi tarafından kendisinden izni alınmaksızın evlendirilen kız veya erkek çocuğun, ergin olduktan sonra velilerinin bu evlendirmesini kabul veya reddetme şeklinde bir tercih hakkına sahip olmasıdır.

²⁶⁷ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 173/6.

²⁶⁸ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 181/9,12,17; 185/1; 187/18.

²⁶⁹ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 194/7; 203/4, 9; 207/14; 211/8; 222/16.

²⁷⁰ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 181/9.

²⁷¹ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 210/3, 12; 211/8; 213/11; 222/6.

iddet bekleme zorunluluğu varken; kıyasen onun için mehrin yarısı vardır, fakat iddet bekleme gerekmez. Biz de (Tahâvî) bu görüşü esas alırız.”²⁷²

(vii) Tahâvî, Ebu Hanife ile İmam Muhammed’in görüşünü ve Ebu Yusuf’un ikinci görüşünü esas alır. Bu tercihle ilgili olarak Tahâvî’de sadece aşağıdaki misal yer almaktadır:

Örnek:

“Erkek, belirli bir mehir verme karşılığında kadınla evlendikten sonra mehirde bir fazlalık ortaya çıkar ve kadın bunu kabul ederse, mehirdeki bu fazlalık mehir ve hükümlerine dahil olur. Ancak zifaktan önce kadını boşarsa Tarafeyn’e göre fazlalık batıl olur. Ebu Yusuf’un birinci görüşüne göre batıl olmaz. Ancak daha sonra Ebu Yusuf, kendi görüşünden vazgeçip Ebu Hanife’nin görüşüne dönmüştür. Biz de (Tahâvî) fetvada bu görüşü esas alırız.”²⁷³

(viii) Tahâvî, nadiren de olsa Ebu Hanife ve İmameyn’in görüşüne karşın, Züfer’in görüşünü esas alır.

Örnek:

“Cariyesini kendisiyle evlenmesi karşılığında azad etmeyi şart koşan erkeğin bu talebine karşılık, cariye onunla evlenmeyi kabul etmezse Ebu Hanife ve İmameyn’e göre, kadın kendi kıymeti kadar ona çalışır. Züfer’e göre ise, bu hususta cariyenin ona çalışma mecburiyeti yoktur ve biz de (Tahâvî) bu görüşü esas alırız.”²⁷⁴

(ix) Tahâvî nadiren de olsa İmam Muhammed ile Züfer’in görüşünü esas alır, Şeyhayn’ın görüşünü almaz.

Örnek:

“Kafir bir kadın ile müslüman bir erkeğin nikah akdine iki kafir şahitlik yapması halinde Ebu Hanife ile Ebu Yusuf bu nikah akdini caiz görürler. Kadın şayet bu akitten sonra nikahı inkar eder de şahitler kadının aleyhine şahitlik yapsalar, onların bu şahitliği kabul edilir. Fakat, erkek nikahı inkar eder ve şahitler de kocanın aleyhine şahitlik yapsalar, bu durumda şahitlik geçersiz olur. İmam Muhammed ve

²⁷² Tahâvî, *a.g.e.*, s. 183/13.

²⁷³ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 188/12.

²⁷⁴ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 176/1. Bir de 229/9.

Züfer'e göre ise, bu nikah ancak iki müslüman şahidin şahitlik yapmasıyla caiz olur ve biz de (Tahâvi) bu görüşü esas alırız.”²⁷⁵

(x) Tahâvî'nin çok az yerde Tarafeyn'e karşı Ebu Yusuf ile Züfer'in görüşünü esas aldığı vakidir.

Örnek:

“Karısına: ‘ben filancayı öldürmeden sana yaklaşmayacağım’ diyen bir koca, Ebu Hanife ve ashabına göre mülî (ilâ yapan)²⁷⁶ olur. Tarafeyn'e göre, karısıyla yakınlaşmamak veya aksine onunla yakınlaşmak için üzerine yemin edilen ve tavakku'²⁷⁷ barındıran her ne varsa onu yapağını ahdeden kişi ilâ yapmış olur. Ama üzerine yemin edilen veya onunla yakınlaşmak için kendisine yapmayı ahdedtiği şey, tavakku' barındırmıyorsa bu kişi ilâ yapmış olmaz. Ebu Yusuf ve Züfer'e göre ise, koca onunla yakınlaşmak için kendine yapmayı ahdedtiği şeyler gereksiz şeyler ise, ilâ yapmış olmaz ve biz de bu görüşü esas alırız.”²⁷⁸

(xi) Tahâvî bazen de Ebu Hanife ve arkadaşlarının görüşlerini zikreder fakat Züfer'in iki farklı görüşünden birini fetvada esas alır.

Örnek:

“Eşler ev eşyası konusunda muhalefet ettikleri zaman, erkeklere ait ev eşyaları erkeğin yeminiyle birlikte erkeğe ait; kadınlara ait ev eşyaları kadının yeminiyle birlikte kadına ait olacağı; kocanın iki hür karısından birinin ölmesi durumunda mülkiyete hak kazanılan eşyanın sadece sağ kalan eşe verileceği Ebu Hanife ile arkadaşlarının görüşüdür. Züfer'in iki görüşünden biri de bu şekildedir. Züfer'in diğer görüşü ise, yeminle beraber her ikisine (sağ kadın ve ölen kadının mülkiyetini alan kişi) yarı yarıya bölüştürülmesidir ve biz de bunu fetvada esas alırız.”²⁷⁹

(xii) Tahâvî bazen Ebu Hanife'den nakledilen iki farklı görüşten birini ve İmameyn'in görüşünü esas alır.²⁸⁰

²⁷⁵ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 172/6.

²⁷⁶ Karısına yaklaşmayacağına dair yemin eden kişi, mülî yani ilâ yapmış olur. Dört ay geçmeden karısına yaklaşması gerekir, aksi takdirde talak/fırak hükümleri uygulanır. Bu konu Bakara suresi, 226-227 ayetlerinde zikredilmektedir.

²⁷⁷ İleride gerçekleşmesi beklenen olay, gelişme.

²⁷⁸ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 209/12.

²⁷⁹ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 228/15.

²⁸⁰ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 206/5; 209/1; 214/5, 10.

Örnek:

“Hanefî mezhebinde *zihar* kefareti²⁸¹ taam olarak verilecekse ölçü olarak her bir miskine buğday, buğday ezmesi ve undan yarım sa’; arpa, arpa ezmesi, un ezmesi ve kuru hurmadan bir sa’ olarak verilir. Kuru üzümünden ise Ebu Hanife’nin Ebu Yusuf’tan nakledilen görüşüne göre yarım sa’ olarak belirlenirken Hasan b. Ziyad’dan nakledilen görüşüne göre ise bir sa’ olarak belirlenir. Sahibeyn’in görüşü de bir sa’ olarak belirlenmesi şeklindedir. Biz de bu görüşü fetvada esas alırız.”²⁸²

1.3.2.2. Hanefî Mezhebi İmamlarının Görüşlerini Zikrettikten Sonra Herhangi Bir Tercihle Bulunmaması

Tahâvî, bazı yerlerde Hanefî mezhebi imamlarının görüşlerini aktarır, fakat herhangi bir değerlendirme veya tercihte bulunmaz. Bunu da farklı birkaç yöntemle yapar:

(i) Tahâvî, Ebu Hanife ile İmameyn’in birbirinden farklı görüşlerini zikreder. Az da olsa birkaç meselede bu görüşlerle birlikte Hasan b. Ziyad’ın görüşüne de yer verir.²⁸³

Örnek:

“Akıl ve sağlığı yerinde olan ergin kız, velisinin iznini almaksızın evlenmesi durumunda Ebu Hanife, erkeğin denklik durumunu ölçüt kabul eder. Şayet erkeğin kıza denk olduğu anlaşılırsa mevcut nikahın cevazına, velinin ise bu nikahı feshedemeyeceğine hükmedilir. Ancak erkeğin denk kıza denk olmadığı anlaşılırsa, bu durumda veli, nikahı feshetmediği sürece kız ve erkek için nikahın geçerliliğine hükmedilir. Ebu Yusuf, konu bağlamında denklik için kâdının yetkisini ön plana çıkararak bir hükümde bulunur. Şöyle ki, kâdı şayet erkeği kıza denk görmezse nikahı fesheder, aksi halde kızın velisine nikahı geçerli kılmasını emreder. Eğer kızın velisi onay verirse nikah geçerli olur, ancak veli buna yanaşmazsa kâdı onu velayetten azleder ve kendisi nikahı geçerli kılar. İmam Muhammed’in bu konudaki görüşü Ebu Yusuf’unki ile aynı olmakla birlikte, velinin ilk nikahı geçerli kılmaya

²⁸¹ İslam hukukunda zihar, kocanın karısına “sen bana anamın sırtı gibisin” şeklinde sözler sarfetmesi sebebiyle ceza olarak Kur’an’da zikredilen kefarettir. Mücadele suresi 1-4 arası ayetlerde bu konuya yer verilmektedir.

²⁸² Tahâvî, *a.g.e.*, s. 214/5.

²⁸³ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 206/14.

yanaşmaması durumunda kâdı, velayeti ondan alıp ilk akdi batıl kılar, daha sonra kâdı yeni bir nikah akdini kurar şeklinde Ebu Yusuf'a kısmen muhalefet eder.²⁸⁴

(ii) Tahâvî, İmam Muhammed ile Ebu Hanife'nin birbirine zıt görüşlerini zikreder.

Örnek:

“İmam Muhammed, kâdının küçük kız veya erkek çocuğu evlendirmesini, tıpkı *baba* ve *babanın usûlü*²⁸⁵ dışındaki velilerin kızı evlendirmesi gibi görür ve çocuklar bülüğa erdiğinde onlar için hıyâru'l-bülüğ hakkı²⁸⁶ olduğunu söyler. İmam-ı Azam ise kâdının velayetini babanın velayeti gibi görür ve çocuklara hıyâru'l-bülüğ hakkı olamayacağını savunur.”²⁸⁷

(iii) Tahâvî, İmameyn'in ortak görüşü ile Ebu Hanife'nin iki farklı görüşünü veya onun İmameyn'e muhalif olduğu görüşünü verir.²⁸⁸

Örnek:

“Efendi, cariyesinin rızasını almaksızın onu evlendirebileceği gibi kendi kölesini de rızasını almaksızın evlendirebileceğini söyleyen İmameyn, köle ve cariyeyi bu konuda aynı çerçevede değerlendirir. Ebu Hanife ise, kendisinden bu konuda nakledilen iki farklı rivayetten birinde köleyi mutlak surette cariye gibi görürken diğerinde ise, köleden izin almayı şart koşar.”²⁸⁹

(iv) Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'un ortak görüşünü veren Tahâvî, İmam Muhammed'in Şeyhayn ile muhalefet ettiği görüşüne de yer verir.

Örnek:

“Gayri müslim bir erkek, anne ile kızını bir veya iki akitle nikahladıktan sonra her üçünün de müslüman olması halinde Şeyhayn'ın ortak görüşüne göre, erkek tek akitle ikisini nikahına almışsa hakim her iki eşi de kocadan ayırır. Fakat, iki akitle nikahına almışsa hakim sadece ikinci nikahlı eşini ondan ayırır. İmam Muhammed'in

²⁸⁴ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 171/6.

²⁸⁵ Babanın babası ve üst soy.

²⁸⁶ Hıyâru'l-bülüğ'un tarifi 266. dipnotta geçti.

²⁸⁷ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 173/13.

²⁸⁸ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 199/2; 200/6; 202/9; 209/1; 220/7.

²⁸⁹ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 174/9. (Diğer örnek ise;184/1).

görüşü ise erkek, anne ve kızıyla zifafa girmişse hakim bunları ayırır, aksi halde anne ona haram olur, kız ise onunla nikahlı kalmaya devam eder.”²⁹⁰

(v) Sadece İmam-ı Azam ile İmam Muhammed’in ortak görüşünü zikreder.²⁹¹

Örnek:

“Aralarında hâlen nikah devam eden karı ile koca, mehir konusunda anlaşmazlığa düşerler ise, Tarefeyn’e göre kadının sözü geçerlidir. Ancak, ziyadelik söz konusu ise kocanın sözü geçerlidir.”²⁹²

(vi) Tahâvî, bazı yerlerde sadece İmam Muhammed ile Ebu Yusuf’un ortak görüşünü zikreder.

Örnek:

“Kadın, erkekten mehir olarak değeri üzerinde konuşulmamış bir ev ve bir hizmetçi almak şartıyla evlendiğinde kırk dinar değerinde orta derecede bir ev ve hizmetçiyi mehir olarak alır. Buna bağlı olarak İmam Muhammed ile Ebu Yusuf, belli bir kıymete itibar edilmeksizin nikah akdinin gerçekleştiği bölgenin örfüne uygun bir değer belirlenmesi gerektiği hususunda görüş birliğine varırlar.”²⁹³

(vii) Tahâvî, Ebu Hanife ile İmameyn’in birbirlerine muvafık olan görüşlerini zikreder, ancak bu görüşler arasında herhangi bir tercih belirtmez.²⁹⁴

Örnek:

“Zihar kefarecini yerine getirmek için oruç tutan kişi, orucunun gündüzünde karısıyla kasten ilişkide bulunması durumunda Ebu Hanife ile İmameyn’e göre koca, kefarec oruçlarına baştan başlar ve tutmuş olduğu oruçlar ise geçersiz olur.”²⁹⁵

Tezimizde, Tahâvî Muhtasarı’nda yer alan Hanefî mezhebi hukukçularına ait görüşlerini inceleme sonucu Tahâvî’nin bu görüşleri nasıl değerlendirdiği ile ilgili örnekler vererek açıklamaya çalıştık. Eserde, Tahâvî’nin mezhep kurucusu müçtehitlerin görüşlerinden farklı olarak müstakil bir görüş belirttiğine rastlamadık. Burada Tahâvî’nin amacının muhtemelen Hanefî fikhını ihtisar etme ve fetvada esas

²⁹⁰ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 180/8.

²⁹¹ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 226/2

²⁹² Tahâvî, *a.g.e.*, s. 184/17.

²⁹³ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 186/18; 224/22.

²⁹⁴ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 194/14; 195/17; 200/8,13; 201/9,10; 205/4; 209/11; 214/15; 216/1.

²⁹⁵ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 214/15.

alınacak görüşü tercih etme olacağından Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Züfer ve Hasan b. Ziyad'a ait görüşlere yer verdikten sonra ihtilaf durumunda birden fazla görüş arasından birisini tercih ettiğini söyleyebiliriz.

İmam Şâfiî'nin talebesi Müzenî, mezhep içindeki konumu bakımından Büveytî, Rebi'b. Süleyman gibi Şâfiî ekolünün kurulmasında ilk sıralarda yer aldığından Muhtasarı'nda, Şâfiî mezhebinden kendi görüşlerine ve İmam Şâfiî'nin görüşlerine yer vermiştir. Onun görüşlerini benimserken destekleyici tutumda bulunmuş, aksi durumda kendi görüşlerini belirtmiştir

1.3.2.3. Tahâvî'nin Tenkit ve Değerlendirmelerde Kullandığı Lafızlar

a) Tahâvî eserinde kendisinin²⁹⁶ ve Hanefî mezhebi imamlarının kullandığı kıyas için “القياس عندهم/ ذلك بالقياس” – bu, kıyasa göre şöyledir/ kıyas onlara göre şöyledir ” gibi lafızlarla yedi yerde değinmiştir.²⁹⁷

b) Tahâvî, “هذا أشبه بقوله” – bu, Ebu Hanife'nin görüşüne daha çok benzer” lafzıyla Ebu Hanife'nin bir mesele hakkındaki en yakın görüşünü tercih etmiş ve bunu sadece bir yerde kullanmıştır.²⁹⁸

c) Eserinde ayet metinlerini kullanmamış olmakla birlikte Tahâvî, nadiren de olsa “كما قال الله – Allah şöyle buyurmuştur” ifadesini kullanarak konuyu ilgili ayetle bağlantılı olarak işlediğini belirtmek istemiştir.²⁹⁹

d) Tahâvî, Hanefî imamlarına ait içtihatları serdederken şer'i delillerden özellikle istihsan kaidesine yer vermiştir.³⁰⁰

e) Tahâvî, Ebu Hanife ile arkadaşlarının görüşleri arasında muhalefet bulunmadığı zaman “لا اختلاف بينهم” – Ebu Hanife ve arkadaşları arasında ihtilaf yoktur” lafzını kullanmış, onların görüşlerinin ne anlama geldiğini izah etmek için de “المراد في هذا” – bunda kastedilen şudur” lafzını kullanmıştır.³⁰¹

²⁹⁶ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 211/7-8; 224/17;

²⁹⁷ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 206/17; 210/3,13; 224/15.

²⁹⁸ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 206/10

²⁹⁹ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 217/13; 218/8.

³⁰⁰ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 210/3,12; 211/6; 213/11; 222/6.

³⁰¹ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 207/5; 207/14.

1.3.3. İKİ ESERDE KONULARIN İŞLENİŞ TARZI

Öncelikle her iki muhtasarı genel olarak incelediğimizde Müzenî, konuları işlerken detaylara inerek hacimli bir eser telif etmekle birlikte Şâfiî mezhebinin fıkıh ve fıkıh usulü ile ilgili kavramlarını özlü bir şekilde kullanma yöntemini esas almıştır. Tahâvî ise konuları özlü ve pratik bir şekilde işleyerek eserini mulahhas hale getirme yolunu seçmiştir. Tahâvî'nin bu yönteminin sonraki asırlarda yazılan muhtasarlara için tercih edilen bir yöntem olmasını sağlamıştır diyebiliriz.

Müzenî ve Tahâvî'nin fikhî konuları işleyiş tarzlarını karşılaştırdığımızda benzerlik ve farklılık arzeden noktalarının bulunduğunu aşağıda maddeler halinde sıraladığımız şekilde görebilmekteyiz:

1.3.3.1. Benzer Yönleri:

a) Her iki müellif de muhtasarlarda mezhep kurucusu imamlarının farklı görüş ve içtihatlarını ele almışlardır.

Müzenî, aile hukuku bölümünde meseleleri ele alırken, İmam Şâfiî'nin eski ve yeni görüşlerini aktardığı³⁰² ve bazı yerlerde istitrâd yoluyla onun farklı bir bölümde geçen görüşüne atıfta bulunduğu vakidir.³⁰³ Kişi, hür kadın ile cariye bir akitle nikahlarsa şer'an fesih olayı gerçekleşir mi gerçekleşmez mi? meselesini örnek olarak verebiliriz.³⁰⁴

Tahâvî de, bazı konularda Ebu Yusuf'un eski ve yeni görüşlerini bir arada vermiş³⁰⁵ ve Ebu Hanife'nin bir konu hakkında rivayet edilen mütefavit görüşlerini zikretmiştir.³⁰⁶

b) Müzenî ve Tahâvî, muhtasarlarda geçen bazı müşkil kavramları tanımlama ihtiyacı duymuşlardır.

Müzenî, *hasûr*³⁰⁷, *tafviz*³⁰⁸, *muhsan*³⁰⁹, *mûlî(ilâ yapan)*³¹⁰, *zihâr*³¹¹ ve *mesîs*³¹²

³⁰² Müzenî, *Muhtasaru'l-Müzenî*, s. 222/4; 263/7; 266/7; 268/10; 272/27

³⁰³ Müzenî, *a.g.e.*, s. 233/1,3,6. (Diğer örnekler için bkz. 233/15; 241/7; 241/22; 242/1; 244/15).

³⁰⁴ Müzenî, *a.g.e.*, s. 228/18., 222/4.

³⁰⁵ Tahâvî, *Muhtasaru't Tahâvî*, s. 171/1; 177/13; 188/12; 195/19-21; 214/10; 216/11

³⁰⁶ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 174/6; 195/20; 209/1; 214/3. 220/7; 223/7.

³⁰⁷ Müzenî, *a.g.e.*, s. 219/17.

kelimelerinin sadece tanımlarını yapmışken; iddet konusunda *kur*’ kelimesinin hem tanımını hem de kelime analizini yapmıştır.³¹³

Tahâvî ise, *hasiyy* (testisleri alınmış erkek)³¹⁴, *şığâr nikahı*³¹⁵, *mut’a nikahı*³¹⁶, *nuhbe* (yağmalama)³¹⁷ ve *kur*³¹⁸ kelimelerini tanımlamıştır.

c) Kıyas anlayışları farklı olan Müzenî ve Tahâvî, muhtasarlarında kıyası şer’i bir delil olarak önemli ölçüde kullanmışlardır.

Şu var ki, müçtehitler tarafından belirli kıstaslara göre çeşitlendirilen kıyas delili³¹⁹, Şâfiî mezhebinde içtihat ile aynı manada kullanılmışsa da³²⁰ esas itibariyle *mana(illet)* kıyası ve *şebah* kıyası şeklinde ikili ayırımı tabi tutulmuştur.³²¹ Müzenî de eserinde görebildiğimiz kadarıyla gerek İmam Şâfiî’den naklettiği gerekse de kendi birikimlerine yer verdiği konularda daha ziyade *şebah kıyasını* kullanmıştır.³²² Ayrıca pek çok yerde kıyas ile ilgili ifadeleri barındıran – daha önce izah ettiğimiz üzere- çeşitli kavramlar kullanmıştır.³²³

1.3.3.2. Farklı Yönleri:

a) Müzenî’nin konulara başlama tarzı şu şekilde olmuştur: İmam Şâfiî’nin kullandığı

³⁰⁸ Müzenî, *a.g.e.*, s. 242/18.

³⁰⁹ Müzenî, *a.g.e.*, s. 239/6

³¹⁰ Müzenî, *a.g.e.*, s. 263/3.

³¹¹ Müzenî, *a.g.e.*, s. 269/16.

³¹² Müzenî, *a.g.e.*, s. 290/15

³¹³ Müzenî, *a.g.e.*, s. 287/2

³¹⁴ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 183/17.

³¹⁵ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 181/6.

³¹⁶ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 181/16.

³¹⁷ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 190/1.

³¹⁸ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 217/13.

³¹⁹ Fıkhî kıyas, illet, kuvvet derecesi, vasfın fer’deki mertebesi, olumlu veya olumsuz olması açısından; *illet* kıyası, *delalet(istidlal)* kıyası, *kıyas fi ma’ne’l-asl*, *şebah* kıyası; *celi* kıyas ve *hafî* kıyas; *evla* kıyas, *müsavi* kıyas ve *edna* kıyas; *tard* kıyası ve *aks* kıyası şeklinde çeşitlendirilmiştir. Bkz. H.Yunus Apaydın, “*Kıyas*” mad., DİA, Ankara, 2002, XXV, 529-539; Soner Duman, *Şâfiî’nin Kıyas Anlayışı*, İsam Yayınları, İstanbul, 2009.

³²⁰ Şâfiî, *Er-Risâle*, Thk: Ahmed Şakir, Mektebetü’l-Halebî, Mısır, 1940, I, 476.

³²¹ Apaydın, *a.g.m.*, ay.

³²² Müzenî, *a.g.e.*, s. 220/25; 241/10;252/2; 254/5; 256/19 ; 259/2; 270/24; 271/12,21;273/23 vs.

³²³ Nikah ve Talak bölümlerinde kırk iki yerde bu ifadeleri kullanmıştır. Örneğin; 259/22; 306/19; 260/2; 270/5 vs.

delil hiyerarşisine bağılı kalarak konuyla ilgili ayet, hadis, sahabenin görüş veya uygulamalarını, tabiin ve müçtehit imamların görüşlerini konuların içerisine serpiştirmiş ve kendi görüşlerini bu delillerle birlikte değerlendirmiştir.³²⁴ Bazı durumlarda bu türden delillere yer vermeksizin doğrudan konuya giriş yapmıştır.³²⁵

Tahâvî ise, konuları işleme tarzında -ayetin baş tarafını verme veya ayete atıfta bulunma durumlarını istisna edersek- genellikle kendi ifadeleriyle başlamıştır. Zaten onun muhtasarının konu başlarında “Kâle Ebu Cafer” denilerek başlanması da bunu göstermektedir.³²⁶

b) Müzenî, işlediği konulara delil olarak gösterdiği nassları³²⁷ ve mevkuf rivayetleri³²⁸ İmam Şâfiî'nin el-Ümm adlı eserinden getirmiştir. Nikah bölümünün bir yerinde farklı olarak şiirle istişhatta bulunmuştur.³²⁹ Bazı yerlerde İmam Şâfiî'nin, delillerin mana ve delaleti ile ilgili yaptığı açıklamaları zikretmiştir.³³⁰ Bu da doğal olarak Müzenî Muhtasar'ını daha hacimli ve detaylı hale getirmiştir.

Tahâvî ise, konuları işlerken nass ve sahabe içtihatları gibi delilleri tek tek kullanmak suretiyle delillendirme yoluna gitmeden sadece Hanefî mezhebi kurucularının görüş ve içtihatlarına değinerek bir tercihte bulunmuş veya hüküm beyan etmiştir.³³¹

c) Müzenî, eserinin çoğu yerinde hükmünü belirttiği bir meselenin gerekçesini de belirtmiştir.³³²

Tahâvî ise, eserinde bu tarz gerekçelere fazla yer vermemiştir diyebiliriz.³³³

d) Müzenî, muhtasarında Hz.Peygamber (s.a.v)'e has olan evlilik hükümleri ile ilgili birtakım nassları ve nikaha teşvik edici malumatları zikrettikten sonra asıl konuya

³²⁴ Müzenî, *a.g.e.*, s. 220/1; 228/12; 230/1; 299/4; 307/12 vs.

³²⁵ Müzenî, *a.g.e.*, s. 222/1; 228/1; 243/4; 273/1; 303/22; 311/17 vs.

³²⁶ Tahâvî, *a.g.e.*, s.176/7; 182/17; 194/18; 207/7; 217/12 vs.

³²⁷ Müzenî, *a.g.e.*, s.220/3; 225/2; 239/10,12. Müzenî, *a.g.e.*, s.220/5; 229/18.

³²⁸ Müzenî, *a.g.e.*, s.226/4; 238/12.

³²⁹ Müzenî, *a.g.e.*, “Bâbu't-Ta'rîz bi'l-Hitbe” s. 229/4.

³³⁰ Müzenî, *a.g.e.*, s.261/3; 262/23 vs.

³³¹ Tahâvî, *a.g.e.*, s.201/5,8,9,10,17; 206/5-10; 209/1-13 vs.

³³² Müzenî, *a.g.e.*, s.231/7; 237/4,12; 240/24; 264/23.

³³³ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 185/1; 186/13; 188/9.

giriş yapmıştır.³³⁴

Tahâvî ise doğrudan asıl konuya giriş yapmıştır.³³⁵

e) Müzenî’de bazı genel kaidelere yer verilmiştir. Müzenî “liân’da tanıklık” başlıklı konuda, Resulullah’tan nakledilen bir hadise³³⁶ istinaden oluşturulan “*Hadler şüphelerle defedilir*”³³⁷ kaidesini kullanmıştır. Emzirme konusunda “hâss, âmm olanın dışına çıkar” şeklindeki fikhî kaide³³⁸ ile “bir şeyi ifsad eden her ne varsa - ister hata ile ister bilerek olsun- ifsad ettiği şeyin kıymetini eda lazım gelir”³³⁹ şeklindeki külli kaideyi kullanmıştır.

Tahâvî’de bu türden kaidelere rastlamadık.

f) Şâfiî mezhebinin teşekkülü sürecinde İmam Şâfiî ile birlikte yer alan Müzenî, muhtasarında konuyla ilgili içtihat ve görüşleri zikrederken -farklı ekolden olan müçtehitlerin görüşleri hariç- sadece İmam Şâfiî’nin görüşlerine yer vermiştir.³⁴⁰

Tahâvî ise, eserinde Hanefî mezhebi kurucularının görüşlerini serdederken hiyerarşik sırayı takip ederek öncelikle Ebu Hanife’nin görüşlerini veya onunla muvafık olan arkadaşlarının görüşlerini zikretmiş, hemen akabinde de muhalif olanların görüşlerine yer vermiştir.³⁴¹

g) Müzenî’nin çokça kullandığı bir yöntem de -görebildiğimiz kadar- bazı konularda içtihatlarına değindiği müçtehitlere karşı akli ve nakli deliller kullanarak kendi mezhebinin görüşünü savunmuş ve farklı değerlendirmelerde bulunmuştur.³⁴²

Tahâvî ise, eserinde bu türden detaylara yer vermemiş olduğundan aynı durumu kendisi için söyleyemeyiz.

³³⁴ Müzenî, *a.g.e.*, s.218.

³³⁵ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 169.

³³⁶ Bkz. Süneni Tirmizi, 1424. Hadis

³³⁷ Müzenî, *a.g.e.*, s. 285/8.

³³⁸ Müzenî, *a.g.e.*, s. 300/4.

³³⁹ Müzenî, *a.g.e.*, s. 301/5.

³⁴⁰ Müzenî, *a.g.e.*, Bütün başlıklardan sonra “kâle eş-Şâfiî” demiştir.

³⁴¹ Tahâvî, *a.g.e.*, s. 169/4; 171/1; 172/16; 173/6; 173/13; 174/9; 186/18

³⁴² Müzenî, *a.g.e.*, s. 228/15,16; 239/19; 226/20; 239/20; 232/19.

1.3.4. HER İKİ MUHTASARDA KONU SIRALAMASI VE BAB BAŞLIKLARI KARŞILAŞTIRMASI

Bir konunun doğru ve faydalı neticeler verebilmesi için o konunun her yönüyle analizinin yapılması, iyice irdelenmesi ve parçacı yaklaşımın aksine bütüncül bir yaklaşımla ele alınması zorunluluk arz eden bir durumdur. Bu yaklaşımdan hareketle tez çalışmamız boyunca yaptığımız karşılaştırma, analiz ve değerlendirmelerin, aşağıda verdiğimiz tablolarla birlikte bütüncül bir şekilde okunması konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Her ilim dalında olduğu gibi fıkıh dalında da bir yandan eserlerin telif süreci hız kazanırken diğer yandan buna paralel olarak eserlerin konu ve sıralamalarının karmaşık bir yapı yerine belli bir tertibe göre yeniden düzenlenmesi ve araştırmacılar için kolayca istifade edilebilen bir yapıya kavuşması bir o kadar önem kazanmıştır. Bu bağlamda biz de iki fıkıh muhtasarı üzerinden bu durumu ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken de öncelikle tablo1’de görüleceği üzere her iki eserimizin konu sıralamasını tümüyle karşılaştırmalı olarak sunduk. Tablo2’de ise, tezimiz için seçtiğimiz “aile hukuku” bölümünün bab başlıklarını karşılaştırmalı olarak verdik.

Tablo1:Müzenî ve Tahâvî Muhtasarlarda Konu Sıralaması

Müzenî (264/878), <i>el-Muhtasar</i>³⁴³	Tahâvî (321/933), <i>el-Muhtasar</i>³⁴⁴
Bâbu’t-tahâre	Kitâbu’t-tahâre
Kitâbu’s-salât	Kitâbu’s-salât
Kitâbu’l-cenâiz	Bâbu’l-cenâiz
Kitâbu’z-zekât	Kitâbu’z-zekât
Kitâbu’s-siyâm	Kitâbu’s-siyâm
Kitâbu’l-hac	Kitâbu’l-hac
Kitâbu’l-bey’	Kitâbu’l-buyû’, Bâbu Ahkâmi’l-buyûi’l-fâside ³⁴⁵

³⁴³ Müzenî, Ebu İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail b. Amr b. İshak, *Muhtasaru’l-Müzenî*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998

³⁴⁴ Tahâvî, Ahmed b. Muhammed b. Selame b. Seleme b. Abdulmelik, *Muhtasaru’t- Tahâvî*, Thk ve Ta’lik: Ebu’l Vefa Efgani, Mektebet-u İbn Teymiyye, Mısır, ty.

Bâbu's-selem	Bâbu's-selem
Bâbu'r-rehn	Bâbu'r-rehn
Kitâbu't-teflis	Kitâbu'l-müdâyenât
Bâbu'l-hacr	Kitâbu'l- hacr
Bâbu's-sulh	Kitâbu's-sulh
Bâbu'l-havâle	Kitâbu'l- kefâle
Bâbu'l-kefâle	Kitâbu'l- havâle ve'd-damân
Bâbu'ş-şerike	Kitâbu'ş- şerike
Kitâbu'l-vekâle	Kitâbu'l-vekâle
Kitâbu'l-ikrâr	Kitâbu'l-ikrârât
Kitâbu'l-âriye	Kitâbu'l-âriye
Kitâbu'l-ğasb	Kitâbu'l-ğasb
Şuf'a, Kırâd	Kitâbu'ş-şuf'a
Musâkât	Kitâbu'l- Musâkât
Kitâbu'ş-şart fi'r-rakîk yeşterituhumu'l-musâkî	
İcâre	Kitâbu'l- İcârât
Muzâraa	Kitâbu'l-muzâraa
İhyâi'l-mevât	Kitâbu ahkami'l-arazîne'l-mevât
Kitâbu'l-atâyâ ve's-sadakât ve'l-habs	Kitâbu'l-atâyâ ve'l-vukûf
Kitâbu'l-lukata	Kitâbu'l-lakît
Bâbu'l-mevârîs/Ferâiz	Kitâbu'l- Ferâiz
Kitâbu'l-vesâyâ	Kitâbu'l-vesâyâ
Kitâbu'l-vedîa	Kitâbu'l-vedîa
Kitâbu kısmi'l-fey' ve'l-ğenâim	Kitâbu kismetî'l-ğenâimi ve'l-fey'
Kitâbu's-sadakât	
Kitâbu'n-nikâh	Kitâbu'n-nikâh
Kitâbu'l-hul'	Şikâk ve'l-hul'
Kitâbu't-talâk	Kitâbu't- talâk

³⁴⁵ Şâfiîlerde akitler sahih ve butlan diye ikiye ayrılırken, Hanefîlerde ikisine ilaveten fasit akit de yer aldığından bunu Tahâvî Muhtasarı konu sıralamasında belirttik.

Ric'a	Bâbu'r- ric'a
Bâbu'l-îlâ'	Bâbu'l- îlâ'
Kitâbu'z-zihâr	Bâbu'- zihâr
Li'ân	Bâbu'l- Li'ân
Kitâbu'l-'ided	Bâbu'l-'ided
Radâ'	Bâbu'r- Radâ', Bâbu'l-hadâne
Kitâbu'l-katl	Kitâbu'l-kisâs ve'l-diyât ve'l-cirâhât
Kitâbu'l-kasâme	Bâbu'l- kasâme
Kitâbu'l-hudûd	Kitâbu kitâli ehli'l-bağy
Kitâbu's-serika	Kitâbu'l-mürted
Kitâbu savli'l-fahl	Kitâbu'l-hudûd
Kitâbu's-siyer	Kitâbu's-serika
Kitâbu'l-cizye	Kitâbu'l-eşribe
Kitâbu's-sayd ve'z-zebaih	Kitâbu's-siyer ve'l-cihâd
Kitâbu'd-dehâyâ	Kitâbu's-sayd ve'z-zebaih
Kitâbu's-sebk ve'r-remy	Kitâbu'd-dehâyâ
Eymân ve'n-nüzûr	Kitâbu's-sebk
Kitâbu edebi'l-kadi	Kitâbu'l-keffârât ve'n-nüzûr ve'l-eymân
Eş-Şehâdât	Kitâbu edebi'l-kâdî
Ed-Da'vâ ve'l-beyyinât	Kitâbu ş-şehâdât
'Itk	Kitâbu'd- Da'vâ ve'l-beyyinât
Velâ'	Kitâbu'l-'Itk
Müdebber	Kitâbu'l- Mükâtebe
Mükâteb	Kitâbu'l-velâ'
Kitâbu 'itki ümmehâti'levlâd	Kitâbu'l-mefkûd
	Kitâbu'l-ikrâh
	Kitâbu'l-kasame
	Kitâbu'l-me'zûn
	Kitâbu'l-kerâhet

Müzenî ve Tahâvî, farklı fihki mezhepleri temsil etmiş olmakla birlikte verdiğimiz tabloda görüldüğü gibi her iki muhtasarın konu sıralaması aynıdır. Bunun gerekçesi olarak Müzenî'nin takip ettiği konu sıralamasının birçok eserin sıralamasına göre daha tertipli ve sistematik olduğu ve Tahâvî'nin de muhtemelen onun bu sıralamasından etkilenip aynı yöntem ile konuları tertip ettiğini daha önce ifade etmiştik.

Kitabu'n-Nikah ile *Kitabu't-Talak* bölümlerinin konularını oluşturan **bâb başlıkları** ise, her iki muhtasarda biraz farklılık arz etmektedir. Şöyle ki, her iki eserin bab başlıkları belli bir sistematığe göre yazılmakla birlikte aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak sunduğumuz üzere, Müzenî Muhtasarı'nda birçok bab başlığı açılmış ve bazı yerlerde birkaç konu tek başlık altında toplanmıştır. Tahâvî Muhtasar'ında ise az sayıda bab başlığı verilmiş ve bir bab altında birçok konu karışık bir şekilde işlenmiştir.

Tablo2:Müzenî ve Tahâvî Muhtasalarında Bab Başlıkları

	Müzenî (264/878), <i>el-Muhtasar</i>	Tahâvî (321/933), <i>el-Muhtasar</i>
1.	Muhtasar fi'n-nikâh - Nikah Bölümü	Kitabu'n-nikâh - Nikah Bölümü
2.	Bâb'u mâ 'ala'l-evliyâi ve inkâhu'l-ebi'l-bikre biğayri iznihâ ve vechi'n-nikâhi ve'r-reculi yetezevvecu emetehû ve yec'elu 'itkehâ sadâkahâ Nikahta veliler, babanın kızını evlendirmesi, nikahın özelliği vs. konular İctimâu'l-vulâti ve evlâhum ve teferrukuhum ve tezvîcu'l-mağlûbîne 'alâ 'ukûlihîm ve's-sıbyân Velayete hak kazanma prensipleri	Evliyâ' Nikahta Veliler Ekfâ' Denklik Şehadet Tanıklık İnkâhu'l-Kâdî Hakim in evlendirmesi Nikâhu'l-fuzûlî Fuzulî'nin nikahı Nikahu'r-rakîk Kölenin nikahı

	<p>İnkâhu emeti'l-me'zûni leh Cariyeyi evlendirme</p> <p>el-Kelâmullezi yan'akidu bihi 'ukdetu'n-nikâhi ve'l-hitbetu kable'l-'akdi Nikah akdi için geçerli sözler ve kız isteme/nişan</p> <p>Mâ yehillu mine'l-harâiri Kendileriyle evlenilmesi helal olan hür kadınlar</p> <p>Nikâhu'l-'abdi ve talâkuhu Kölenin nikahı ve talakı</p>	<p>Bâb'u mâ yahrumu nikâhuhu mine'n-nisâi ve mâ yahrumu'l- cem'u beynehu ve ğayri zâlike Kadınlardan evlenilmesi haram olanlar ve aynı kişinin nikahı altında bir arada bulunmaları haram olanlar vd.</p> <p>Harâiru nisâi ehli'l-kitab ve zebâihuhüm Ehl-i kitaptan olan hür kadınlar ve ehl-i kitabın kestiği hayvanlar</p> <p>Hıtbe Kız isteme/nişan</p>
3.	<p>Bâb'u mâ yehrumu ve mâ yehillu min nikahi'l-harâiri ve mine'l- imâi ve'l-cem'i beynehunne ve ğayri zâlik Evlenilmesi helal ve haram olan hür ve cariyeler, aynı kişinin nikahı altında bir arada bulunmaları haram olanlar meselesi</p> <p>Nikâhu harâiri ehli'l-kitâbi imâihim ve imâi'l-müslimin Ehli kitap kadınlarla evlenme</p>	<p>Bâbu nikâhi ehli'l-kitâb Ehl-i kitabın nikahı</p> <p>Nikâhu's- Şiğâr Şiğâr nikahı</p> <p>Nikâhu'l-mut'a Mut'a nikahı</p> <p>Feshu'n-nikah Nikahın feshedilmesi</p>
4.	<p>Bâbu'l-istitâ'ati li'l-harâiri ve ğayri'l-istitâ'a Hür kadınlarla evlenmeye güç yetirebilme ve yetirememe</p>	<p>Bâbu eceli'l-'innîni ve'l-hısiyyi ve'l-mecbûbi ve'l-hünsâ Cimaya engel olan bazı hastalıklara sahip kişilerin nikah süreleri</p>
5.	<p>Bâbu't-ta'rizi bi'l-hitbeti Ta'riz yollu isteme</p>	<p>Bâbu'l-asdika Mehir konusu</p>
6.	<p>Bâbu'n-nehyi 'an yahtibe'r-reculu 'alâ hitbeti ehîhi din kardeşinin</p>	<p>Bâbu'l-velîmeti ve 'işreti'n-nisâ' Düğün yemeği ve kadınlarla geçim</p>

	nişanı üstüne nişan yapmanın nehyi	Kasm Birden çok eşe sahip kocanın eşleri arasında yaptığı gece taksimi el-‘Azl Kocanın cima esnasında azl yapması Şikâk ve Hul’ Kadının serkeşlik yapması ve Hul’
7.	Bâbu nikâhi’l-müşriki ve men esleme ve ‘indehû ekseru min erba’ min hâzâ Müşrik biriyle evlilik konusu	
8.	Bâbu’l-hilâfi fi imsâki’l-evâhiri	
9.	Bâbu irtidâdi ahadi’z-zevceyni ev hümâ ev min şirkin ilâ şirk Eş/eşlerin irtidadı sonrası nikah durumu	
10.	Bâbu talâki’ş-şirk Müşrikin talakı	
11.	Bâbu ‘ukdeti nikâhi ehli’z-zimme Ehli zimmenin nikah akdi	
12.	Bâbu ityâni’l-hâizi ve vat’isneteyni kable’l-ğusli min hâzâ Adetli kadına yaklaşma ve cinsel ilişki babı İtyânu’n-nisâi fi edbârihinne Kadına arkadan yaklaşma	
13.	Bâbu’ş-şigâr şigâr nikahı Nikâhu’l-mut’a ve’l-muhallil mut’a nikahı ve hülle yapanın nikahı	
14.	Bâbu nikâhi’l-muhrim İhramlının	

	<p>nikahı</p> <p>el-‘Ayb fi’l-menkûheti Nikahlanılan bayanda bulunan kusurlar</p>	
15.	<p>Bâbu’l-emeti teğurru min nefsihâ Cariyenin evliliği ile ilgili mesele</p> <p>Ecelü’l-‘innîni ve’l-hısiyyi ğayri’l-mecbûbi ve’l-hünsâ Cimaya engel olan bazı hastalıklara sahip kişilerin nikah süreleri</p> <p>el-İhsânu’llezî bihî yurcemu men zenâ Recmedilecek kişideki ihsan şartı</p> <p>Sadâk Mehir</p>	
16.	<p>Bâbu’t-tafvîz Tafviz talakı</p> <p>Tefsîru mehr-i mislihâ Mehri misil</p> <p>el-İhtilaf fi’l-mehr Mehir konusunda ihtilaf</p> <p>‘Afvu’l-mehri ve ğayru zalik Mehrin bağışlanması</p>	
17.	<p>Bâbu’l-hukmi fi’d-duhûli ve iğlâki’l-bâbi ve irhâi’s-setr Cima adabı</p>	
18.	<p>Bâbu’l-Mut’a Talak sonrası koca tarafından verilen meta’</p> <p>el-Velîme ve’n-neşr Düğün yemeği ve nikahı duyurma</p>	
19.	<p>Bâbu nüşûzi’l-mer’eti ‘alâ’r-reculi Kadının kocasına karşı serkeşlik</p>	

	yapması	
20.	Kitâbu'l-hul' Hul' Bölümü	
21.	Kitâbu't-talâk Talak Bölümü Muhtasar mine'r-ric'a Ric'at Bölümü Bâbu'l-îlâ' îlâ'	Kitâbu't-talâk Talak Bölümü Bâbu'r-ric'a Ric'at Bölümü Bâbu'l-îlâ' îlâ'
22.	Kitâbu'z-zihâr Zihar Bâbu'l-li'ân Li'ân	Bâbu'z- zihâr Zihar Bâbu'l-li'ân Li'ân
23.	Kitâbu'l-'ided İddetler Bâbu'r-radâ' ve'n-nafaka Emzirme ve Nafaka	Bâbu'l- 'ided İddetler Bâbu'r-radâ' Emzirme Bâbu'l-hadâne Çocuğun bakımı

Son olarak şu hususu belirtmek gerekir ki, her iki muhtasarın bab başlıklarının müellifleri tarafından konulduğunu kesin olarak söyleyemesek de konuların tertibini kendilerince oluşturduklarından hareketle bab başlıklarını kendileri koymuş olabileceği gibi talebeleri tarafından da konulmuş olabileceği muhtemeldir.

SONUÇ

Tez çalışmamızda *Muhtasaru'l-Müzenî* ile *Muhtasaru't-Tahâvî*'nin mukayesesi için belirlediğimiz “Aile hukuku” bölümü, muamelat konularıyla ilişkili bir akit olması, ibadet yönünün bulunması, toplumun ailevi meselelerini ihtiva etmesi açısından gerek naslarda gerekse de fıkıhla ilgili eserlerde bu konuya genişçe yer verilmiştir. Ayrıca içtihadı açık yönlerinin çok olması, mezhepler arasında ihtilafların çoğalmasına ve yeni hükümlerin inşasına sebep olmuştur. Her iki muhtasarın nikah ve talak konularında toplumun ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek tarzda nakil ve akıl rehberliğinde girift meseleler hakkında mezhep imam ve müçtehitlerinin görüşleri serdedilmiştir. Hatta bu eserlerde yer yer farazi meselelere değinilmiş ve bu hususta birtakım içtihatlar konulmuştur. Bu da her dönemde gerek yargı gerek toplumda aile hukukunu ilgilendiren problemlere çözüm olma ve ilim ehli tarafından bu eserler üzerine detaylı çalışmalar yapma imkanı sunmaktadır.

Her iki fıkıh kitabı, ilk dönem muhtasarlarından olmalarına rağmen konu sıralamaları ve bab başlıkları sistematik bir tarzda oluşturulmuştur. Dağınık konuların düzenli olarak bir araya getirilmesi, pratik açıdan kolaylıklar sağladığı gibi, bu kitapların sonraki nesiller tarafından daha ziyade tercih edilen eserlere dönüştürülmüştür.

Her iki muhtasarda göze çarpan en önemli farklardan birisi şudur: Müzenî, arkadaşları Büveyti, Rebi' ve Kerabisi gibi İmam Şâfiî'nin ders halkasına katılarak bire bir ondan istifade ettiği için Muhtasar'ında her konuda onun fikhını özetle sunduktan sonra kendi görüş ve içtihatlarını da akli ve nakli delillere dayandırarak detaylı bir şekilde vermiştir. Eserinde İmam Şâfiî'nin usulünü takip etmekle birlikte hüküm ve fetvalarda ona muhalif olarak özgün tercih ve tahrirleri olduğundan dolayı Şâfiî mezhebinin kurucularından biri olarak kabul edilmiştir. Yani Ebu Yusuf ve İmam Muhammed mezhep içindeki konumları itibariyle Ebu Hanife için hangi statüde iseler, Müzenî de İmam Şâfiî için o statüdedir diyebiliriz. Yalnız bu durumun aynısını Tahâvî için söyleyemeyiz. Çünkü Ebu Hanife ile arkadaşlarının Hanefî mezhebine ait içtihatları Muhammed b. Şeyban tarafından *Zahiru'r-rivaye* adlı eserde cem edilmiştir. Oysa Tahâvî, yaşadığı asırda bunlardan hiçbirine

yetişememişti. Şu var ki Tahâvî, Hanefî fûru-i fikhî üzerine telif ettiği muhtasar çalışmasında Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed b.Şeyban, Hasan b. Ziyad ile Züfer'in görüşlerini sunarken bu görüşler arasında fetvaya esas olacak görüşü belirlemek için bazen tercihte bulunmuş bazen de tercih belirtmemiştir. Tahâvî kitabında özgün görüşlerini ancak Ebu Hanife ve müçtehit talebelerinin, hakkında görüş bildirmediği nadir yerlerde belirtmiştir.

Muhtasaru't-Tahâvî üzerinde yaptığımız incelemede Tahâvî'nin fetvaya esas aldığı görüşlerinin çoğunluğunu eserinde yer verdiği Ebu Hanife'nin görüşlerine karşın Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in ittifak ettiği görüşler oluşturmuştur. Bunun muhtemel nedenlerinden birkaçı şunlar olabilir:

a) Ebu Hanife'nin yetiştiği ortamın ehl-i rey ekolü olması hasebiyle onun da rey'e fazla önem verip naslarda daha titiz davranması ve buna karşılık İmameyn'in ehl-i rey ile birlikte hem ehl-i hadis hem de bu iki ekolü mezceden ekollerden etkilenmesi sonucu hocaları Ebu Hanife'den farklı düşünmeleri,

b) İmameyn'in görüşlerini dayandırdıkları delillerin kuvvet açısından daha güçlü görünmesi ve buna bağlı olarak daha çok tatmin edici olması,

c) Onların içinde yaşadıkları toplumun maslahatı için çıkardıkları hükümlerin fetvaya daha uygun olması,

d) Önceden Şâfiî mezhebi müntesibi olan Tahâvî'nin sonraları Hanefî mezhebine geçmesi sonucu her iki mezhebin birikiminden yararlandığı için birçok meselede Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in görüşlerini tercihe şayan görmüş olması.

İncelemesini yaptığımız bir diğer eser Muhtasaru'l-Müzenî'dir. Zahiriler'e karşı kıyasın varlığını ve zorunluluğunu ispat etmek için *Kitabu İsbati'l-Kıyas* adında bir eser telif eden Müzenî, üstün fikhî melekesi sayesinde muhtasarında İmam Şâfiî'den yaptığı nakillerle birlikte kendi fikhî birikimini de meselelere katarak kıyasa çokça yer vermiş olması, çözüme muhtaç birçok meselenin kolayca halledilmesine olanak sağlamıştır. Onun bu yönteminin fakihler ile araştırmacıların Muhtasaru'l-Müzenî üzerine yaptıkları ve yapacakları çalışmalarda ufuk açıcı bilgiler içerdiği aşikardır.

Önceleri daha çok kelam ilmiyle meşgul olan Müzenî'nin cedelci bir yapıya

sahip olmasının da etkisiyle, muhtasarında bazı fihki meseleleri soru-cevap yöntemiyle işleyerek karşıtlarını ikna etme yöntemini kullandığını söyleyebiliriz.

Her iki muhtasarın farklarından biri de Müzenî, muhtasarında delillere daha fazla yer vererek konuları işlemişken Tahâvî, buna daha az yer verip eserini daha kısa ve sade bir görünüme kavuşturmuştur. Tahâvî'nin bu ihtisar tarzı, muhtasarının fetva veya el kitabı şeklinde pratik olarak kullanılmasına sebep olmuş ve günümüz muhtasar türü eserlerle benzerlik taşıdığından dolayı onu daha kullanışlı hale getirmiştir, diyebiliriz.

Netice-i kalam mezhep alimlerinin kendilerine has görüş ve değerlendirmeleri, eserlerinde kullandıkları üslup ve metotları fikh külliyyatı için birer zenginlik olmuş ve nesilden nesile bu minval üzere devam etmiştir. Hanefî ve Şâfiî mezhebinin fûru-i fihki hakkında çalışmalar yapılırken Tahâvî ile Müzenî'nin maharetlerini sergiledikleri muhtasarlarından yararlanılması ilim dünyasına önemli katkılar sunacağı temennimizdir.

Allah hepsinden razı olsun!

KAYNAKÇA

Abbâdî, Ebu Asım Abbâd b. Süleyman, *Tabakâtu'l-Fukahâi'sh-Şâfiyye*, Mektebetu Berlin y.y.

Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1987.

Apak, Adem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017.

Apaydın, H.Yunus, "Kıyas" mad., *DİA*, Ankara, 2002.

Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b.Ali b.Muhammed b.Ahmed İbn Hacer *Tehzibu't-Tehzib*, Dairetu'l-Mearifi'n-Nizamiyye, Hindistan, 1908.

-----, *Lisanu'l-Mizân*, Müessesetu'l-A'lamiyy, Beyrut, 1971.

Aslan, Nasi - İbrahim **Sizgen**, *Şirazi'nin El-Mühazzeb Adlı Eserinde Enmatî'ye Nispet Ettiği Görüşleri ve Şâfiî Mezhebindeki Yeri*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019.

Aybakan, Bilal, "Şâfiî Mezhebi" mad., *DİA*, İstanbul, 2010.

Barın, Emin, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986.

Berrâk, Abdurrahman b. Nasır b. Berrâk b. İbrâhîm, *Şerhu Akîdeti't-Tahâvîyye*, Thk: Abdurrahmân b. Sâlih, Dâru't-Tedmîriyye, 2008.

Büveytî, Ebu Yakub Yusuf b. Yahya, *Muhtasaru'l-Büveytî*, Hzrl: Eymen b. Nasır, İşraf: Hamad b. Hammâd, el-Âmmu'l-Câmiî, h.1430, y.y.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.

Cessâs, Ebu Bekir Ahmed b. Ali Er-Razi, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvi*, Daru's-Sirac, Medine, 2013.

-----, *Muhtasaru İhtilâfi'l-Ulemâ'*, Thk: Abdullah Nezir Ahmed, Daru'l Beşeri'l İslamiyye, Beyrut, 1995.

Danışman, Zuhuri, *Büyük İslam Tarihi*, Tarih Yayınları, İstanbul, 1985.

Davudî, Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Malikî, *Tabakâtu'l-Müfessirin li'd-Davûdî*, Daru'l Kütübî'l İlmiye, Beyrut, 1983.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2018.

Dımeşkî, Sadruddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hanefî el-Ezraî, *Şerhu Akâdeti't-Tahâviyye*, Thk: Şuayb Arnavutî- Abdullah b. Muhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1997.

Dihlevî, Ahmed b. Abdurrahim b. Vecihuddin eş-Şâh Veliyyullâh, *el-İnsâf fi Beyâni Esbâbi'l-İhtilâf*, Thk: Abdulfettah Ebû Ğudde, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1983.

Döndüren, Hamdi, “*Beyyânî*” mad., DİA, İstanbul, 1992.

Duman, Soner, *Şâfiî'nin Kıyas Anlayışı*, İsam Yayınları, İstanbul, 2009.

Ebu'l-Mehâsin, Yusuf b. Tağri Berdi b. Abdullah Cemaluddin, *en-Nucûmu'z-Zahire fi Muluk-i Mısır ve'l-Kahire*, Vizaretu's-Sakâfe, Mısır, y.t

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *ez-Zâhir fi Garîbi Elfâzi's-Şâfiî*, Thk: Şihâbuddin Ebû Amr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994.

Gözütok, Şakir, *İslam'ın Altın Çağında İlim*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2012.

Halilî, Ebû Ya'lâ Halil b. Abdullah b. Ahmed, *el-İrşâd fi Ma'rifeti Ulemâi'l-Hadîs*, Thk: Muhammed Saîd Ömer, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409.

Hallâf, Abdulvehhab, *İlmu Usûli'l-Fıkıh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2012.

Hanbelî, Muhammed b. Abdulgani b. Ebubekr, *İkmâlu'l-İkmâl*, Thk: Abdulkayyum, Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1410.

Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, Terc: İsmail Yiğit ve Sadrettin Gümüş, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1987.

Heytû, Muhammed Hasan, *El-İctihâd ve Tabakâtu Müctehidi's-Şâfiyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1988.

Hüseynî, Ebubekir b. Hidâyetullâh, *Tabakâtu 'ş-Şâfiyye*, Thk: Adil Nevhad, Dâru'l-İfâki'l-Cedîde, Beyrut, 1982.

Işık, Mustafa, “*İbn Huzeyme*” mad., DİA, İstanbul, 1999.

İsbehânî, Ebu Tahir Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Mu'cemu's-Sefer*, Thk: Abdullah Ömer Bârûdî, el-Mektebetü'-Ticâriyye, Mekke, ty.

İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah El-Endülûsi, *El-İntikâ' fî Fedâili's-Selâseti'l-Eimmeti'l-Fukahâ':Mâlik, Şafîî, Ebi Hanife*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

İbnu'l-Ammâd, Ebu'l-Fellâh Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed El-Hanbelî, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, Thk: Mahmud Arnavutî, Dâru İbni Kesir, Beyrut, 1986.

İbn Asâkîr, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah, *Târihu Dimeşk*, Thk: Amr b. Garâme, Daru'l-Fikr, 1995.

İbn Ebi'l-İzz, Sadruddin Ali b. Ali b. Muhammed El-Hanefî, *Şerhu Akideti't-Tahâvîyye*, Vakfu lillah, Riyad, 1991.

İbnu'l-Esir, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvahid eş-Şeybânî el-Cezeri, “*el-Kamil fî't-Tarih*”, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1997.

İbn Eyyüb, Ebu'l-Fidâ' İsmail b. Ali b. Mahmud, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, el-Matbaatu'l-Hüseyniyye Mısriyye, ty.

İbn Hallikân, Ebu Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekir, “*Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu ebnâi'z-Zamân*”, Thk: İhsân Abbâs, Daru Sâdir, Beyrut, 1900.

İbn Kadı Şühbe, Ebu Bekr b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer eş-Şühbî Takiyyüddin, *Tabakâtu 'ş-Şâfiyye*, Thk: Hafız Abdulalîm Han, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1407.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî, *Tabakâtu 'ş-Şâfiyyîn*, Thk: Ahmed Ömer Haşim, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 1993.

İbnu Nedîm, Ebu'l-ferec Muhammed b. Ebi Yakub el-Ma'ruf bi'l-Verrâk, *El-Fihrist fî Ahbâri Ulemâi'l-Musannifîn*, Thk: Rıza Teceddüd el-Mâzendârî, y.y, yt.

İbn Yunus, Ebu Said Abdurrahman b. Ahmed b. Yunus b. Abdila'la es-Sadeî, *Tarihu İbn Yunus*, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, h.1421.

İltaş, Davut, “*Tahâvî*” mad., DİA, İstanbul, 2010.

İsnevî, Ebu Muhammed Cemaluddin Abdurrahim b. Hasan b. Ali, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

Karlığa, H. Bekir, “*Gazzâlî*” mad., DİA, 1996.

Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah Konstantînî Hâcî Halîfe, *Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Mektebetü'l-Mesnâ, Bağdat, 1941.

Kaya, Eyyüp Said, “*Muhtasar*” mad., DİA, İstanbul, 2006.

-----, “*Zâhirü'r-Rivâye*” mad., DİA, İstanbul, 2013.

Kaya, Mahmut, “*Beytü'l-Hikme*” mad., DİA, İstanbul, 1992.

Kevserî, Muhammed Zahid, *Makâlâtu'l-Kevserî*, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, İşraf: Tevfik Şalan, Kahire, ty.

-----, *El-Hâvî fî Sireti'l-İmâm Ebî Cafer Tahâvî*, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kahire,1999.

Kınalızade, Ali Efendi, *Tabakatu'l-Hanefiyye*, Amman,2003.

Koçinkağ, Mansur, *Şâfi Mezhebinde Fesad ve Butlan Kavramları Eşanlamlı mıdır?*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı: 31, yıl: 2018.

Köse, Saffet, *İslam Hukukuna Giriş*, Hikmetevi yayınları, İstanbul, 2017.

Kureşî, Muhyiddin Ebu Muhammed Abdulkadir b. Muhammed b. Muhammed b. Nasrullah b. Salim b. Ebi'l Vefa El-Hanefî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, Daru Hicr, 1993.

Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdulhayy el-Hindî, *El-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, Daru'l Marife, Beyrut, ty.

Mahmud, Abdulmecid, *Ebu Cafer Tahâvî ve Eseruhu fî'l-Hadis*, Heyetu'l-Mısıryeti'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1975.

Mâverdî, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habib El-Basri, *El-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfî*, Thk: Ali Muhammed Muavvid, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

Merverrûzî, Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed, *et-Ta'lika*, Thk: Ali Muhammed İvaz ve Adil Ahmed Abdulmevcud, Mektebetu Nezzâr Mustafâ Elbâz, Mekke, ty.

Mes'ûdî, Ebu Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali, *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, El-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2005.

Mizzî, Ebu Muhammed Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzibu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, Thk: Beşşar Avvad Ma'ruf, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1980.

Müzenî, Ebu İbrahim İsmail b. Yahya b. İsmail b. Amr b. İshak, *Muhtasaru'l-Müzenî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref b.Mürî, *Tehzibu'l-Esmâ'*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.

-----, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, Daru'l-Fikr, ty.

Özel, Ahmet, “*Merverrûzî*” mad., DİA, Ankara, 2004.

Özen, Şükrü, “*İbn Ziyâd en-Nisâbüri*” mad., DİA, İstanbul, 1999.

-----, “*Müzenî*” mad., DİA, İstanbul, 2006.

Râzî, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, “*Hilyetü'l-Fukahâ*” , Thk: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, eş-Şeriketu'l-Müttehida, Beyrut, 1983.

Sa'd Beşîr, Es'ad Şeref, *İmam Ebu Cafer Tahâvî ve Menhecuhu fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Daru'n-Nefâis, Ammân/Ürdün, 1998.

Saymerî, Hüseyin b. Ali b. Muhammed b. Cafer, *Ahbâru Ebi Hanife ve Ashâbih*, Alemu'l-Kütüb, Beyrut, 1985.

Sem'ânî, Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur, *el-Ensâb*, Thk: Abdurrahman b. Yahya, Meclisu Daireti'l-Meârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1962.

Sırma, İhsan Süreyya, *Abbasiler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.

Sönmez, Mehmet Ali, "Asbağ b. Ferec" mad., DİA, İstanbul, 1991.

Sicistânî, Ebu Said Osman b. Said ed-Darimî, *Nakdu'l-İmâm Ebî Saîd Osman ibni Said alâ'l-Mursî el-Cehmî el-Anîd fî mâ'fterâ ala'llâhi mine't-Tevhid*, Thk: Reşid b. Hasan, Mektebetu'r-Rüşd, 1998.

Sübki, Ebu Nasr Abdulvehhab b. Ali b. Abdulkafi Tacuddin es-Sübki, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Thk: Mahmud Muhammed et-Tanâhî ve Abdulfettah Muhammed el-Hulvi, Daru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1964.

Suyutî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebu Bekr, Celaleddin, *Husnu'l-Muhâdara fî Târihi Mısır ve Kâhire*, Thk: Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, Daru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, 1967.

-----, *Lübbü'l-Lübâb fî Tahrîri'l-Ensâb*, Thk: Muhammed Ahmed Abdülaziz ve Eşref Ahmed Abdülaziz, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1991.

Şâfiî, Muhammed b. İdris, *El-Ümm*, Daru'l Ma'rife, Tashih: Muhammed Zehra en-Neccar, Beyrut, 1990.

-----, *Er-Risâle*, Thk: Ahmed Şakir, Mektebetu'l-Halebî, Mısır, 1940.

Şakir, Mahmud, *Hz. Adem'den Bugüne İslam Tarihi*, Terc: Ferit Aydın, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1993.

Şeltut, Mahmut Muhammed, *Mukârenetu'l-Mezâhib fî'l-Fıkh*, Mektebetu'l-İrşad, İstanbul, 2016.

Şeybânî, Ebu Abdillah Muhammed b. Hasan, *el-Câmiu's-Sağir*, Şârih: İmam Leknevî, İdâretu'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslamiyye, Pakistan, 1990.

-----, Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan, *Kitabu'l-Asl*, Thk: Dr. Muhammed Boynukalın, Daru İbn-i Hazm, Beyrut, 2012.

Şirâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali, *Tabakâtu'l-Fukahâ'*, Thk: İhsan Abbas, Daru'r-Râidi'l-Arabi, Beyrut, 1970.

Şulul, Kasım, *İbn Haldun'a Göre İslam Medeniyeti*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

Tahâvî, Ahmed b. Muhammed b. Selame b. Seleme b. Abdulmelik, *Ahkâmu'l-Kur'âni'l-Kerim*, Thk: Sadettin Ünal, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İSAM, İstanbul, 1995.

-----, Ahmed b. Muhammed b. Selame b. Seleme b. Abdulmelik, *Muhtasarü't-Tahâvî*, Thk ve Ta'lik: Ebu'l Vefa Efgani, Mektebet-u İbn Teymiyye, Mısır, ty.

-----, Ahmed b. Muhammed b. Selame b. Seleme b. Abdulmelik, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, Thk: Şuayb El-Arnaut, Müessesetü'r Risale, Beyrut 1994.

Üçok, Bahriye, *İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.

Ülkü, Hayati, *Başlangıçtan Günümüze İslam Tarihi*, 1995, y.y.

Ünal, Halit, "Mervezî" mad, DİA, Ankara, 2004, XXIX, 235-236.

Yâfiî, Ebu Muhammed Abdullah b. Esad b. Ali b. Süleyman, *Mirâtu'l-Cinân ve İbretü'l-Yekezân*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

Yemenî, Muhammed b. Yusuf b. Yakub, *es-Sülûk fî tabakâti'l-Ulemâ' ve'l-Mülûk*, Thk: Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Mektebetü'l-İrşâd, Sana/Yemen, 1995.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Halku'l-Kur'an" mad., DİA, İstanbul, 1997.

-----, "Kelam" mad., DİA, Ankara, 2002.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbasiler" mad., DİA, İstanbul, 1988.

Yıldız, Hakkı Dursun – **Şen**, Ramazan, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Kombassan Şirketler Topluluğu, Konya, 1994.

Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2016.

Zehebî, Şemsuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâymâz, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'*, Thk: Şuayb el-Arnâvutî ve heyeti, Müessesetü'r Risale, Beyrut, 1985.

-----, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1998.

Zeydan, Abdulkerim, *el-Medhal li Dirâseti'ş-Şerîati'l-İslâmiyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2015.

Zirikî, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Mellâyîn, y.y, 2002.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmi ve Edilletuh*, Daru'l-Fikr, Dimaşk, 1984.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Aydın GELİNCİK

Uyruđu: Türkiye

Memleket: Yüksekova / HAKKARİ

EĞİTİM

Lise: Hakkari İmam Hatip Lisesi, 2007

Lisans: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2015

YABANCI DİL

Arapça